اروايي ښامار

د پوهاند سيد بهاالدين مجروح د پښتو آثارو رواني څېړنه

ليکوال: عبدالغفور لېوال

۱۳۸۷ل ژمی

Ketabton.com

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

۱.د لاربنود استاد نظر:
۲.سریزه
۳.لومړی فصل
- له ادبیاتو سره د اروا پوهنې اړیکې.
۴.ادبیات او اروایي مسالې.
۵.نړیوال معاصر ادبیات او اروا پوهنه.
۶.دویم فصل
- په ځانځاني ښامار کې د اروپوهنې د نوي علم څرکونه
۷.د ښامار کیسه.
۸.ځانځاني ښامار او د روحي بحران لامل.
۹.د روحي رنځ زېږنځای په ځان کې دی.
۱۰.که له بله څوریږو بیا هم علت په خپله ځانځانۍ کې دی
۱۱ . دوزخ ولې زېږي؟
۱۲. اید Id یا اماره نفس:
۱۳.سوپر ایګو super Ego یا ((د وجدان قاضي))
۱۴.ایګو Ego یا منځګړی
۱۵.د ځانځاني ښامار کیسه لکه د خوب لیدل
۱۶.تېر هېر خاطرات
۱۷.ځانځاني ښامار او عشق
۱۸.زړه ناخود آګاه یا ټولیزه ځان ناخبري
۱۹.په ځانځاني ښامار کې هنر ته تمایل
۲۰.په ځانځاني ښامار کې د عقل او فکر دریځ
۲۱.ژور خپګان (Depression)
۲۲.له مرګ څخه ویره
۲۳.دریم فصل
- په ځانځاني ښامارکې شعور او تحت الشعور
۲۴.څلورم فصل
- په ځانځاني ښامار کې ځینې سمبولونه
۲۵.ښار
۲۶.بیابان

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۷.د ورک سمندر غاړې
۲۸.لاروی
۲۹.ښامار
۳۰.سمڅه
۳۱.غرڅنۍ
۳۲.شالیلی
۳۳.د اژدها ستاینځای
۳۴.دوزخیان
۳۵.پرښته د تروږمیو
۳۶.پینځم فصل
- په «ناآشنا سندرې» کې د کیسو رواني اړخ
۳۷.پایله
۳۸.*مأخذونه*

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

له محتوايي پلوه ادبي آثار د هغو د بېلا بېلو اړخونو له نظره څېړل کېږي. د بېلگې په توگه يو شمېر ادبي آثار د بلاغت د فنونو او په هغو کې د هنري ارزښتونو له نظره د پام وړ وي، ځينې يې له تاريخي پلوه داسې اسناد په لاس ورکوي چې د مورخينو لپاره د استناد وړ گرځي، يو شمېر ادبي متون له ټولنپوهانو سره مرسته کوي چې د يوې ځانگړې بشري ټولنې جوړښت او ځرنگوالی معرفي کړي او حتی د انتروپولوژيکو (Anthropology) مطالعاتو لپاره مرستندوی مواد برابروي. همدا راز په نړۍ کې ځينې مهم او تلپاتې ادبي آثار د ارواپوهنې او ارواڅېړنې «روانکاوي» له نظره مهم او په زړه پورې وي چې په تېره بيا معاصر کره کتونکي داسې آثار د ارواڅېړنې د ميتودونو له مخې ارزوي، چې په اثر کې د ليکوال يا د اثر د داخلي کرکټر «کرکټرونو» رواني خصوصيات را پېژني. ښايي دلته يادونه وکړو، چې داسې تحليلونه د ادبي آثارو له فلسفي تحليل او ارزونو سره توپير لري او تر يوه بريده د ارواپوهنې د تاکليو علمي چوکاټونو په داخل کې تر سره کېږي نه د فلسفي تفسيرنو او شرحو له مخې.

د پښتو ادبياتو په اړه ارواڅېړنيز تحليلونه، نه خو ډېره سابقه لري او نه يې هم د شمېر له مخې ډېر زيات لرو. او که نه له شفاهي او فولکلوريکو آثارو رانيولې تر يو شمېر مدونو «کلاسيکو او معاصرو» ادبي شهکارونو پورې داسې آثار شته، چې د ارواپوهنې له معيارونو سره سمې په زړه پورې څېړنې پرې وشي؛ لنډۍ، ولسي کيسې، شعرونه، داستانونه او منظومې له همداسې آثارو څخه گڼل کيدای شي.

په معاصرو پښتو ادبياتو کې د ارواښادپوهاند دکتور سيد بهأ الدين مجروح ځانځانې ښامار هغه ادبي شهکار دی چې د ارواپوهنې له پلوه د تحليل او تفسير ډېر مواد په کې شته او که د ارواڅېړنې له معيارونو سره سم تحقيق ورباندې وشي نو لږ تر لږه دوه لويې گټې به ولري: يوه دا چې د ادبياتو مينه وال به د دغه اثر له ژورتيا او معنوي ارزښتونو سره لا نور اشنا شي او په يو شمېر هغو رواني واقعيتونو به خبر شي چې په دغه ادبي اثر کې رانغاړل شوي دي، او دوهمه گټه به يې دا وي چې ځوان ليکوال او شاعران به دا زده کړي، چې څه ډول په يوه ادبي او هنري اثر کې د انسان دروني احساسات او ځانگړنې لکه لا شعوري زيرمې، ښکلا خوښوونه، خوشالي، غم، وسوسې، اضطرابونه، خوبونه، غريزې، پټې ويرې او روحي عذابونه منعکس کيدای شي، او په دې توگه به ځانځانې ښامار په راتلونکو پښتو ادبياتو کې د نورو په زړه پورې آثارو د تخليق لپاره يوه ښه پيلامه او موډل شي.

تر هغه بريده چې زما لاس رسيده او له دوستانو مې وپوښتل د استاد مجروح د دغه اثر په اړه د ارواڅېړنې پر بنسټ ډېر څه نه دي ليکل شوي، که څه هم د دې کتاب پر دري او پښتو متونو گڼې فلسفي او ادبي ليکنې شوي خو له دې ځانگړې زاويې څخه لږ څېړل شوی دی. په چاپي ليکنو کې ما يوازې د ښاغلی اسد الله غضنفر هغه ليکنه وموندله چې د ځولی مجلې د دويم کال په لومړۍ او دويمه گڼه کې د «پيغامونه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټ پراته په افسانو کې» تر سرلیک لاندې چاپ شوې ده او الحق چې د دغه اثر په زړه پورې اروا پوهنیز تحلیل یې ګڼلی شو، خو د ښاغلي غضنفر لیکنه د یوې مقالې په حدودو کې یوازې د اثر پر یو شمېر برخو رڼا اچوي او پوره تفصیل نه لري.

په ناچاپو آثارو کې ماته د ښاغلي پوهندوی اسد اسمایي یوه لیکنه په یادده چې د خپلې علمي ترفیع لپاره یې پر «اژدهای خودی» باندې لیکلې وه، زه نه یم خبر چې هغه لیکنه چاپ شوې ده که نه؟ خو ما یې قلمي بڼه لوستې وه او زما لپاره خورا په زړه پورې وه.

هغه مهال چې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پښتو څانګې د ماسترۍ دورې په وروستي سمستر کې د تیزس لیکلو بحث راغی زما دروند استاد ښاغلي سرمحقق زلمي هېوادمل ماته هدایت راکړ چې دغه موضوع (د استاد مجروح د پښتو آثارو رواني مطالعه) غوره کړم او ما د لاندنیو دلایلو پر اساس دا موضوع خوښه کړه:

۱ـ د استاد مجروح له دغه اثر سره مې له پخوا څخه علاقمندي درلوده او څو څو ځله مې لوستی و، بلکې له پخوا مې غوښتل چې د ځانځاني ښامار په اروایي ځانګړنو څه ولیکم.

۲ـ ما د نړیوالو ادبیاتو یو شمېر بیلګې لوستې وې چې د ادبي مبصرینو او کره کتونکو له خوا وربانديې رواني څېړنې شوې وې د بیلګې په توګه زیګموند فروید د هغو نظریاتو مطالعه راته په زړه پورې وه چې د داستایفکسي د آثارو په اړه یې درلودل دا د هغو احساساتو په اړه څرګندونې وې چې ماشومان یې د والدینو په تېره بیا پلار په وړاندې لري او له یوناني سوفوکل څخه را نیولې تر انګریزي شکسپیر او روسي داستایفسکي پورې ټولو په سره ورته بڼو په خپلو آثارو کې تمرکز پرې کړی دی. همدا راز د ګویته د فاوست تراژیدي په اړه مې د اروپایي لیکوالو هغه نظریات لوستي وو چې د اروا پوهنې معیارونو له مخې یې څرګند کړي وو، د ایراني لیکوال صادق هدایت د کیسو په تېره بیا «بوف کور» ناول اروا څېړنیز تحلیلونه یې هم د یادونې وړ سیمه ییزې بیلګې دي.

ماته د استاد محمد صدیق روهي د کتاب «ادبي څېړنې» او د کارل ګوستاو یونګ اثر «انسان او د هغه سمبولونه» مطالعې دا انګیزه را کړه چې کیدای شي د یو شمېر پښتنو لیکوالو او شاعرانو پر آثارو هم د اروا پوهنې له نظره بحث او مطالعه وشي، چې په دې لړ کې راته لومړی مستحق اثر همدا ځانځاني ښامار ښکاره شو.

۳. ما د ښوونځي د وروستیو کلونو له دورې څخه د اروا پوهنې له آزادې مطالعې سره مینه درلوده او په دې کې مې یو شمېر زاړه او نوي آثار لوستي وو خو په دې برخه کې د یو شمېر تخصصي زده کړو چانس مې هغه وخت تر لاسه کړ چې د امریکې د متحده ایالاتو د مریلند په پوهنتون کې د ژورنالیزم په زده کړه بوخت وم. هلته د «عامه ذهنیت» په کورس کې د ټولنیزې اروا پوهنې Social psychology زده کړه لازمي وه، په تېره بیا د David G.Myers کتاب په دې برخه کې ښه روزنیز اثر و چې له اروا پوهنې سره یې زما مینه لا پسې زیاته کړه.

کله چې موضوع د تیزس لپاره وټاکل شوه، تر هر څه وړاندې مې د ماخذونو په راټولولو پیل وکړ، د فروید او ګوستاو یونګ مجموعې مې برابرې کړې او د استاد مجروح د ځانځاني ښامار ترڅنګ مې د هغه نوره پښتو شاعري هم وپلټله، ځکه لاربنود استاد راته د اروا ښاد مجروح پښتو آثار ښوولي وو، چې په

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو کې له ځانځاني ښامار پرته د هغه له «نا اشنا سندرې» مجموعې څخه هم پخپله د «نا اشنا سندرې» شعر د بحث وړ و، چې تاسو به يې د همدې رسالې په پای کې ولولئ.

په لومړي ګام کې مې ځانځاني ښامار يو ځل بيا په غور ولوست او هغه برخې مې په نښه کړې چې زما له نظره زما د علاقې وړ موضوعات « د انسان د اروايي ځانګړنو ځرنګوالی» په کې تمثيل شوي وو. بيا مې هڅه وکړه چې د خپلې دغې رسالې د تنظيم لپاره ځانته يو کاري ميکانيزم جوړ کړم او د هغه له مخې بېلا- بېل موضوعات طرح او معرفي کړم. زه دې ته متوجه وم، چې استاد مجروح نه دي غوښتلي په ځانځاني ښامار کې د اروا پوهنې تدريس وکړي، بلکې زموږ دغه استاد غوښتل داسې يو ادبي اثر ايجاد کړي چې له خپل هنري ارزښت سره سره يو شمېر فلسفي افکار هم ارائه کړي او د انسان د پيچلې روحي جوړښت ځينې مشخصات هم معرفي کړي. نو زما کار يوازې له وروستۍ مسالې سره و او بايد د اثر دغه ځانګړتيا مې تحليل کړې وای. خو تر دې مخکې دا يادونه ضرور وه، چې بايد يو څه توضيحات وړکړل شوي وای، چې څنګه ادبيات د انسان د رواني پېښو د تمثيل لپاره کارول کېږي، د رسالې اول فصل په همدې هکله دی، په دې توګه هيله ده لوستونکي دا ومومي چې ادبيات او اروا پوهنه څه اړيکې سره لري او په نړيوالو ادبياتو کې د داسې اړيکو يو شمېر بېلګې کومې دي.

په دوهم فصل کې چې د بحث موضوع «ځانځاني ښامار» ته ځانګړې شوې، لومړی د دغه اثر د کيسې لنډيز او بيا يې د هرې روحي ځانګړنې په اړه تحليلي بحث راغلی دی.

په دريېم فصل کې د نوې اروا پوهنې تر ټولو ستر کشف «د تحت الشعور ساحه» او له شعور سره يې اړيکو ته ځانګړې شوی دی، د يادولو وړ ده چې استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې د انسان په روح کې د دغې ساحې په زړه پورې تمثيل راوړی دی. د بشري تاريخ په اوږدو کې او د جمعي شعور د جوړښت په بهير کې د ګڼو انسانانو لپاره يو شمېر نښې په ګډو سمبولونو بدلې شوې دي، يونګ په خپلو ليکنو کې د داسې سمبولونو د اهميت په اړه تفصيلي بحث لري د دغې رسالې په څلورم فصل کې يو شمېر هغه سمبولونه معرفي شوي دي چې په ځانځاني ښامار کې شته، د ښامار ځينې سمبولونه فردي او ځينې يې قراردادي دي.

د رسالې پنځم فصل د استاد مجروح د نا اشنا سندرو هغه اثر ته ځانګړی شوی چې اروا ښاد استاد يې له ځينو لويديځو اسطورو څخه سوژه اخيستې او د انساني خصوصيتونو تمثيل يې د بېلا بېلو کرکټرونو په مرسته کړی دی، په دې بحث کې موږ وينو ، چې انسان څنګه د غريزو او عواطفو په مرسته د خپل روان سفر پيلوي او هلته له کومو پېښو سره مخامخ کېږي. زما په ګومان د استاد مجروح دغه شعر د خپل ادبي ارزښت تر څنګ دا هم ښيي چې اسطورې د بشري ذهن د محصول په توګه تصادفي نه دي رامنځ ته شوې بلکې د ګډ تفکر په نتيجه کې د انساني روح د بېلا بېلو اړخونو د معرفي لپاره ور څخه کار اخيستل شوی دی.

په دې کتابګوټي کې ما هڅه کړې ده چې د ځانځاني ښامار او ناآشنا سندرو يو شمېر هغه رمزونه او پيچلې مسايل آسانه کړم چې ښايي د ځينو لوستونکيو لپاره په اول ځل لوستلو سره د پوهېدو وړنه وي، ځکه دغه مسايل په يوه بل مستقل علم «اروا پوهنه» کې ريښې لري، او دا د هرې هغې ليکنې ځانګړنه وي چې په دغسې ادبي آثارو باندې کښل کېږي، په حقيقت کې دا معرفي د تفسير او تحليل ګډوله ده، چې

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کيدای شي يو شمېر تعبيرونه يې زما د قاصر ذهن محصول وي، ځکه خو يې پر حتمي کره والي ټينګار نه لرم، امکان لري له ځينو سمبولونو، تمثيلونو او د پېښنو له تصويرونو څخه د شاعر مرام بل څه وي، او دا هم ممکنه ده چې نور لوستونکي ورڅخه بل ډول تعبير ولري چې له يوه ادبي اثر څخه د بېلا بېلو تعبيرونو د درلودلو حق هر چاته خوندي وي. مګر هغه هڅه چې ما کړې دا ده، چې د امکان تر بريده د اروا پوهنې د ځينو علمي سرچينو پر اساس د استاد مجروح په يادو شويو آثارو کې د رواني پېښنو او انګيزو چاپېريال او زمينې معرفي کړم. او هغه کرکټرونه چې له ځينو رواني خصوصياتو څخه نمايندګي کوي، لکه ايګو، د حتمي مرګ تصور، مينه، عقل، غرايز او نور وڅېړم.

لوی خدای دې وکړي چې په خپله هڅه کې بريالی شوی يم. دلته غواړم د خپل لارښود استاد ښاغلي سرمحقق هېواد مل له ټولو نيکو مشورو لارښوونو او مرستو څخه مننه وکړم او تر ټولو وړاندې د هغه اعتماد يې ځانګړی منندوی يم چې د داسې ستونزمنې چارې د ترسره کولو لپاره يې پر ما وکړ. ددې سريزې په پای کې دا هم د يادونې وړ بولم چې ددې رسالې له هر لوستونکي څخه زما هيله داده چې په دې ليکنه کې زما تېروتنې راته وښيي او ځوان ليکوال او څېړونکي په راتلونکي کې د نورو ممتازو ادبي آثارو ورته تحليل او ارواڅېړنيزې معرفۍ ته متې بډوهي.

په درنښت

عبدالغفور لېوال

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی فصل

له ادبیاتو سره د اروا پوهنې اړیکې

له تاریخي پلوه اروا پوهنه د یوې ځانګړې پوهې په توګه نوې پوهنه ده، خو په دغې پوهنې پورې اړوند ځینې بحثونه له پخوا څخه په نورو علومو کې موجود وو. فلسفه، ادبیات او طب هغه علوم دي چې د اروا پوهنې بحثونه یې خوندي کړي وو. په زاړه یونان کې چې فلسفه ، د پوهنو او فکرونو د سیستماتیکې مجموعې په حیث، ډېره د پام وړ وه د انسانانو د رفتار او شخصیتي ودې په اړه یو شمیر مهم موضوعات هم په کې شامل وو.

په پخوانیو ادبیاتو کې هم د انساني نړۍ دروني مسایل او هغه څه چې په اروایي انګیزو پورې اړه لري مطرح وو ، د نړۍ تر ټولو زړه حماسه ګېل ګمېش په حقیقت کې د ایمي ژوند ته د رسیدو لپاره د انسان پټه تلوسه تمثیلوي، چې آن د دغې زړې حماسې رواني اړخ هم خورا جالب دی. د دې حماسې اتل ګېل ګمېش چې وینې ځوا کمن ملګری یې (انکیدو) مري نو وسوسه ورته پیدا کیږي چې سبا به دا حال په ده هم راشي، له ځانه سره فکر کوي او په یوه تعبیر خپل روان ته ننوزي. را وروسته د یونان په سترو ډرامو کې پاچا ادیپ هغه ادبي اثر دی چې د پلار په وړاندې د زوی د رقابت پټه عقده په بله بڼه څېړي. هسې چې په نوې اروا پوهنه کې له کورنۍ په تیره بیا له پلار سره په روان کې زیرمه شویو عقدو ته د ادیپ عقدې وایي. موږ به په ادبیاتو کې د اروایي مسئالو او اروا پوهنې د موجودیت نورو بېلګو ته وروسته په تفصیل اشاره وکړو خو دلته غواړو له تاریخي پلوه د اروا پوهنې پخواني بحثونه وپلټو.

طب یو له همداسې علومو څخه و ، چې د اروا پوهنې ارګانیکي مسایل یې له پخوا څخه په ځان کې ځای کړي وو. انسانانو له ډېر پخوا څخه د خپلو خوبونو ، عادتونو ، خپګان، خوشحالۍ او نورو اراوایي انګیرنو په اړه فکر کاوه، په تیره بیا خوبونه چې د اروا پلټنې (روانکاوي) یوه جدي موضوع ده، د پخوانیو انسانانو لپاره هم د پام وړ وو.

خو په نوې زمانه کې اروا پوهنه د یو مستقل علم په توګه هغه وخت رامنځ ته شوه چې جرمني ویلهم - وونت د اروا پوهنې لومړنی ازمیښتځای په ۱۸۷۹م کال د لایپزیک په پوهنتون کې رامنځته کړ. تر ده

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته جي.استنلي او ویلیام جیمز په امریکا کې د اروا پوهنې نوي مباحث پیل کړل او د جیمز د اروا پوهنې د آرونو په نامه یو کتاب په ۱۸۹۰م کال کې خپور کړ(http://ahoo-rararanioot,blogfa.com/post-3.aspx).

خو د اروا پوهنې په هغه برخه کې چې موږ بحث پرې کوو اتریشي اروا پوه زیگموند فروید او کارل گوستاو یونګ جدي کارونه کړي چې وروسته به بحث پرې وشي.

خو راځئ وګورو چې اروا پوهنه څه ته وایي؟

اروا پوهنه هغه علم دی چې د انسان کړه وړه او روحي (پدیدې) په علمي بڼه څیړي، له کړو وړو څخه هدف د انسان هغه کړنې دي چې پخپله د کوونکي، لیدونکي یا تجربي وسایلو په مرسته د مشاهدې او احساس وړ وي.

(۲-۱)

اروا پوهنه د تجربو او جوړښتونو له مخې په بېلا بېلو مکتبونو ویشل کېږي چې موږ یې دلته په ویش باندې کار نه لرو.

موږ به ددغه اثر په پیل کې د اروا پوهنې اړیکي له ادبیاتو سره وڅیړو او بیا به د پوهاند مجروح په آثارو کې اروایي مسایل وڅیړو. په دې بحث کې به د ښوونې او روزنې، طبي، شخصیتي، کړو وړو او اروا پوهنې ته ډېر پام نه وي، بلکې د هنر او ادبیاتو په وسیله د یو شمیر اروا پوهنیزو مسایلو د مطرح کیدو اړخ به وڅیړل شي.

ادبیات او اروایي مسألې:

انسانانو همدا، چې فکر کول پیل کړ د طبیعت (خپل ماحول) په اړه، د بل (انسان) او د ځان په اړه یې یو شمیر حقایق وموندل یعنې دده پوهه د طبیعت، فرد او ځان په هکله له فکر کولو څخه راوزیږیده. انسانان د ژوند له لومړیو زمانو څخه متوجه شوی چې یوازې فزیکي او طبیعي عوامل لکه ساړه، تودوخه، باران او باد دوی پر بدن اغیز نه لري بلکې په دوی کې دننه هم ځینې عوامل شته چې دوی باید د هغو په هکله فکر وکړي لومړنیو انسانانو د خوشالۍ او غم عاطفې او کرکې، مینې او خپلوۍ احساس دې ته متوجه کړل چې باید د ځان په هکله فکر وکړي او بالاخره پوه شي چې د دوی په روح کې څه تېریږي. وروسته بیا انسانان د ښکلا خوښوونې په غریزه پوه شول او د ښکلي او نابښکلي د تشخیص ځواک یې خپل کړ، د ښکلا په اړه دروني احساس هېڅ ډول فزیکي موجودیت نه درلوده خو ښکلا ته تږی انسان له ډېرې پخوا څخه د ښایستونو شوقي و، تردې وروسته په بل ګام کې له ځینو طبیعي پېښو او نورو انسانانو څخه د بېلا بېلو خاطراتو تداعي ته متوجه شو، خوبونه یې ولیدل او پر سمبولیک اهمیت یې وپوهېدل د ټول د ځان په اړه د انسان تفکر لا اوږد او پیچلی کړ او په دې توګه د اروا پوهنې لومړني فکري زړي رامنځ ته شول.

له تر ټولو لرغونې معلومې حماسي (ګېل ګمېش) څخه نیولې تر نویو آثارو پورې ګڼ ادبي آثار د انسان له وسوسو، ویرو، اضطرابونو، خوبونو، مینې، ښکلا خوښوونې، غم، خوشالۍ، پټو او ښکاره تمایلاتو او غریزو څخه حکایتونه کوي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامتو ارواپوه فروید فکر کاوه چې جنسي غریزه له ماشوبتوبه له انسان سره مله وي او د شخصیت د ودې په څرنګوالي کې ونډه لري. (۱۲۵-۷)

ددې فکر یو بل تعبیر موږ په ګیل ګمېش کې هم موندلی شوه. هلته چې انکیدو له ژویو سره یوځای ځري او کاملاً یو وحشي موجود دی، ارباب الانواع ددې لپاره چې انساني ژوند ته یې راوبولي د معبد یوه ښکلې خدمتګاره ورلیږي او انکیدو کله چې له هغې سره پریوزي، انسانیت، خوند او غریزو ته متوجه کیږي او ورو ورو له ژویو څخه را بیلیږي او مدني ژوند ته مخه کوي. په ګیل ګمېش کې خوبونه ټاکونکی رول لري، پخپله ګیل ګمېش، د هغه مور، انکیدو او ارباب الانواع ډېر څه په خوب کې ویني او د هغو له تعبیرونو سره سم حرکت کوي.

(۳۱، ۳۵-۱۵)

د دغو قهرمانانو او ضد قهرمانانو په خوبونو کې سمبولونه ډېر عجب دي او تر زرګونو کلونو وروسته لا اوس هم دغه سمبولونه په ورته یا لږو ډیر بدلون خپل ځای لري، په دې حماسه کې د مرګ په وړاندې اضطراب، د قدرت ښوونې عقدې او د دوستۍ عاطفه، مینه، انتقام او کینه ټول وینو چې څنګه د کرکټرونو پر ارواپې حالتونه حکم چلوي.

تر دغې زړې حماسې را وروسته په یونان کې لوی ادبي آثار د هومرله ایلیاد او ادیسې را نیولې د سوفوکل تر پاچا ادیپ او نورو پورې ټول د انساني ارواپه بېلا بېلو اړخونو پورې اړوند موضوعات مطرح کوي. اسطوره پوهان (متیالوژیستان) لکه اوید میبرس او نور باور لري چې په دغو آثارو کې اساطیر د انساني ارواد بېلابېلو ځواکونو استازیتوب کوي. یو شمېر اساطیر د جنسي غریزو، ځینې د حرص، سخاوت، شرارت، نیکي او داسې نورو عادتونو لپاره سمبول دی. مثلاً هلن د ښځینه فکر، ښکلا، هوس او بې وفایي لپاره نښه ګڼل شوې ده. یوروپیدیز پخپل نامتو اثر (د ټرای ښځې) کې په ښکاره بڼه د یوناني او تراوایي ښځو رواني ځانګړنې په هنري ژبه څرګندوي. (۱۳۰-۴۰-۳مخونه)

کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي په خپل کتاب (ادبي څېړنې) کې د یوروپیدیز په هکله لیکي:

«د یوروپیدیز آثارو هغه وخت محبوبیت وموند، چې په اروپا کې په کپیټالیزم پورې مربوطې روحي او عصبي ناروغتیاوې خپرې شوې (یوروپیدیز) سایکالوجست و او د انسان د سلوک انګیزې یې په ژوره توګه تحلیل کړې دي». (۴۲۸-۲)

د استاد روهي په وینا د یوروپیدیز بله نامتو ډرامه (میدیا) هم د یوې ښځې روحي عقدې څېړي:

«په لومړي اکټ کې (میدیا) زاري کوي او ښکې تویوي او په وروستي اکټ کې لعنتونه استوي. (میدیا) یوه تحقیر شوې او ځپل شوې میرمن ده، چې بلاخره د انتقام په فکر کې لوېږي...» (۴۲۹-۲)

موږ وینو چې د سایکالوژي (ارواپوهنه) په ادبیاتو کې څومره لرغونې ریښې لري، استاد روهي داښیي، چې که څه هم د یوروپیدیز په زمانه کې ارواپوهنه د یو مستقل علم په توګه نه وه موجود، خو پخپله یوروپیدیز د هغې زمانې یو ارواپوه (سایکالوجست) و ځکه د هغه په آثارو او ډرامو کې د ارواپوهنې مسایل لیدل کیږي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا یوازې په لویدیځ کې نه، بلکې د ختیځ لرغوني ادبیات هم ګڼ داسې آثار لري چې په هغو کې د انسان د اروايي ځانګړنو یوه یا څو اړخونو ته ځای ورکول شوی دی. د نامتو هندي ډرامه لیکوال کالیداس په زړه پورې ډارمه شکونتلا یو همداسې ادبي اثر دی. په دې ډارمه کې بیرته (زه) ته را ګرځیدل یا د (له لاسه تللي زمان تداعي) مساله خورا عجیبه مطرح شوې ده. انسانان له خپلې ماضي سره روحي اړیکې لري، د ماضي مهمې پېښې او انګیرنې په لار شعور کې رسوب کوي او د هغو بیا فوران د انسان پر اوس او راتلونکي بدلوونکی اغیز درلودای شي.

دوشیانته پاچا چې د زړه له کومې پر شکونتلا عاشق شوی و، د اغیار د ښېراله امله خپله مینه هېروي او تر اوږدو پېښو وروسته په ناخود آګاه بڼه د شکونتلا ماشوم ویني او د خپلې مینې هېر شوی اور یې په زړه کې را تازه کیږي (۴ ـPP) د دغې ډرامې اوج په همدې رواني تداعي کې نغښتی دی، که څه هم هره پیښه خپل عیني وسایل او دلایل لري خو سرې ویلای شي چې ډېرې پېښې د (دوشیانته) په دننه (خود) کې پېښیږي. استاد روهي دغې تداعي ته داسې اشاره کوي:

«څه موده پس د ښېرا وروستۍ ژمنه پوره شوه او د پاچا تر ایرو لاندې خاطرې بیرته تازه شوې؛ خو څه ګټه؟ (شکونتلا) اسمان ته ختلې وه.» (۲-۴۸۴)

زمونږ د هیواد د دواړو ژبو پښتو او دري په کلاسیکو ادبیاتو کې اروا پوهنه، لکه فلسفي افکار په پراګنده ډول شته، د سنايي غزنوي شیخ فریدالدین عطار، مولانا جلال الدین محمد بلخي، خوشال خان خټک، رحمن بابا او نورو په شاعرۍ کې د انسان د رواني پېښو په زړه پورې نښې لیدلای شو خوشال خان خټک ډېر ځله د خپلو اروايي انګېرنو تر اغیز لاندې دی، کله خوده په خپلو شعرونو کې د خپلو اروايي کشمکشونو شوروشر ته داسې اشاره کړې وګورئ:

چې قانع د زمانې په خشک و تریم
که مې پېژنې بادشاه د بحروبر یم
په درون کې مې پراته دي ډېر
په معنی کې لکه کان د سیم و زر یم
که مې لاس لکه دریاب خالي لیده
د ټټر دننه ډک په درګوهر یم
لا یو شور را ځنې لاړ نه وي بل
مګر زه پیدا په ورځ د شور او شر یم
زیست روزګار به چې له خلکو سره نه شي
زه خوشال له واړه خلکه مرور یم (۵-۸۸-۸۹)

د خوشال په آثارو کې د Individualism یا فردیت (یوازی توب) احساس ډېر ځله ګورو، یو لامل چې د خان د ژوند په پریکړو کې یې هم اغیز درلود د فردیت همدغه غوټه وه خان د ژوند په وروستیو ورځو کې فکر کاوه چې یوازې دی، ښايي دده د سیاسي پریکړو قاطعیت هم د هغه د یوازیتوب د پټ احساس مولود و، البته دا یوازیتوب رواني اړخ لري نه ټولنیز:

د یار غم به په تنها صورت زغمم

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ابې درد عالم به نه را خبروم
آشنايي له جدايیه سره نه ده
د مرهمو قدر داغ څخه ګڼم (۱۲۹-۲)

نړیوال معاصر ادبیات او اروا پوهنه:

اتریشي اروا پوه زیګموند فروید (۱۸۵۶-۱۹۳۹م) له خپلو علمي نظریاتو سره په معاصرو ادبیاتو ژور اغیز درلوده. فروید د خودآګاه او ناخودآګاه یا شعور او تحت الشعور پرڅرنګوالي کار وکړ، له بلې خوا یې د انسان د شخصیت پر تکامل د جنسي غریزو اغیز وڅېړه، دغه نامتو اروا پوه د خپلو تیزسونو د بیان لپاره اروپا او امریکا ته سفرونه وکړل او پخپلو مشهورو خطابو کې یې خپل نظریات روښانه کړل. (۵۲-۱۲-۷)

دده نظریاتو په تېره بیا د انسان په لاشعور کې د عقدو د ترسب او بیا فوران او د هغوه د اغیزو په اړه، وروسته بیا د ګڼو لویو لیکوالو په آثارو کې ځان را څرګند کړ.

تردې چې د سورریالیزم د مشهور هنري – ادبي مکتب ریښې دده له نظریاتو څخه را منځته شوې ګڼل کیږي. استاد روهي لیکي:

« سورریالیزم په معاصر هنر کې یو ذهني ایډیالیستي تمایل دی، چې د کپیټالیستي ټولنې د بحرانونو زیږنده دی.

ددې هنري جریان ریښې د (زیګموند فروید) اتریشي اروا پوه په نظریو کې لیدل کیږي. (۴۰۳-۲)

سورریالستانو فکر کاوه چې د انسان د تمایلاتو او غوښتنو لویه برخه په لاشعور کې ده، له بلې خوا دوی هم د رومانتیسیسم د مکتب د پلویانو په څېر له تخیلي، غیر عقلي او اریانوونکو پېښو سره علاقه درلوده که څه هم اجتماعي، سیاسي او اقتصادي شرایطو له هغې ډلې څخه لومړی، نړیوالې جګړې د سورریالستانو د نظریاتو او افکارو په شکل موندنه کې لاس درلود خو د فروید نویو اروا پوهنیزو نظریاتو د تخیل او تفکر لپاره نوي مواد چمتو کړل استاد روهي بل ځای لیکي:

« د اروا پوهنې په ساحه کې سورریالستان د (فروید) لمنې ته لاس اچوي او ګومان کوي، چې د انسان د هلو ځلو لمسوونکی د شعور نه لاندې ذهني جهان دی. دوی وایي، چې د انسان د عمل او سلوک محرک دده تحت الشعور دی.». (۴۰۵-۲)

ددغه مکتب له نامتو لیکوالانو څخه اندره برتون و چې فکر یې کاوه: د انسان ډېر ژور احساسات هغه وخت په ټوله معنی تجلی کوي، چې موهوم تصورات ټولو ذهني شیانو ته لاربښوونه وکړي او د انساني منطق او برهان واګې له لاسه ووزي. د سورریالستانو په آثارو کې خوبونو او د بې خودۍ تخیلاتو لوی ځای درلود. دوی د ذهن سیال جریان ته ډېر اهمیت ورکاوه او له ځان سانسورۍ څخه به یې ځان ساته.

پخپله زیګموند فروید له ادبیاتو سره کلکه علاقه درلوده، ده د آلماني ژبې له ادبیاتو پرته د فرانسوي او انګریزي ادبیاتو پوره مطالعه درلوده او په ایتالیایي او اسپانوي هم پوهیده. (۴۵-۷)

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په روسي ادبیاتو کې یې د داستایفسکي له آثارو سره مینه درلوده. حتی له ده څخه نقل قول شوی چې فروید ویل ما د اروا پوهنې ډېر مسایل د داستایفسکي له آثارو څخه زده کړي دي. فروید د (پلار وژنه) په نامه یو لیکنه لري او هلته پر داستایفسکي خبرې کوي نوموړي پخپله د لیکوال پر ارواییي ژوند د هغه په فکرونو او آثارو خبرې کوي. د فروید له نظره د داستایفسکي تر ټولو لوی شهکار (د کارامازوف ورونه) تر ټولو مهم رومان دی چې تر هغه وخته لیکول شوی و.

(د کارامازوف ورونه) په رومان کې مشر ورور خپل پلار وژني، دوهم ورور یې بې عقیدې دی او دریيم یې یو کلک مسیحي، اروا پوهان عقیده لري چې د دغه رومان هر کرکټر په حقیقت کې د انسان د یوه رواني خصوصیت سمبول دی او په بله وینا دا د انسان د رواني ځانګړنو د کشمکش کیسه ده. فروید فکر کوي چې درې ادبي شهکارونه یو له بل سره رواني اړیکې لري، د سوفوکل په پاچا ادیپ کې ادیپ خپل پلار وژني، خو ناخبره وي چې هغه یې پلار دی، دا د لاشعور عمل دی، د شکسپیر په هاملت ډرامه کې هاملت تقریباً په نیمه خبری حالت کې خپل پلندر وژني چې دا د نیمه آگاه ذهن عمل دی (کارامازوف ورونه) رومان کې مشر ورور خپل پلار په لوی لاس وژني چې دا د شعور عمل دی، خو د فروید له نظره ټول د یوه رواني میلان نښه ده: (زوی د پلار په وړاند)فروید وایي، داستایفسکي پخپله د ژور خفګان په ناورغی اخته و، لا ډېر کشرو، چې پلار یې مړ شو، ده به عجیب و غریب خوبونه لیدل، تردې چې د داستایفسکي ورور (اندري) ویلي و، چې ورور یې په یوه یادانښت کې غوښتنه کړې وه چې کیدای شي د مرګ په څېر په کوم اوږده خوب ویده شي ځکه خو که داسې وشول تر پنځو ورځو پورې دې یې نه خښنوي. (۸-۲۵۳-۲۷۲)

فروید نتیجه اخلي چې د لیکوال شخصي رواني حالتونه د هغه د آثارو اتلانو ته ورلیږدي، کله کله د ځینو آثارو قهرمانان په یوه یا بله بڼه د لیکوال د رواني شخصیت څرګندوی وي، له همدې امله خو په ادبي آثارو کې د لیکوال اروا پوهنې ته خیال ساتل کیږي.

د داستایفسکي ګڼ آثار لکه:

تش لاسي- جنایات او مکافات، قمارباز، بېړا (ابله)،د مړیو د کور خاطرات، تسخیر شوي، خام ځوان، د یوه لیکوال د یادښت کتابچه، تحقیر شوي، او سپینې شپې د داسې رواني کرکټرونو پر اعمالو تمرکز کوي چې له رواني پلوه له بېلا بېلو عقدو څخه ځوریږي دا یوازې داستایفسکي نه دی، بلکې د نوي عصر ګڼ اروپایي امریکایي او ختیځ لیکوال او شاعران شته چې د نوې اروا پوهنې په رڼا کې یې آثار د پام وړ اروا پوهنیز مسایل لري او موږ دلته یوازې څو بېلګو ته اشاره وکړه. د بېلګې په توګه د پل الوار شعرونه په دې برخه کې خورا په زړه پورې آثار دي. د دغه شاعر اصلي نوم اوژن ګرندل Eugen Grindel و، په پاریس کې پر ۱۸۹۵ وزیږید او په ۱۹۵۲ کې ومړ.

د نوې اروا پوهنې بحثونه یوازې د سورریالستانو په آثارو کې نه، بلکې د نورو مکتبونو او سبکونو پیروانو په ادبي آثارو کې هم ځانګړی ځای لري، چې د ټولو یادول زموږ له دې بحث څخه وتلی کار دی.

زموږ د دغه بحث لنډه پایله داسې کیدای شي چې اروا پوهنه له ادبیاتو سره نږدې اړیکې لري. د نړۍ د ادبیاتو په تاریخ کې د اروا پوهنې مسألو ډېر پخوا لا ادبیاتو ته لار موندلې وه، خو همدا چې د علومو د ودې او تکامل په نتیجه کې اروا پوهنه د یوه مستقل علم په توګه رامنځ ته شوه نو د دغې پوهنې یو شمېر

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زړه پوري بحثونه نويو ادبياتو په پراخه پيمانه را واخيستل، تردې چې کله کله يو د بل متمم شول مانا دا چې اروا پوهنې له ادبياتو او ادبياتو له اروا پوهنې څخه ډېر څه زده کړل او يو د بل د پرمختګ، ودې او رنګارنګۍ لامل شول.

اوس به راشو د خپل هيواد يو نامتو ليکوال، شاعر او فيلسوف ته چې ده په خپلو تلپاتې آثارو کې د اروايي مسايلو کوم اړخونه څېړلي او يا يې مطرح کړي دي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم فصل

په ځانځاني ښامار کې د اروا پوهنې د نوي علم څرکونه

پیلامه:

ځانځاني ښامار د اروابناد پوهاند بهأالدین مجروح هغه ادبي اثر دی چې د هنري ارزښتونو ترڅنګ د اروا پوهنې، فلسفې، ټولنپوهنې، او انسانپوهنې د مباحثو یوه تمثیلي ګډوله یې هم ګڼلی شو.

پخپله استاد مجروح د دغه اثر په سریزه کې کاږي:

«ځانځاني ښامار د انساني ژور طبیعت د تمرد او عصیان بیان دی او دا واقعیت درې جلا اړخونه لري. یو یې نفسي انفرادي اړخ دی او بل یې اجتماعي او سیاسي اړخ دی او دریېم د دې دواړو اړخونو ترکیب دی او هغه د انساني موجودیت فلسفي معنی ده.»

موږ په دې کتاب کې غواړو د ځانځاني ښامار پر اروایي psychological اړخ خبرې وکړو چې خامخا به د اثر فلسفي philosophic مسایلو ته هم اشارې په کې وي ځکه چې په داسې ادبي آثارو کې د فلسفې او اروا پوهنې قلمرو یو وي او ډېر ځله یو بحث هم اروا پوهنیز وي هم فلسفي.

زموږ په بحثونو کې به د ټولنیزې اروا پوهنې Socio-psychology ځینې اړخونو ته هم کتنه وشي ځکه وګړنۍ (فردي) اروا پوهنه د ټولنیزې اروا پوهنې ګڼې ځانګړنې له ځانه سره لري، چې پوهاند مجروح هم په خپل اثر کې په زړه پورې اشارې ورته کړې دي. خو تر هر څه وړاندې:

د ښامار کیسه:

ځانځاني ښامار په پرولوګ (لومړنۍ خبرې) پیل کیږي، راوي د یوه فیلسوف یادونه کوي چې له ډېر فکر او سوچ وروسته دې پایلې ته رسیدلی چې: (ترکوم وخته چې دا زمکه او آسمان وي – تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي) اشاره نامتو وجودي فیلسوف ژان پل سارتر ته ده، چې ویل یې: انسان د انسان دوزخ دی، خو د ځانځاني ښامار راوي دا نه مني، بلکې د ختیزو عارفانو په څېر دوزخ په ځان کې خپل نفس ګڼي او خپله خبره له همدې ځایه پیل کوي. لاروی د نیمو شپو چې د اثر اصلي کرکټر دی د خپل سفر کیسه کوي چې څنګه د ژوند د واقعي مانا موندلو لپاره د وجود له ښاره ووزي، هغه ښار چې لا ودان و خو

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاروی ورڅخه د دښتو او بیابانونو خواته ولاړه، د انساني روح له راز راز پړاوونو څخه تیریږي او په خپله کیسه کې هغه را پیژني. تر پرولوګ وروسته لومړی ځرخ پېلیږي، لاروی لا هم د لاشعور د تورې سمڅې خولې ته ناست دی خو ګوري چې ښار نور په ویرانه بدل شوی او د ښامار (ایګو- قهرمان) راتلو ته لاره ځاري، په همدې ځرخ کې قهرمان (له نفس، ښامار، ایګو څخه مراد) راځي او پر ښار خپله قهر جنه واکمني پېلوي، په اوله ورځ د مینې غرڅه د ټولو ښاریانو په وړاندې په غشي ولي او خپله ویره پر زړونو کینوي. اژدها حکم کوي چې دده لمانځنې ته دې معبد جوړ شي او خلک دې دده عبادت کوي زوړ راهب په هر څه پوهیږي او د حاکم اصلیت ورته معلوم دی خو د خپلې ګټې لپاره د ښامار عبادت ته تبلیغ کوي او ښاریان د حاکم له قهره ویروي، ښار د حاکم د قهر جنې واکمنۍ تر جبر لاندې ورو ورو شاړیږي او خلک د نیکمرغه ژوند ورځې هېروي، ویره، ناهیلي او اژدها ته اطاعت پر ټولو وزرغوړوي.

د اول ځرخ په دوهم پړاو کې ښار له ښاریانو څخه خالي کیږي، ښامار ناڅاپه متوجه کیږي چې د ښار په لویه او ښکلې ماڼۍ کې یوازې دی، ښاریان څه مړه دي، څه دده په لاس د ماڼۍ په زیرخانو کې زنځیر تړلي بندیان دي او څه هم په نامالومه لوري تللي دي. قهار حاکم چې په ماڼۍ کې یوازې پاتې دی ویریږي، ناآشنا غږونه اوري، کله فکر کوي چې ځمکه ریږدي کله کله یې موهوم اشباح ویروي، قهرمان د ښار د آبادۍ وختونه ور په یادوي او د هغه تیارې مغارې په اړه فکر کوي چې دی یې خولې ته ناست دې کله کله د عشق او مینې ښاپیرۍ ور په یادیږي، د هغې ښکلا او مستي او د هغې په قلمرو کې د ژوند ننبې. ده ته ور یاد شو چې څنګه یوه ورځ په توند سیلاو او باران کې، چې سیند په څپو څپو بهیده او هر څه اوبو په سر اخیستي وو، (د مارانو ستر واکمنه) چې د ښیرازۍ، مینې او عشق ښاپیرۍ ده، د یوه آبي مار په ځیرېې کوړۍ کوړۍ پر یوه غټه ګرګه کولچه وهلې د اوبو پر مخ له ملکه وځي، ددغې مار ښاپیرۍ پر سر یو تاج دی او په تاج کې یو لال ځلیږي، خلک چې د هغې وتل ویني خواشیني کیږي او همدا ورځ د خپل غمځپلي تاریخ مبدا ټاکي. لاروی په فکرونو کې ډوب دده او دا هر څه را یادوي، خو په دې وخت کې یوه بدرنګه، مرموزه، سیاهپوشه بوډۍ د یوازې پاتې شوي قهرجن حاکم ماڼۍ ته ورځي، پرته له دې چې ور وټکوي یا له چا پوښتنه وکړي مخامخ له دهلیزونو تیریږي او د ایګو قهرمان ملاقات ته ځان وررسوي، دغه بوډۍ د مرګ او فنا استازې ده.

د اول ځرخ په دریېم پړاو کې پېښې د نفس د دوزخ له درشل څخه د اخوا پیښیږي چې د شعور او عقل ساحه ده، په دې پړاو کې راوي یو ځل بیا د هغې زمانې کیسه کوي چې ښار د آبادۍ په حال کې و، او د عشق او مینې الهې پرې حکومت کاوه هر څه شنه زرغون وو، خو ناڅاپه پر همدې ودان ښار باندې ښامار ورننوت او خلک یې د خپلې حکمرانۍ له پېل څخه خبر کړل او ځان یې ور معرفي کړ چې:

زه خـــــو (زه) یـــــــم !
زه (ایــــــګو) یـــــــم !
زه فاتح د لــوی جنګونو د جهان یم
قهرمان یـــــم بـــــې مثالـــه
ستاسو ښار زمـــــا تابـــع دی
تاسې ټول زمـــــا مریان یاست

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ځل د دغه قهرمان يوه بله ځانګړنه هم را پيژني چې د هغه ځانځاني او پر ځان مينتوب دی.

دغه پر ځان مين ښامار په ټوله ماڼۍ کې پر هر څه خپل نوم ليکي او د خپل ژوند ځای ټول له هنداړو څخه جوړوي چې هره شيبه ځان ووينې، هرې خوا ته چې سترګې اړوي نو خپل ځان وليدلای شي. قهرمان دومره په ځان کې ډوب شي چې ماضي، حال او مستقبل ټول ترې ورک او هېر شي. دا ځل قهرمان د مرګ په اړه فکر کوي، که څه هم په دې اړه فکر کول يې نه خوښيږي خو غواړي له مرګه د خلاصون او ابدي ژوند ته د رسيدو لاره ومومي. مګر يوازيتوب! يوازيتوب لوی درد دی، په يوازيتوب کې قهرمان يوه مرموزه ويره په سر اخلي، چې پخپله يې هم نه پيژني. قهرمان ويريږي چې زمانه ونه دريږي، دی په خپل ځان کې ننوځي او سفر کوي، له ډېرو سختو لارو څخه تيريږي دی ګوري چې ټولې لارې يې پخپله په لوی لاس ورانې کړې دي او ځکه خو له خپل يوازيتوبه هيڅ لوري ته تيښته نه شي کولای. يو ځل يې خپکۍ (خپسکه) نيسي، فکر کوي نيمه تنه يې په ځمکه کې ښخه شوې ده، بيا خپل سيوری ور څخه ورکيږي او بل ځل د داسې تندې احساس کوي چې که د ځمکې ټول رودونه هم وڅښي تنده به يې ماته نه شي. قهرمان د ژوند په پوچۍ باور پيدا کوي او په همدې سرګردانيو کې را چورلي.

د اول څرخ څلورم پړاو هم د قهرمان د دردونو، ويرې او اضطراب په تمثيل پېل کيږي او راښيي چې قهرمان څه ډول خوبونه ويني، بلاخره خپل يوازيتوب مني او باوري کيږي چې په فنا محکوم دی.

هغه شاته تمبول شوي عواطف چې قهرمان په زيرخانو کې زنداني کړي دي وخت نا وخت غريو را پورته کوي او د خپلو زنځيرونو په شرنګولو سره ښامار ګواښي، يو پټ باطني توپان له قهرمان سره مونو لوګ کوي او ملامتوي يې، دی ورته وايي چې يوازې دوه غلامان تا ته صادق وو، يو عقل او بل فکر، دوی غواړه مار او ستا ستايونکي وو. خو د دوی ټول دلايل، چې ستا د ستاينې لپاره يې جوړول، ناسم او فاني وختل، تا د خپل شاته تګ ټولې لارې وتړلې او بيړۍ دې تر شاو سيزلې او دادی چې اضطراب دې رامنځ ته کړ. قهرمان په همدې کشمکش کې دی چې د تربړميو پرښته (د مرګ استازې) بوډۍ راځي چې هر څه يې تور دي، مخامخ ماڼۍ ته ورخيژي او پرته له دې چې ور وټکوي ځان يوازې شوي قهرمان ته رسوي. بوډۍ خپل کوربه ته په مهربانۍ وايي چې د تلو وخت دی، قهرمان ويريږي او وايي: زه خو لا د ژوند په خوند نه يم پوهيدلی او همدلته خوښ يم، خو بوډۍ ورته وايي نه اوس ډېره ناوخته ده او بايد ولاړ شو، ښامار د مقاومت هڅه کوي خو چې ويني بې فايدې دی زړه او نا زړه ورسره روانيږي او د ماښام په خړه کې د يوه نامالوم لوري ورک سفر پيلوي.

دوهم څرخ: د ښامار دوهمه برخه (څرخ) د اپلاتوني سمڅې په تمثيل پېليږي، او د مثل د نظريې پيژندنه کوي. د يونان نامتو فيلسوف اپلاتون په دې دنيا هر څه د هغو د اصل سيوری ګڼه او د ژوند مثال يې په يوه غار کې د هغو انسانانو حالت ته ورته ګڼه چې مخونه يې د مغارې ديوال او شاته يې د هغې خولې ته وي، دی وايي فکر وکړئ بهر اور بل دی او ترمخ يې ژوندي موجودات تيريږي په مغاره کې تړلي خلک يوازې پر مخامخ ديوال د هغو سيوري ويني او له دې نه دي خبر چې اصل حقيقت څه دی. د اپلاتون په مشهور کتاب (جمهور) کې دغه تمثيل په اووم کتاب کې راغلی دی (۹ـ۳۹۲)*.

* (که څه هم اروابناد پوهاند مجروح د ښامار په لمن ليک کې هغه د جمهور پنځم کتاب ښودلی دی).

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانځاني ښامار راوي د اپلاتون دغه نظر نه مني، بلکې وايي چې که د غار زندانيان له غاره ووزي نو هر څه به تياره او خړ ووينې، شاعر تر همدې نظره وروسته د نيمو شپو د لاروي د سفر کيسه پيلوي. چې دده د تمې پر خلاف هيڅوک په مخه نه ورځي، چې ښه راغلاست ورته ووايي يا يې له هغې شين کميسې شاليلا سره ملاقات وشي چې د ژوند د ورک سمندر غاړې يې په سترګو کې پټې کړې دي. د لاروی هغه تېر وختونه پر زړه ور ګرځي چې څنګه يو ځل شاليلا په زړو جامو کې مخې ته ورغلې وه او له خپل منګي څخه يې اوبه ورکړې وې، يو ځل لاروی له خپل نابلد ملګري څخه يادونه کوي چې ده ته يې د بلدوالي لاپې کړې وې خو په نيمه لاره کې يې همداسې لارورکی پرېښود او مرسته يې ورسره نه وه کړې دده دغه دروغجن ملګري دده (زه) و. نو ده هم ورسره مخه ښه کړې وه او هغه يې خپلې ځانځانۍ ته پرېښی و. لاروی خپل سفر ته دوام ورکوي، ستړی دی، غمجن دی او حيران هم. ډول ډول پېښې او احساسات ورپيدا کېږي خو پر مخ ځي، لاروی د ژوند د ورک سمندر غاړې لټوي. خو يو ځل پر يوه توره مغاره (د لاشعور ساحه) ورپېښېږي، نه پوهېږي څنګه خو ور ننوزي هلته د ښامار انو زېرنځای ويني چې څنګه په يوه تور مردار ډنډ کې چينجي يو بل خوري او غټېږي بلاخره يو چينجي د نورو په خوراک دومره غټېږي چې ښامار ورڅخه جوړېږي او بيا دغه ويروونکی ځناور د لاوري د سترګو په وړاندې له مغارې څخه وځي، لاروی ددې پېښې په ليدو حيران دی، خپل مزل ته دوام ورکوي خو نه پوهېږي چې چيري روان دی. ده ته اوس، ماضي او راتلونکی ټول سره ګډ شوي او زمان خپل مفهوم له لاسه ورکړی دی. په همدې بې مانا حالت کې دی يو لوی راز کشفوي او پردې پوهېږي:

چــــــې عــــــــالم او هستي واړه
بــــــې معنی دي بــــــې مفهومـه
لټول د کوم معنی او کوم مفهوم هم

د دوهم څرخ په بله برخه (شپږم پړاو) کې لاروی د وجود ښار تـه ورننـږدې کېـږي خو مخکې لـه دې چې ښار ته ورسيږي له ځان سر پريکړه کوي چې بايد په بيړه ځان ښار تـه ورسوي او خلک د ښامار لـه راتللو څخه خبر کړي، ځکه ده په مغاره کې د ښامار زېږيدل وليدل او پردې پوه شو چې ښامار لـه مغارې څخه ووت او ښايي د ښار په لوري راروان وي، د ښار په درشل کې په دښته کې د لارې پرسر خپلـه ورکـه شاليلا ويني چې شليدلی کميس د يخو اوبو منګی ترڅنګ دده په تمه ده، لاروی يې سترګو تـه ځبر کېږي او پوهېږي چې اوږد انتظار يې ايستلی دی ډېر اوږد ان د عالم له پيدا ابنته راهيسې. دغه پيغله نازنينـه خپل ورک لاروی ته اوبه ورکوي او پر خپلې مينې يې ستړيا ورمينځي. لاروی ددې تر کتنې وروسته ښار تـه ننوځي که څه ګوري چې ښامار ترده وړاندې راغلی او د ښار په مانۍ کې ناست دی، خلک يې تر خپلې سختې واکمنۍ لاندې زموللي دي. لاروی چې د اوږدو سفرونو له املـه ببر شوی او لوڅ لپړ دی خلکو تـه د ښامار د حقيقي ځبرې په وړپيژندلو پيل کوي او خلک د شاليلا لـه حضوره خبروي خو ښاريان يې چې ځبرې، لغړوالي او نا اشنا خبر وتـه ګوري د مجنون او ليوني نوم پرې ږدي او ورپورې خاندي. مجنون لاروی ګوښـه کېږي او د ښاريانو پـه هکلـه فکر کوي، يـوه شپـه يې د مستو خيالونو او غوښتنو پـر پـټ خرابات پيښـه کېږي چې ګوري هلتـه ځوانان او پيغلې غـاړه پر غـاړه او پرشراب و شباب و رباب وخت تيروي. ليوني لاروی ته هر کلی وايي او دی هم هغوی ملامتوي چې په داسې پټه مستي به هيڅ هم تر لاسه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه کړي، مستي پیغلې او ځوانان ورځخه پوښتي چې واقعي مستي او حقیقت څه دی، لاروی ورته ټول حقایق بیانوي او هغوی د هستۍ او مستۍ پر راز خبروي.

ها خوا لاروی پر یوه مړي پیښیږي او خلک د ژوند او مرګ په رموز وپوهوي او دا ورته زبادوي چې دوی پر ژوندوني هم مړه دي ځکه د (زه) ښامار پرې حاکم دی. خلک ور پورې خاندي چې:

((دا سړی چور لیونی رښتیا مجنون دی.))

د رندو په دغه ښار کې لاروی او د هغه معشوقه (شین کمیسې لیلا) په لیونتوب مشهوریږي او خلک یې خبره جدي نه ګڼي خو دومره پوهیږي چې د هغوی خبرې عادي او بې مانا نه دي او شاته یې کوم څه شته خو د دوی سرنه پرې خلاصیږي، لاروی خلک د شالیلا لمانځنې ته را بولي او د ښامار له عبادته یې منع کوي خو مه دې شه.

یوازې بوډا راهب دده په خبرو پوهیږي او حیران دی چې لاروی څنګه په ټولو پټو حقایقو خبر دی؟ د لاروی خبرې د حاکم تر درباره هم رسیږي، ښامار هغه جدي نه ګڼي خو یوه ورځ لاروی او شالیلا خپل دربار ته وربولي چې وګوري خبره څه ده ښامار په تمسخر له لاروی ځخه پوښتنه کوي چې ته او دا ګدا ایی‌ګره معشوقه دې څه غواړئ او ولې خلک له لارې باسئ. لاروی د خلکو د بې خبرۍ او د ځانځاني ښامار د ظلم او ناروا کیسه ټوله ورته کوي او د ډېرو پټو حقایقو له مخې پرده لرې کوي.

ښامار هم غوسه کیږي خو له بلې خوا فکر کوي چې ځه دا خو لیونی دی خلک یې خبره نه مني، لاروی ښامار ته د هغه د مرګ او سقوط وړاندوینه هم کوي او ښامار دواړه له درباره شړي. مجنون لاروی د خپل یوازیتوب کونج ته ورستنیږي او شالیلا دښتې ته ځي چې له خپل ډک منګي سره د حقیقت لارویو ته اوبه ورکړي.

خو ښامار چې نور په خپله مانۍ کې یوازې شوی دی هره ورځ د خپل مرګ شیبې شماري. زړه بوډۍ چې تورې جامې یې اغوستي له کومې خوا ځخه ښار ته راځي او مخامخ د ښامار مانۍ ته ځان رسوي، پرته له دې چې دروازه وټکوي یا یې څوک مخه ونیسي د ښامار تر مخ دریږي او په مهربانۍ سره ورته وایي چې نور نو د تګ وخت دی. د ښامار زړه نه کیږي چې له بوډۍ سره ولاړ شي خو بله چاره نه شته او زړه نا زړه په بوډۍ پسې روانیږي او په یوه تیاره ماښام کې په نامعلومه لورې روانیږي.

لاروی یو ځل بیا سر راپورته کوي او ګوري چې هرې خوا ته ښیرازي ده. سیند بهیږي، چمنونه او ګلونه ښکلي دي ماشومان مستي کا او نا آشنا پیغله، هماغه زوړ کمیسې څېرې ګریوانه شالیلا لکه غرځنۍ ګرځي او بې پروا د مینې حکومت کوي، نو:

لاروی د نیمو شپو چې دا حال ولید
بې اختیاره په خندا شو
ځکه پوه شو
چې له سره بیا شروع شو، یو ځل بیا بیا
زوړ داستان د قهرمان ستر پهلوان ستر
او د ښکلې رب النوعې آلهې د عشق او مینې
یو ځل بیا له سره پیل شوه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افسانه لو یه اوږده د تور ښامار مار

* * *

ځانځاني ښامار او د روحي بحران لامل:

د ښامار کیسه د نامتو فرانسوي فیلسوف ژان پل سارتر له هغې خبرې څخه پیل کیږي چې وایي ((انسان د انسان دوزخ دی)) د سارتر یوه مشهوره ډارمه چې فرانسوي نوم یې Hui-clos دی او مانا یې ده ور تړلی (دربسته) او کیسه یې د دریو کرکټرونو ((ګارسین))، ((انیز)) او ((استل)) په هکله ده چې که څه هم یو بل ته اړتیا لري او په یوه کوټه کې پر ګډ ژوند محکوم دي خو یو له بله تنګ دي له دوی څخه یو نارینه او دوه ښځې دي چې یو د بل په وړاندې په ظاهر او باطن کې متفاوت لیدلوري لري. دغه ننداره لیک په ۱۹۴۴ میلادي کې ننداره ته وړاندې شو.

په دې ډرامه کې سارتر د انسانانو اړیکو ته اشاره کوي، او د انسانانو ترمنځ اړیکې د بې باورۍ او تړلتیا یوه ګډوله ګڼي، دده له نظره موږ پخپله ځانونه سم نه شو پیژندلی او د ځان پیژندنې لپاره د نورو نظر ته اړتیا لرو، ګواکې انسان د انسان هنداره ده او بالاخره انسان د انسان دوزخ هم.

د ښامار لاروی چې په ځان کې ننوتی او ډېر مزلونه یې کړي دا نه مني او دوزخ د ننه په ځان (خود) کې پټ شوی ګڼي او دا چې ولې دې پایلې ته رسیږي؟ ښایي په لاندې دلایلو.

۱.د روحي رنځ زیږنځای په ځان کې دی:

ځانپالی (خودپرست) شعور چې په منظومه کې د ښامار په بڼه را څرګندیږي د ګڼو اروایي غوټو (عقدو)، شاته وهل شویو غوښتنو او ځپل شویو غریزو له امله په تحت الشعور کې زیږي او بالاخره همدغه ځانپالی شعور د وګړي د شخصیت د سالمې ودې مخه نیسي، که څه هم په ځینو مواردو کې د یو شمېر پټو استعدادونو د غوړېد باعث هم ګرځي او د یو شمېر اروا پوهانو په نظر په شخصیت کې جسارت، زړه ورتیا او اعتماد پر نفس روزي خو په مجموع کې د یوه ژور روحي بحران په رامنځ ته کولو کې ونډه لري. د ښامار لاروی په ځان کې ننوزي او له ځانه بهر دنیا هېروي، د سارتر پاملرنه (بل) ته ده حال دا چې پوهاند مجروح د خپل کرکټر روحي دنیا ته ننوزي او د هغو پټو بلاوو په اړه څرګندونې کوي چې په موږ کې د ننه زیږي.

۲.که له بله ځوریږو بیا هم علت په خپله ځانځاني کې دی:

نرسیسیزم Narcissism (یوزاې پر ځان مینتوب) ډېر ځله د داسې افعالو د صدور لامل ګرځي چې د (بل) فرد د اذیت یا لږ تر لږه هېرېدو باعث کیږي. په منفي نرسیسیزم اخته انسان د نورو وجود هېروي یا په بله ژبه د نورو موجودیت یې نه خوښیږي، دا یو ځل بیا د سارتر خبرې ته موږ ورنږدې کوي چې پر ځان مین انسان د بل وجود ځانته عذاب او دوزخ ګڼي ځکه دومره په ځان کې ورک وي چې له ځانه پرته بل نه شي لیدی. دلته علت ځانځاني او ځانغوښتنه ده ځکه نو پوهاند مجروح د ستونزې اصلي لامل پر ځان مین والی ګڼي نه د بل موجودیت ځکه نو دا پایله مومي چې دوزخ په خپل نفس کې دی.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳.دوزخ ولې زیږي؟

لویه ګناه بل ته زیان اړول وي، او بل ته زیان اړول د هغې عقدې محصول دی چې انسان یې د ځان د لوړتیا د زباد ولو لپاره لري. موږ هغه وخت ځان ځواکمن ګڼو چې بل راوپرځوو، نو له همدې امله پر نورو بلوسو، دوزخ چې د ګناهونو لپاره رامنځ ته شوی دلیل یې دلته په انسان کې دی، ځکه خو د پوهاند مجروح له نظره باید دوزخ په ځان کې ولټول شي نه په بل کې.

د داسې سره ورته دلایلو د ثبوت او تمثیل لپاره د نیمو شپو لاروی خپل سفر پیلوي او کیسه پرمخ ځي، که څه هم ژان پل سارتر د (ورتړلی) ډرام په اوږدو کې داسې فضا تمثیلوي چې خپل تز « انسان د بل انسان دوزخ دی» پرې زباد کړي، په هر صورت دلته به ښه وي چې د ځانځاني ښامار په اوږدو کې د هرې اروايي فرضيې طرح، ثبوت او علمي څرنګوالی وڅېړو.که غواړو ځانځاني ښامار د فرويديسم له نظره وڅېړو نو ددې ترڅنګ چې د فرويد موندنو او نظرياتو ته به لنډه اشاره کوو د هغه له خوا د يو شمېر رامنځ ته شويو اصطلاحاتو پېژندنه به هم کوو البته هغه شمېر اصطلاحات چې په دې بحث کې مطرح کيږي.

د فرويد له نظره د انسان شخصيت له درېيو برخو څخه رغيدلی:

۱.اید (Id)

۲.سوپر ایګو(super-Ego)

۳.ایګو (Ego)

۱.اید Id یا اماره نفس:

((اید)) په ځان ناخبري (ناخودآګاه) ضمیر کې ځای لري او له حیواني غریزو څخه جوړ دی. اید د خوند اخیستلو پر اصل ولاړ دی په ((اید)) کې دوه ډوله غریزې شته چې یوه یې د ژوند غریزه یا اروس Eros نومیږي او بله یې د مرګ غریزه یا تاناتوس Thanatos . د ژوند غریزه د جنسي ځواک چلوونکې ده او د مرګ غریزه د تاوتریخوالي د ځواک چلوونکې. اید هماغه څه دی چې په عرفان کې یې اماره نفس بولي او په عرفاني ادبیاتو کې یې شیطاني وسوسې ګڼي. صوفیان او عارفان د Id له دواړو غریزو (جنسي او تاوتریخوالي) سره دښمني کوي او ځپي یې.

۲.سوپر ایګو super Ego یا ((د وجدان قاضي))

سوپرایګو د ټولنیزو او اخلاقي قوانینو د منلو هغه شعور دی چې له بهر څخه د انسان ذهن ته راننوزي. سوپرایګو حیواني غریزې کنترولوي او سانسوروي یې، چې وګړی په ټولنه کې د ژوند کولو وړتیا ومومي. د سوپرایګو لویه برخه په ځان خبري (خودآګاه) ضمیر کې ځای لري خو یوه برخه یې په ځان ناخبري ضمیر کې هم ورننوتې ده او همدا برخه ددې لامل ګرځي چې انسان په ناخود آګاه توګه د خپلو یو شمېر کړنو په وړاندې د ګناه احساس وکړي او ځان ملامت کا. ((اید)) ددې لپاره چې له سوپرایګو څخه وتښتي ډېرې هلې ځلې کوي آن تردې چې د خپلو غوښتنو او امیالو ښه بد لوي او غریزي هوسونو ته د رسیدو لپاره د سوپرایګو د تېرایستلو چلونه سنجوي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳.ایګو Ego یا منځګړی:*

ایګو هغه ځواک دی چې د Id (اماره نفس) او سوپرایګو (د وجدان قاضي) تر منځ د منځګړیتوب دنده ترسره کوي او هڅه کوي چې حیواني غریزې او شهواني غوښتنې داسې خړوب (ارضا) کړي چې اخلاقي قوانینو او ټولنیزو پریکړو ته هم زیان ونه رسیږي او په یو ډول یې رعایت وشي. د ایګو لویه برخه په ځانخبري ضمیر کې ځای لري. ایګو لانجمنه دنده لري له یوې خوا له شیطاني وسوسو او غوښتنو سره ډغرې وهي او د غریزي غوښتنو تر فشار لاندې دی او له بلې خوا د اخلاقي حکمونو او ټولنیزو ټاکل شویو حدودو په چارچېر کې راګیر دی.

د فروید له نظره د انسان دننه تل د ((سوپرایګو)) او ((اید)) ترمنځ یو پټه جګړه روانه ده او ایګو هڅه کوي د غه روحي جګړه اداره کړي. فروید وایي په هوښیارۍ او ویښتیا کې ایګو کولای شي اید یو څه کنترول کړي خو همدا چې انسان ویده شي یا هوښیاري له لاسه ورکړي نو ((اید)) سر را پورته کړي، ځان له سوپرایګو څخه پټ کړي او په بشپړه آزادۍ سره ځان را ښکاره کړي.

د ځانځاني ښامار اصلي کرکټر له درې وارو جوړښتي ځواکونو سره ملاقات کوي؛ ښامار د لاشعور په ساحه کې زیږي بیا د وجود په ښار کې حکومت ترلاسه کوي یعنې د ایګو پر تخت کیني، له یوې خوا د سوپرایګو د احکامو د رعایت لپاره ټولې عاطفي غوښتنې (مشروع او غیر مشروع) د لاشعور په سمڅو او زندانونو کې بندي کوي او له بلې خوا د نرسیسیزم (پر ځان مین والي) له امله هر بل حس او استعداد داسې ځپي چې سر را پورته نه شي کړای. عقل چې د ایګو اصلي ملګری او لاربښود دی له عواطفو او غریزو سره نه جوړیږي او ایګو په ورکو او ړندو لارو بیایي.

اوس نو پوښتنه رامنځ ته کیږي، چې د ایګو د منځګړیتوب او تعادل ساتنې رول ته په کتو سره ولې صوفیانو تل ملامت کړی، په عرفاني ادبیاتو کې یې غندنه شوې او پوهاند مجروح ورته ښامار وایي؟ ایګو د عقل په مرسته د انساني شخصیت حکومت ترلاسه کوي او تقریباً ټول ژوند پر وجود حاکمیت چلوي. ایګو او عقل د اجتماعي ژوند په داسې سیالیو کې بوختیږي او د ځان غوښتنې په داسې لومو کې نښلي چې د پیدا ایښت موخه، معنوي ارزښتونه، ځان پیژندنه، مینه او معرفت له انسانه هېروي.

ایګو د عقل په مرسته هڅه کوي ځان مطرح کړي، آن که د غه مطرح کول او برلاسی د نورو په ځپلو او خوارولو کې هم وي، د بشري تاریخ اوږده کیسه له ډېرو داسې پېښو ډکه ده چې ځواکمنو انسانانو

---

* wikipedia انسایکلوپیډیا د فروید له نظره Ego داسې را پیژني:

In Freud’s theory the ego mediates among the id, the super-ego and the internal world. Its task is to find a balance between primitive drives, morals, and reality while satisfying the id and super –ego. Its main concern is with the individual’s safety and allows some of the id’s desires to be expressed, but only when consequences of these actions are marginal.

ژباړه: د فروید د تیوري له مخې په دروني جهان کې ایګو د اید او سوپر ایګو منځګړی دی، چې د لومړنیو تحرکاتو او اخلاقو ترمنځ تعادل ومومي او د وجدان او غریزي غوښتنو رېښتینې سرچینې وپېژني. د ایګو ډېر پام دې ته وي چې ښنګه فرد خوندي پاتې شي او هم یې غریزي غوښتنې تر کنترول لاندې راولي. ددې هڅو حاصل د غریزو او اعمالو حاشیې ته ټیل وهل دي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل شهرت او برلاسۍ لپاره څه ناروا وې چې نه دي کړي! وينې يې بهولي، تيري يې کړي، غلا – غدۍ، شوکماري ظلم او ناروا هر څه د خپل ځان د برلاسۍ لپاره، په حقيقت کې دا هر څه د ځانځانۍ او انانيت لپاره کيږي. ايګو له عقل سره ملګرى دى او پر انسان حکومت کوي، ټول عمر جنګيږي ځان لويوي او نور تر پښو لاندې کوي، سره له دې چې دننه په وجود کې له ايډ او سوپرايګو سره لاس او ګريوان دى، بلکې دا دواړه ځواکونه هم کنټرولوي خو په حقيقت کې همدا هم د ځانښوونې لپاره کوي، له سياسي حاکميت سره د وجود تشبيه د ځانځاني ښامار سياسي اړخ دى. موږ ګورو چې ښامار د وجود پر ښار حکومت پيلوي، غريزې او هيجانات (Id) زنداني کوي او راهبان (ښايي سوپرايګو) دې ته اړ کوي چې خلک دده لمانځنې ته راوبولي د ځانځاني ښامار کيسه د فرويد د رواني نظريو دقيق ادبي تمثيل دى.

او لنډ پيام يې دادى چې خودي او انانيت (چې د ايګو له خوا اعماليږي) ورو ورو د انسان پر شخصيت داسې حاکميت ترلاسه کوي چې يو مهال په خپله د انساني شخصيت په اصلي ځواک بدليږي او د «انسان يعنې (زه)» تعبير ثابتوي، استاد مجروح وايي:

تاسو وايا ست زه به څوک يم؟

زه خو «زه» يم، زه «ايګو» يم (۸-۳۰)

د استاد مجروح اثر يوازې دده قضيې ثبوت نه دى، بلکې د کيسې نور اړخونه هم په کې تمثيل شوي دي «زه» يا ايګو چې خپلو کړنو ته غره دى او بيخياله پاچاهي کوي يو مهال ځان يوازې ګڼي، ګوري چې په وجود کې هيڅ ملګرى نه دى ورپاتې، آن عقل (د هغه پخوانې خو ناځوانه او دروغجن ملګرى) هم ورڅخه بيليږي، دا نور د ايګو لپاره تر ټولو وحشتناکه پړاو دى، ايګو چې ځان له مرګ سره مخامخويني د ژوند پر پوچۍ او بې ماناتوب يې باور راځي او فکر کوي چې ټولې هڅې، ټول قدرتونه ځانځاني او حاکميت، برلاسي او تفوق بې مانا وو او کاشکې يې داسې او هسې نه واى کړې، يو ځل هيله کوي چې که بيا ژوند پيل کړي نو کړې تيروتنې به بيا نه تکراروي خو د مرګ بوډۍ ورته خاندي چې نه! ته به بيا هم همداسې وکړې ځکه د ځانځاني شعور ځانګړنه همدا ده، سيالي او د برلاسۍ تنده به دې بيا دې اعمالو ته مجبور کړي:

په دې هرڅه کې معلوم يو حقيقت راته ښکاره شو
د زمان د درياب پورې پورې غاړه
هرڅه هيڅ دي
د مکان له درشل ها خوا
هرڅه تش هر څه خالي دي
دا عالم او هستۍ واړه
بې معنى دي بې مفهومه
بې معنى او بې مفهومه
لټول د کوم معنى د کوم مفهوم هم. (۱۰-۱۵۵)

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانځاني ښامار په کیسه کې د ایګو د ودې څو پړاوونه یاد شوي، یو شمېر نور اروا پوهنیز مفاهیم، لکه یوازیتوب، خوبونه، نرسیسیزم (پرځان مینتوب) مینه، غرایز، هیجانات، زاړه خاطرات، ځپل شوي عواطف، اوهام، روحي آزادي، د ماناوو را ګرځیدنه (تداعی معاني) ، ماشوم شعور، ټولنیز (جمعي) شعور، کهن الګو (Archetype)او نور په سمبولیکه ژبه داسې تمثیل شوي چې د انساني وجود په قلمرو کې یې ترون او ارتباط په زړه پورې دی.

د ځانځاني ښامار کیسه، لکه د خوب لیدل:

فروید وایي: «خوب لیدل د اروا پوهنې تر ټولو مطمئن اصل دی او هر څوک چې غواړي د اروا پوهنې په برخه کې زده کړه وکړي، دې ته اړ دی چې د خوب لیدلو په اړه پوهه ترلاسه کړي.»
(۷ـ۱۰۵)

فروید د خوبونو پر تعبیر تکیه کوي او هغه له وجود څخه د بهرنیو پېښو په اړه د انساني شخصیت تر ټولو دقیق غبرګون ښیي.

په ادبیاتو کې ګڼ هغه آثار چې له اروا پوهنې یا د انسان له روحي مسایلو سره سروکار لري خامخا خوب لیدلو ته ورته حالت په کې انځور شوی دی، د هنري آثارو کره کتونکي شعرونه خوبونو ته ډېر نږدې ګڼي او فکر کوي چې هم په خوب او هم په شعر کې عادي منطق، د زمان او مکان دقیق مراعات او متناوب طرز فکر نه ځايیږي، موږ کله چې خوب وینو؛ نه پوهیږو چې دا به حقیقت نه وي، او همدا راز په شعر کې هره تخییلي مفکوره په هماغه جدیت سره مطرح کوو، لکه د ساینس کومه قضیه چې غواړو ثبوت کړو، شعر د عادي منطق او فزیکي عملیو له بنده خلاص دی او د خوب لیدلو حالت هم هیڅ ډول التزام نه مني.

د ځانځاني ښامار کیسه خوب لیدو ته ورته ده، هلته لاروی اوږدې او سختې لارې وهي خو له فزیکي پلوه ستړی نه دی، په کیسه کې سمبولونه ، په خوب کې اشیاوو ته ورته دي، حوادث او پېښې د راوي له بدن څخه بهر خو د هغه په ذهن کې دننه پیښیږي، د ښامار په کیسه کې وخت او مکان بدلیږي، ځواني، ماشومتوب او زړښت، لکه د عادي ژوند په څېر منظم نه دي، راوي کله ماشوم دی کله ځوان او کله بوډا ، ښامار زیږي، حکومت کوي مري، خو بیا راځي، بیا یوازې کیږي او بیا مري د نیمو شپو لاروی کله د مغارې پر غاړه، کله په ښار او کله په بیابان کې دی. هر پېښه، لکه یو خوب بدلیږي. پوهاند مجروح د خپلې لیکنې سبک همداسې ټاکلی چې وکړای شي د هغه په مرسته خپلې رواني فرضیې تمثیل کړي.

په خوب کې پېښې او اشیا خپلې سمبولیکې ماناوې لري، د ښامار په کیسه کې هم هر څوک، شی، پېښه، مفکوره او ځای سمبولیک بار لري یعنې د یوه فکري موقعیت استازیتوب کوي، ښامار د ایګو «زه»، لاروی د حقیقت موندنې د شعور، شالیلا د مینې او محبت، بیابان د بې مانا او سرګردانه خو چوپ لټون او ښار د وجود د قلمرو سمبولونه دي چې کیدای شي پر څو څو نورو ماناوو هم دلالت وکړي. د نامتو فلسفي شاعر ایټالیوی دانتې (Dante) مشهور اثر (انساني کمیډي) هم دې ته ورته دی هلته ټولې پېښې، سفرونه او موقعیتونه د خوب لیدلو په شان سمبولیک او رمزي دي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوبونو سره د ځانځاني ښامار اړیکه هغه د استاد روهي په وینا « خوب نمایي» ده، یعنې له دغه اسلوب څخه کار اخیستل د موضوع د شرح کولو لپاره یوه وسیله ده، استاد روهي لیکي: ((د شاعر د خوبونو دربیمه معنا «خوب نمایي» ده یعنې له خوب څخه د وسیلې په توګه کار اخیستل کیږي او شاعر غواړي، چې د رمز او کنایې له لارې خپل هدف بیان کړي.)) (۲-۱۰۷)

موږ کله چې ځانځاني ښامار لولو داسې راته ایسي، لکه د خپل ځان تول قلمرو چې په خوب وینو ، دغه خوب سترې کوونکی دی خو د حقیقت داسې پاڅکي په کې دي چې موږ یې په ویښه نه شو لیدلای، د «زه» په اړه ټول هغه واقعیتونه چې موږ یې د ویښ شعور د حاکمیت پرمهال نه شو لمس کولای په دغه خوب کې یې لولو ،موږ وینو چې د ښامار د حاکمیت تر څنګه د وجود په ښار کې څه روان دي، لاروی، شالیلا ، راهب، زنداني ځوانان او پیغلې، رندان، ماشومان، هوسۍ او نور کرکټرونه څه دي او څه کوي؟ ځکه خو هره هغه روحي انګیزه چې وړاندې به معرفي شي د دغه اوږده خوب یوه برخه ده یا په بله ژبه د انسان د شخصیت یوه اروایي برخه ده چې ښایي وپېژندل شي.

تېر هېر خاطرات:

په ځانځاني ښامارکې څو ځله د پخوانیو هېرو شویو خاطراتو له Review یا بیا کتنې سره مخامخ کیږو ، ځینې داسې خاطرات فردي دي چې یو شخص یې په خپل ژوند کې تجربه کوي او بیا یې را یادوي، ځینې داسې خاطرات د بشریت ګډ خاطرات دي چې کیدای شي په زرګونه کاله پخوا پېښنو پورې اړه ولري او موږ یې د ګډ شعور په وسیله له خپلو نیکونو څخه په ارثې توګه را خپلوو او کله کله مو له لاشعور څخه سر را پورته کوي او په شعور کې مورا تداعي کیږي. ځینې خاطرات په داسې ثابتو موډلونو بدلیږي چې هغه هم زموږ په جمعي ذهنیتونو کې د لومړنیو قالبونو په بڼه را څرګندیږي، « کارل ګوستا ویونګ دا موډلونه Archetypes بولي، ایرانیانو «کهن الګو»بللې موږ به ورته هماغه ارکیټایپونه وایو چې په ټولنیز شعور کې د منل شویو قالبونو مانا لري» هره خاطره چې په درې واړو ډولونو پورې اړه لري زموږ د راوایی جوړښت یوه لویه برخه جوړوي، په بله ژبه زموږ عواطف، احساسات، انګیرنې او رواني لوړې ژورې په دغو خاطرو او یادونو کې ژورې ریښې لري، او بیا تداعي یې پر موږ کاري اغیز ښندي. استاد مجروح په ښامار کې وایي:

بیابـــان و ، تروږمۍ وه، تـوره شپه وه
خوله مـــا سره د ننه یوه ډیوه وه بلیدلـه
دا ډیـــوه د تیـر وختونـــو خـــاطره وه
انسانـان مې لا لیدل د خیال په سترګو
د غمجنـــو فریـــادونه، ډک لـــه قهره
غـــږ د مـینې محبت مې لا تـــر غوږ و
مـــاشومان مې لـــه نظره تیریدل چې،
دکمر پـه سر روان وو
د سیند غاړې منډوګې ته کوزیدل ټول

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډول يې سينديني ځــلانده کــانيي
لوړ بـــــرجونه يې د شګو جوړول بيـــا
هی ټوپونه لاندې کول وو
تښتيدل وو ځغليدل وو

دلته تېر خاطرات هم د فردي ماشومتوب او هم د بشريت د تاريخ لومړنيو پړاوونو ته اشاره ده « هغه مهال چې مدني قوانينو او ټولنيزو قراردادونو د انسان خپلواکي نه وه محدوده کړې».

د تېرو خاطراتو تداعي په کيسه کې مهم ځای لري، کله چې ايګو« پرځان مين شعور» پر شخصيت « د وجود ښار» حاکم شي نو دعقل په مرسته د «اوس» په زماني مقطع باندې حکومت کوي او هر څه د اوس لپاره غواړي په دوهم ګام کې راتلونکې مهم دی ځکه د ډېر ځله د برلاسي لپاره هڅه د راتلونکي حاکميت ګټلو په نمت کيږي، د ايګو لپاره تېرې خاطرې کوم اهميت نه لري، ځکه ماضي د کمزورۍ، مساوات او تر لاس لاندې والي پېږدی، ماشوم د مور او پلار ساتنې «مواظبت» ته اړتيا لري، لومړنيو انسانانو ډله ييز ژوند کاوه او د تفوق عقده يې نه درلوده، د هستۍ اصلي مفهوم «په ښامار کې د ورک سمندر غاړې» هغه وخت څرګند و، ماشومان به آزاد ګرځيدل او هوسۍ چا نه ښکار کولې، په ښامار کې هغه مهال خودي «ځانځاني» يا انانيت لا د وجود پر ښار حاکميت نه درلود، او د ژوند اصلي ښېره څرګنده وه، ښامار يا خود پرسته شعور د دغې دورې له يادولو څخه ويره لري او هڅه کوي چې د ښار خلک دغه عصر هېر کړي، يو ځل چې لاروی او د هغه معشوقه «ګريوان ښېرې شاليلا» غواړي، د هغه عصر يادونه وکړي نو ښامار غوسه کيږي. لاروی ښامار ته تېر وختونه وريادوي ورته وايي: ستا معبد خونوی جوړ شوی، ډېر پخوا خلکو د مينې د الهی لمانځنه کوله، هغه وخت آزادي، مينې او رښتينولی حکومت کاوه، ماشومان آزاد ګرځيدل او پيغلو به له ځوانانو سره په خپل واک مينه کوله د ښامار دغه خاطرات نه خوښيږي او ليونی لاروی او د هغه ګريوان ښېرې معشوقه له خپل درباره شړي.

تېرو خاطراتو ته ورګرځيدل يا د هغو بيا را په يادول په ښامار کې څو څو ځله تکراريږي او دا د انساني شخصيت په وده کې د درې ګونو روحي بحرانونو په هر پړاو کې په تېروا وزړو خاطرو کې د انسان يو روحي سير ته نغوته ده چې هر انسان ورسره مخامخيږي.

فرويد به د خپلو رواني ناروغانو د تداوي پر مهال هڅه کوله هغوی وهڅوي چې خپل تېر خاطرات ورته تکرار کړي، فرويد عقيده درلوده چې د ټولو په ياد کې پاتې شويو خاطرو په منځ کې د ناروغۍ لامل خاطرې هم د لاشعور له ساحې څخه د شعور برخې ته راتلای شي او دا مسأله د خاطراتو د تداعي په مرسته ترسره کيدای شي، نوموړي وايي: « هغه عقده چې د تداوۍ پر مهال د ناروغ په ذهن کې راڅرګنديږي بايد له اصلي خاطرې يا شاته وهل شوې غوښتنې سره اړيکې ولري». (۹۸-۷)

فرويد فکر کوي چې له تېرو خاطراتو سره – چې په لاشعور کې يې رسوب کړی دی – د بيا تداعي پرمهال « چې د شعور ساحې ته د هغوی د راوستلو هڅه ده» يو شمېر هغه خاطرات هم را په يادېدای شي چې په يوه ټاکلي پړاو کې د روحي بحران لامل يا يو له لاملونو څخه وي. پخپله استاد مجروح د اژدهای خودي «د ځانځاني ښامار دري متن» په شروحو کې ليکي، چې دغه کيسه د ژوند په دريم

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

رواني بحران پورې اړه لري چې د عمر په څلويښتمو کلونو کې پيښيږي، هغه مهال چې تېر خاطرات يو ځانګړی اهميت لري، استاد ليکي: « د ژوند بحران په اوج کې «زه» يا ځانپالي شعور له ځانه پوښتي چې ژوند ولې وچ او بې خونده دی؟ دې پوهيږي چې د ژوند يو مهم توکی ورځخه تللی دی، ناڅاپه يې پام کيږي چې دغه «غوره غائب» يا ورک شوی «مينه» ده، د مينې نشتوالي په روحي ژوند کې يوه لويه تشه رامنځ ته کوي ځکه نو د «زه» ټول فکر تېرو خاطرو ته ورګرځي، د ماشومتوب او ځوانۍ خاطراتو ته چې د کيسې په ژبه « د ورک سمندر غاړې» او « د ژوند سرچينې» په لټون پسې راوزي. (۱۰-۱۴۲)

د رواني ستونزو يا ناروغيو يو عامل داوي چې ناروغ له يوې هېرې شوې روحي غوټې «عقدې» ځخه ځوريږي، پرته له دې چې خپله پرې وپوهيږي د همدې لپاره اروا څېړونکې غواړي ټولې هېرې خاطرې راڅرګندې کړي، چې د غوټې لامل بيا مومي د فرويد د شاګردانو له نظره د رواني غوټې د عامل موندل د ناروغۍ نيم علاج دی، په اروايي درملنه کې تشخيص د تداوي اصلي او غوره برخه ده له همدې امله د هر رواني بحران د څېړنو لپاره تېرو خاطرو ته مراجعه کيږي، په ځانځاني ښامار کې هم وينو چې ښامار د عشق خاطرات له ښاره شړلي دي، غريزې او د ښکلا خوښوونې تمايلات يې په زيرخانو کې زنداني کړي او د مينې شاليلا يې بيابان ته شړلې ده، ښامار يا پرځان مين شعور فکر کوي چې ددغو عاطفي غوښتنو په ځپلو به خپل حکومت ټينګ کړي او له ښاريانو څخه به دا هېره کړي چې پرته له ده څخه بل واقعيت هم وجود لري، مګر کله چې د وجود ښار ورو ورو ړنګيږي، کوڅې شاړيږي، طراوت او ښيرازي له منځه ځي دلته نو زنداني عواطف، تېر هېر خاطرات او د عشق رښتيني تمايلات سر را پورته کوي آن تردې چې په ماڼۍ کې ناست ښامار يې هم شورو ځوروي.

ځانځاني ښامار او عشق:

عشق هغه غريزي تمايل دی چې انسان يې معمولاً له ځانه بهر له بل « شخص يا پديدې – شي» سره لري البته له ځانه بهر ځکه وايو چې له خپل ځان سره عشق « نرسيسيزم» هغه څه دی چې دلته په ځانځاني ښامار کې يې په ځان مين شعور هم ورته ويلې، په دې بحث کې عشق معمولاً له بل سره د مينې او په تېره بيا مخالف جنس سره هماغه عشق دی چې سرچينه يې جنسي غريزه ده، ډېر ځله په عرفاني آثارو او عرفاني حماسو کې د سالک «د حقيقت پلټونکې - په ځانځاني ښامار کې د نيمو شپو لاروی» لارښود داسې څوک دی چې لاروی له هغه سره د مينې اړيکې لري د دانته په الهی کميدي کې بيا تريسه «د دانته معشوقه» د راوي لاس نيسي او هغه د بلې نړۍ سير ته بيايي، مولانا جلال الدين محمد بلخي په شمس تبريز پسې روانيږي او خپلې معنوي نغمې د هغه په فراق کې غږوي، ګويته د «فاوست تراژيدي» کې هلن بيا را ژوندۍ کوي او فاوست يې په مينه کې ليونی کوي، استاد مجروح هم په ښامار کې شاليلا د عشق د سمبول په توګه را پېژني. په ځانځاني ښامار کې عشق څو جلوې لري:

سر به يې کېښود په زنګون
په خپل سوچ کې به ډوب ناست و

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ګریوان ته به یې لاس کړو
بیا به یې ووې
زه شړلی، فراری یمه له عشقه
دا غایبه هستي څه ده؛
هغه عشق دی
نامعلومه ورکه څه ده
هغه مینه
ور په یاد بیا هغه وخت شو
چې څه شانتې فراري شو
الهی د محبت په هغې ورځې، اغوستلی شین کمیس و،
دی یې ونیوه له لاسه
بیا یې وښوده له ورایه
هلته دورې یو افق و نامعلوم
نو یې وویې
ځه چې ځو اوس... (۱۰ـ۵۷)

له بل سره مینه مخامخ د نرسیسیزم «پر ځان مینتوب» په وړاندې دریږي. د همدې لپاره عارفان په دې ګروهه دي چې:

تو ګمان مبر که مفتی به خدا رسیده باشي
تو زخود نرفته بیرون به کجا رسیده باشي

له مقابل جنس سره مینه د فروید له نظره له جنسي غریزې څخه رازیږي، دغه اروا پوه فکر کوي، چې دې ډول مینې ته معنوي دلایل تراشل هغه څه دي چې مونږ یې د ټولنیزو اخلاقي قراردادونو تر فشار لاندې جوړوو او د خپلو غریزي غوښتنو د پټولو لپاره یې کاروو او که نه، ایډ له مقابل جنس سره د اړیکو تلوسه را منځ ته کوي او سوپر ایګو یې شاته تمبوي، ایګو په همدغه منځ کې منځګړیتوب کوي. دلته به د فروید له خپلې وینا څخه دا څو کرښې راوژباړو:

«جنسي غوښتنو ته لاسبری زموږ د ننني مدنیت له ګڼو آرونو سره تضاد لري او دا ګڼې ستونزې رامنځ ته کوي، د تمدن دا آرونه او معیارونه چې د فرد له جنسي غوښتنو سره تضاد لري د ګڼو عصبي ناروغیو لامل ګرځي، موږ نه ښایي له دې امله خوشاله او سو چې خپلې غریزي غوښتنې مو ځپلې یا مو بیخي له منځه وړي دي» (۷ـ۱۵۳)

پوهاند مجروح د ځانځاني ښامار په یوه برخه کې همدغې ناروغۍ او د هغو احساساتو او غوښتنو د ځپلو له امله رامنځ ته شویو عقدو او اضطرابونو ته، چې له عشقه رازیږي، داسې اشاره کوي:

کوم قدرت چې نوم یې «مینه محبت» و
اوس یې نوم د «تنفر» دی غوره کړی

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرونی قدرت د «عشق د جذباتو»
نن هغه ځانته «روحي اضطراب» وايي (۱۰-۹۲)

زموږ فيلسوف شاعر د دې پلوي دی چې په تورتمو سمڅو کې زنداني شوي ځوانان او پيغلې چې هلته پټ يو له بل سره په مينه او پيالو پورته کولو بوخت دي بايد آزاد شي او همدوی د چارو واګې په لاس کې ونيسي.

پوښتنه را منځ ته کيږي چې آيا په ځانځاني ښامار کې د عشق هغه معنوي مفهوم، چې صوفيان او عارفان پرې ګروهمن دي، د ځانځاني «ايګو» په وړاندې دريږي او يا هم يوازې غرايز او جنسي غوښتنې؟ د ښامار په کيسه کې د دواړو لپاره بيل بيل ځايونه شته، زه فکر کوم چې شين کميسې ليلا د معنوي عشق سمبول ده ځکه په بيابان کې او سيږي او يوازې لارويو ته سپينې او رڼې اوبه ورکوي.

هغه د ليوني «مجنون» او د نيمو شپو د لاروی مانيزه څپره ده او لوستونکی کولای شي د لاروی عظمت او مانيز ستروالی د هغې په سترګو کې وګوري. مجروح وايي:

او زه وايم
د هستۍ معنا ليلی ده
که باور نه کړئ نو ورشئ ورته ځير شئ!
نو به پوه شئ
چې زما په معنا څرنګ د ليلی لبان رنګين دي
بيا زما د ارزښتونو رڼاګانې
په څه شانې
د هغو آبي چشمانو په افق کې تل ځليږي... (۱۰-۱۵۲)

خو د هستۍ خرابات، هغه ځای چې ځوانان او پيغلې نيمه بربنډ په کې پراته دي او يو د بل له غيږو څخه خوند و نه اخلي، شراب څښي او سندرې بولي دا د بې بندوباره زورورو جنسي غوښتنو سمبول کيدای شي:

لاروی چې ښه کتلې، هرې خواته يې ليدل چې
ځوانان پيغلې يو له بل سره غيږ په غيږ وو
ځينې پټ ځينې لغړ نيمه بربنډ هلته پراته وو
او د ټولو په لاسونو کې جامونه... (۱۰-۱۲۱)

شاعر دغه غريزي غوښتنې د ښامار بې ګناه قربانيان ګڼي او فکر کوي چې دوی به يو مهال د وجود ښار په لړزان راولي.

شاعر حکم نه کوي چې د ايګو «ځانځاني ښامار»، جنسي غوښتنو او يا معنوي عشق ترمنځ کوم يو ښايي بريالي شي او انسان بايد د کوم يوه ومني.

ايګو دومره پرځان مين دی چې هره غوښتنه او د ژوند هره رنګيني د ځان تابع کوي او ټول عمر يوازې د ځان په هکله فکر کوي، جنسي غوښتنې که همداسې ياغي پريښودل شي خبره رسوايي ته رسيږي او د فرويد په ژبه: «له انسان څخه د شهوت ديو جوړوي». (۷-۱۵۴)

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او که یوزاې د معنوي عشق شالیلا ته پناه وړي نو د صوفیانو په څېر به یې ځای د انزوا بیابان وي.
صوفیان فکر کوي چې نفس یا ځانځاني ښامار یوازې د عشق له معنوي قوت څخه ویرېږي او هیڅ کله نه شي ورسره مخامخ کیدای، په ځانځاني ښامار کې کله چې د عشق الهه قهرمان ته بلنهورکوي چې له هغې سره دعشق او مینې رښتینی سفر پیل کړي نو هغه ویرېږي او ورته وایي چې نه زه همدلته خوشاله یم او نه غواړم له تاسره ولاړ شم.
د هنر کار دا نه دی چې اخلاق تدریس کړي او یا هم حکم وکړي، ځانځاني ښامار د هرې اروایي پېښې تمثیل کوي او د هرې غوښتنې ځای او څرنګوالی را پېژني، ښایي عشق، ماهیت یې او معنوي دریځ یې لاهم نه وي پېژندل شوی.

زړه ناخود آګاه یا ټولیزه ځان ناخبري:

دا پوښتنه وه، پوښتنه آخرینه
ځکه، ځکه دا سوال خو
د زاړه زاړه شعور د وروسته پاتې ګرد او خاورې نه راغلی پورته شوی بیرته کښیناسته فنا شوه په ایرو کې. (۱۰ـ۱۳۵)
کارل ګوستاویونګ زوړ یا ټولیز «جمعي» شعور داسې را پېژني: ټولیزه ځان ناخبري د هغو پوهنو مجموعه ده چې پخوانیو انسانانو د خپلې شهودي پېژندنې په مرسته د طبیعت له «پدیدو» څخه درلوده.
د یونګ له نظره د زړو یادونو، ښو او پېښو بیا تداعي د انسانانو په رواني رغښت کې غوره برخه لري او کله خو دا پېښې د اروایي ځوریدنو لامل ګرځي.
ټولیز شعور تر اوسه د خوب او اساطیری شهود په مرسته زموږ وینس یا خود آګاه شعور ته خپل پیغامونه راستوي، دغه پیغامونه د رازونو او سمبولونو په مرسته تداعي کیږي. یونګ ددغې سمبولیکې ژبې زړو رمزونو ته ارکېټېپونه Archetypes وایي، آرکېټېپونه یا زړبیلګې «کهن الګو» څه دي؟
یونګ یې تر ټولو بدوي انځورونه ګڼي چې د انسان په ځانخبري شعور کې د سمبولونو یا بیلګه یې ښکارندو په توګه ځای نیسي، دی یې داسې تعریفوي: « هغه پدیدې چې له خپل اصلي موډل څخه مایه اخلي او پرته له دې چې خپله اصلي الګو له لاسه ورکړي د بېلا بېلو جزئیاتو په بڼه را څرګندیږي ». (یونګ ـ ۱۰۱)
لړ.وړاندې یې له غرایزو سره د اړیکو په هکله لیکي:
«هغه څه چې موږ ورته غریزه وایو فزیولوژیکې راکاږنې دي چې د حواسو په وسیله درک کیږي، خو په همدې وخت کې زموږ په خیالونو کې هم ځان را څرګندوي او غالباً خپل شتون په سمبولیکو ښو کې زبادوي همدې ته زړبیلګه Archetype وایم». (۱۰ـ۱۰۲)
ارکېټېپونه په رواني هستی کې خورا مهم دي ځکه د انسان د ټولو تصوراتو، غریزو، غوښتنو، ځوریدنو او روحي بحرانونو پر زړې «هسته» اغیز لري.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یونګ یو شاګرد آنتونیو مورنو فکر کوي چې ارکېټېپونه د اوږدو مودو په تېریدو سره په ټولیز شعور کې ځای نیسي، ارکېټېپونه د افرادو، نسلونو او قومي تړاوونو د همرنګه، هم بڼه او سره ورته ځانګړنو له ورته والي او اوږدمهالي تکرار څخه جوړیږي، د پدیدو په وړاندې که قدیم وي یا نوی خو چې زموږ پر کړو وړو اغیز ولري او سره ورته یا مشابه ځانګړنې ولري په جمعي ضمیر کې د سمبولونو په مرسته ځان را ښکاره کوي. (۸-۷-۱۳)

ددې بېلګې ډېرې ښوول شوي، چې څنګه زاړه یادونه آن وروسته له سلګونو کلونو څخه په وروستیو نسلونو کې ځان ښکاره کوي، د بېلګې په توګه داسې ماشومان لیدل شوي چې د سلګونو کاله پخوا پېښې په خوب کې ویني یا هم د خپلو زرکلنو نیکونو مذهبي مراسم ور په یادیږي، حال دا چې د دوی نسل نور نو په هاغه ګروهونه وي ګروهمن. موږ به د نوح (ع) توپان، د حضرت ابراهیم (ع) په اور کې غورځول، د حضرت اسماعیل (ع) قرباني او نور داسې حوادث یا په خوب وینو یا به په خپلو خیالاتو کې د هغو لپاره تصورات لرو، آن کیدای شي له هغو څېرو څخه کومه ننبه په یاد لرو چې د چنګیز خان په یرغلونو کې یې زموږ نیکونه او اناګانې وژلي دي.

په ناخود آګاه کې درې روحي حوزې د دریېیو پوړونو «قشرونو» په توګه فرض کړئ.

۱.د بشري تاریخ ګډ روحي پوړ، چې له ټول انساني تاریخ سره اړیکي لري.

۲.د قومي تاریخ ګډ روحي پوړ، چې زموږ د نیکونو «هغو نسلونو څخه چې له موږ سره د وینې او وراثت اړیکي لري» له ژوند سره اړه لري یعنې هغه روحي ګرومونه، اخیستنې، اغیزې، انګیرنې او تصورات چې موږ ته له جنیتیکي پلوه په مېراث را رسیږي او کیدای شي زرګونه کلونو ته ورسیږي.

۳.زموږ د وګړني «فردي» تاریخ روحي پوړ چې له زوکړې څخه بیا تر مرګه د برسېرن پوړ په توګه رامنځ ته کیږي او په هغو پېښو او تصوراتو پورې اړه لري چې د فرد په ژوند کې تجربه کېږي، ویني یې او احساسوي یې.

دغه زړې رواني انګیزې زموږ په روحي شخصیت باندې ژور اغیز لري آن ویلی شو چې زموږ روحي شخصیت له همدغو څخه جوړ دی، ځکه خو پوهاند مجروح په ځانځاني ښامار کې دې ته ځانګړی ځای ورکوي:

لاروی د نیمو شپو وم
هلته ناست د سمڅې خولې ته
هک حیران وم
نږدې هلته
ښکاریده رنګ دیوالونه
کنډوالې وې د کوم زوړ لرغوني ښار دا
رواقونه ځوړند ځوړند مرمري ستنې ولاړې ځنې ملاستې
داسې فکر مې کولو:
آخر څوک به را پیدا شي
زمانې به وریادیږي تېرې تېرې

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې ورکې آبادۍ

خبر به واخلي (۱۰ـ۲۵)

د ښامار قهرمان ته څو څو ځله تاریخ تکراریږي، هغه د یوې پیچلې کړۍ په منځ کې را ایسار دی هر ځل عذاب، مرګ او روحي بحران، کله کله داسې پېښې او کیسې ورته تکراریږي چې ده ته اشنا وي خو په سرچینه او وخت یې نه وي خبر:

لاروي چې دا حال ولید

بې اختیاره په خندا شو

ځکه ځکه دا داستان هسې داستان و

چې ده چېرته اوریدلی په بل ځای کې مکررو څو څو واره (۱۰ـ۱۴۹)

او یا:

بیابان و، تروږمۍ وه، توره شپه وه

خو له ماسره دننه یوه ډیوه وه بلیدله

دا ډیوه د تېرو وختونو خاطره وه

انسانان مې لا لیدل د خیال په سترګو

د غمجنو فریادونه، ډک له قهره اوازونه

غږ د مینې محبت مې لا تر غوږو... (۱۳-۱۰)

زړه او ټولیزه ناخودآګاه د ځانځاني ښامار په کیسه کې مهم ځای لري، په کیسه کې څو ځله د ښامار واکمن، لاروی او یا هم د کیسې د راوي لید لوري سره ګډیږي او د پېښو تکرار په اوبو کې د کړیو په څېر تکمیلیږي، ښار څو ځله شاړیږي او ورانیږي څو ځله د ښیرازۍ وختونه را په یادیږي، قهرمان ښار ته راځي، واکمني کوي او مري، ښامار د چینجیو په ډنډ کې زیږي او لوییږي او ښار ته ځي، یو ځل مخکې له لاروي څخه رارسیږي، دواړه تصوره اخیستل کیدای شي یا خود پېښو استمرار او تکرار او یا هم د یوې پېښې بیا بیا انځورول له مختلفو لید لوریو څخه، کیسه یوه ده، موږ په خپله زړه ناخود آګاه کې څو څو ځله ژوند کړی دی.

ارواپوهان فکر کوي چې د تناسخیانو د بیلا بېلو معادونو ژوند هم تر یو بریده په ټولیزه ناخودآګاه کې د هغوی په تېرو خاطراتو پورې اړه لري چې د مذهبي ځانګړتیا او اهمیت له مخې هغوی ته ډېره د پام وړ دی.

یو ځل کله چې د مرګ استازې بوډۍ قهرمان ته ورځي او له ځان سره تللو ته یې بولي خو قهرمان ورته وایي چې ما ته موقع راکړه چې بیا ژوند وکړم او دا ځل به هغه تېروتنې نه کوم چې تېر ځل مې کړې خو بوډۍ ورته وایي چې نه ته به بیا هم همدغه څه وکړې، ځکه دا هر څه به ستا هېروي، د جمعي ناخودآګاه د ټولیز ځان ناخبري شعور، ځانګړنه همدا ده چې ټول تېر ژوندونونه یا خاطرات یې هېروي یوازې د ځینو سمبولونو او رمزونو په څېر په خوب یا کله هم ویښ شعور ته راځي. له زړو اساطیرو سره زموږ مینه – سره له دې چې پرې عقلي باورنه لرو – له همدې ځایه ده، چې زموږ په زړو یادونو کې ځای لري او په لرغوني شعور کې بلاخره خپل عقلي ځای ته ځان رسوي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانځاني ښامار کې هنر ته تمایل:

ایمانویل کانت فکر کاوه چې هنر د ښکلا خوښوونې له غریزې سره مخامخ اړیکې لري استاد روهي هنر ته دغه تعریف غوره بللی:« هنر د ټولنیز شعور او بشري فعالیت یو ټاکلی شکل دی، چې واقعیت (Reality) په هنري ایماژونو کې منعکسوي او په استتیک ډول سره د نړۍ د پېژندنې او انځورونې وسیله ده.» (۱–۲۲)

دا د هنر تر ټولو عقلي تعریف دي خو بیا هم په کې د منځ ټکی استتیک «ښکلا خوښوونه» ده، انسان ښکلا ته د رسیدو لپاره هنر رامنځ ته کوي او له هغه ځایه، چې ښکلا خوښوونه د یوې غریزې په توګه د بشر همزولې ده، هنر هم، چې ددغې غریزې ممثل دی، له بشر سره ګډ نړۍ ته راغلی. هنر له ښکلا او تخیل څخه زیږې او د انسان د روحي تندې د خړوبولو چاره ترسره کوي. موږ ولې هنر ته اړیو، ځکه په شعور کې مو ځینې شاته تمبول شوي ګرومونه (عقدې) غواړي له دې لارې څخه ځان آزاد کړي.

ښامار که څه هم پخپله په یوه ښکلي قصر کې اوسي خو ښکلا یې نه خوښیږي په ښار کې د ښکلا هر مظهر نابودوي. په لومړۍ ورځ کله چې ښار ته ننوځي نو د ښکلا نښه «غرڅنۍ» په غشي ولي:

په دې وخت کې نژدې هلته
غرڅنۍ وه ګرځېده له مسته مسته
ساده زړې، بې خبره، وه معصومه پاکه پاکه
قهرمان ژر په لینده کې غشی کېښود
په یو کش غشی روان شو
غرڅنۍ زړګی شو څېرې... (۳۱-۱۰)

خو د ښکلا پر عکس ښامار د بت پرستۍ ګروهې ته اهمیت ورکوي او غواړي په خپله ګټه یې وکاروي. ښامار د ښار راهبانو ته دنده ورکوي، چې دده د هسکې مانۍ خوا ته یو معبد جوړ کړي، چې دده «ښامار» مجسمه پکې ایښې وي چې نیم انسان او نیمه اژدها وي، بوډا راهب د ښامار په استازیتوب خلکو ته امرو نهي کوي او د ښامار قرباني او نذرونه مني.

خپل ځان ته پرستش د ځانځاني ګروم «عقدې» نښه ده همدغه ګروم د هنر او ښکلا پر ضد دریږي. په ځانځاني ښامار کې له ځانغوښتنې او ځانځانۍ څخه را زیږېدلې ګروهه او عقیدوي تمایل د ښکلا او هنر پر خلاف ده استاد مجروح لیکي:

د معبد د ګنبد لاندې
یو بوډا به ستر راهب و
جامې ژیړې، کمیس اوږد
سرسرتور هم
د بت پښو ته به تل ناست و
بیا به ده د بت له خولې کړه بیانونه...
... ټول ښایسته ښکلي شیان چې

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر چاوو په کورو کې
ټول راتوی خرې خرې شول
دبت پښو ته
زیبایي له ښاره ولاړه
په معبد کې زنداني شوه (۱۰ــ۳۴-۳۳)

د نوې اروا پوهنې له نظره شاته تمبول شوي غرایز او عواطف که د هنري استعداد له مجرا څخه فوران وکړي نو د هنري پنځوونو «تخلیق» لامل ګرځي او Ego «ځانځاني» چې ددغو غریزو او عواطفو د فوران مخالفت کوي له هنر او ښکلا خوښونې سره هم مخالفت کوي، د هنري استعداد د ودې مخه نیسي، د خود پرستۍ شعور هڅه کوي د ګروهیزو دلایلو او خنډونو په مرسته د هنر او ښکلا مخه ونیسي.

داسې ادعاوې ډېرې دي چې د ښکلا خوښوونې غریزه د انسان په حیواني روان پورې اړه لري، حال دا چې د انسان Super Ego له حیواني غرایزو څخه کرکه لري، خودپرست شعور غواړي انسان له ټولو حیواني غریزو څخه لرې کړي. داروین فکر کاوه، چې:

«د ښکلا پېژندنې حس له پوهې سره اړیکې لري او آن ژوي هم د ښکلا پېژندنې حس لري». (۱۴-۱۲۵)

جیرین Girin همدا خبره په بله بڼه داسې کوي:

«د ښکلا د پېژندلو لپاره له غریزي ځواک پرته په بل څه فکر نه شو کولای».(۱۲۷-۱۴)

د ځانځاني بت د لمانځونکي ځواک او د ښکلا خوښوونې د غریزي ترمنځ شخړه او رواني جګړه په ځانځاني ښامار کې ځو ځایه په تفصیل راغلې چې ډېره په زړه پورې ده.

په ځانځاني ښامار کې د عقل او فکر دریځ:

د استاد مجروح له متن څخه ښکاري چې عقل او فکر د احساساتو او غریزو په مقابل کې ځای لري. پر ځان مین شعور عقل او فکر د خپلو غلامانو په څېر استخداموي او خپله پاچاهي د همدوی په زور ټینګوي.

په نوې اروا پوهنه کې عقلي ځواک او فکر د وسایلو په توګه د وینښ شعور لپاره کار کوي. دغه ځواکونه پرځان مین شعور ته لاره هواروي چې د ځانستاینې، ځانولۍ او ځانښونې لپاره منطقي لارې پیدا کړي؛ غریزي او عاطفي ځواکونه په شا وتمبوي، استاد مجروح لیکي:

غریزې او عاطفې او هیجانونه
وو ددې هېواد لرغوني او سیدونکی
بې پروا به ګرځیدل آزاد سرمسته
په ځوانۍ او په ښکلا کې
تل بهار وو
تا کړه دغه اوسیدونکي، له ځان دورې
یا پابند تا په قیدو په دسپلین کړل...
... تاد وی واستول زندان ته

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځمکې لاندې
زنداني د تل د پاره ابدي شول
تا مونده کړه، فقط دوه شيان
غلامان بس
يو و عقل، بل و فکر
دواړه ستا مشاورين شول...

د انسان روحي بدلونونه غير ارادي او نامرئي لاملونه لري، ځکه چې له تحت الشعور سره مخامخ اړيکي لري، عقل او فکر د انسان د ذهني فعاليت ارادي ځواکونه دي او د شعوري فعاليت عمده وسايل دي، له علمي پلوه هم د استاد مجروح دغه سمبوليک تمثيل د منلو وړ دی.

ژورخپگان (Depression):

دا تر ټولو ملموسه او جدي رواني ستونزه ده چې انسانان ورسره مخامخ وي. ډېر ځله د ژور خپگان يا ديپريشن لامل نه وي معلوم، اروا پوهان فکر کوي چې د ژورخپگان د علاج پيل همدا وي چې لامل يې وپېژندل شي. يوه رواني فرضيه داسې هم ده چې ژورخپگان هغه مهال رامنځ ته کېږي چې انسان له خپل ځانه ناهيلی شي. پر ځان بې حده باور او بيا د ناتوانۍ له امله ددغه باور ماتيدل ديپريشن رامنځ ته کوي.

د شکست او ماتې احساس له خپگان سره مل وي «ځانځاني ښامار» وايي چې ستر فاتح «خودي ښامار» يعنې پر ځان مين شعور ددغې ناروغۍ راوړونکی دی:

ستر فاتح د ټول عالم خو
ډېر راوړي وو له ځان سره ميکروبونه د ساري ساري امراضو
يو مهلک زهر قاتل يې
د وجوده خپريدو هم
ده راوړي و دې ښار ته
درې مرضه:
يو مرض غم او خپگان و
بل مرض قهر و عضب و
دريېم ډار او واهمه وه...
... زيات شمېر ښځې، ماشومان او بوډا يان به
په مرض د غم خپگان اخته کيدل... (۱۰ـ۴۱)

اروا پوهان کله کله له خپلو ناروغانو سره د خبرو اترو، مصنوعي خوب ورکولو يا هيپنوتيزم (Hypnotism) او نورو طريقو په وسيله غواړي د هغوی تحت الشعور ته لاره وکړي او د ګڼو هېرو شويو عقدو په منځ کې د ناروغ د خپگان لامل وپېژني بيا نو د دوی په نظر درملنه اسانه وي. راځئ وګورو د ځانځاني ښامار اتل څنګه هڅه کوي د خپل خپگان لامل وپېژني.

... بله ورځ، چې دا توپان سخت چليدلو

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند ، هستي يې لړزوله
ناڅاپي ورته ښکاره شو ، ددې هسې پريشانۍ
علت سبب لوی
ده ګومان کړلو يو وختی
چې په ژوند او په هستۍ کې
يو لوی درد خو ، تېريدل د زمانې دي
اوس يې پام شو چې عظيم درد
د زمان تېريدل نه دي
هيبتناکه وحشتناکه درد خو بل دی
دريدل د زمانې دي

د شعور واکمن سره له دې چې پر ښار حکومت کوي، په ښکلې ماڼۍ کې اوسي، بې قيد و شرطه واکمن دی خو بيا هم له ژورخپګان سره مخامخ دی. تل ځوريږي او ويريږي، د خپل خپګان، ځور او ويرې په لامل هم نه پوهيږي، په داستان کې شاعر نتيجه اخلي چې بالاخره قهرمان د خپل خپګان لامل مومي او هغه د مرګ حتمي راتلل دي.

په دې اړه د ښامار له روايت څخه دا پايله هم ترلاسه کيږي چې ژورخپګان که ونه سپړل شي په روح کې ګواښمن ګرومونه «عقدې» رامنځ ته کوي چې دغه ګرومونه بيا د جنايت او جرم لاملونه ګرځي او د انسان په نهاد کې جنايت کولو ته ميلان رامنځ ته کوي:

زلمو تل شخړې جګړې کړې دښمنۍ کړې
مرګ قتلونه به يې کول
تو يولې به يې وينې يو د بل تل
ډېر کوچنيان به د ځوانۍ له عمره مخکې
د خپګان په نرۍ تبه رنځيدل او مړه کيدل

ژور خپګان د قهر، ويرې، اضطراب او بې باورۍ لامل هم ګرځي، بې باورې د يوې رواني نيمګړتيا په توګه ټولنيزې ستونزې هم رازيږوي:

که مرض د غم خپګان به لږ قلار شو
که د قهر او د غضب تبه به لاړه
واهمه او ډار هيڅ وخت نه ورکيدلو
ساري بد مرض خود او
چې جاري تل شامدام و
نور به خلکو يو پر بل اعتماد نه کړو
نه باور د چا په مينه محبت و
نه دوستي وه، نه اخلاص و ، نه رينښتيا رينښتيا خبرې
ډاريدل خلک يو بل نه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مرګ څخه ویره:

«د ژوند تلپاتې اضطراب دا دی چې ژوند تلپاتې نه دی!»

لومړني انسانان چې وپوهیدل مرګ حتمي دی او له مړینې چاره نشته نو له تلپاتې اضطراب سره مخامخ شول، له مرګ څخه ویره د ناځانخبري شعور په درې واړه پوړونو «تاریخي»، «قومي» او «فردي» کې پټه ده او هر انسان د موریانې په څېر له دننه څخه خوري. د تلپاتې ژوند لپاره هڅه د انسان یوه داسې تلوسه ده چې تل یې دغه عجیب موجود کړولی دی او تقریباً همیشه په خپل دې کړاو او هڅه کې ناکام پاتې شوی.

زړې اسطورې، بېلابیلې مذهبي کیسې، افسانې، شعرونه، انځورګري او تاریخي روایات ددې شاهدان دي چې انسانانو تلپاتي ژوند ته د رسیدو لپاره څومره کړاوونه ګاللي دي.

تر نورو د زړې موندل شوې حماسې ګېل ګمېش یوه لویه برخه په دې هکله ده چې ددې حماسې اتل ګېل ګمېش له مرګ څخه د تېښتې او تلپاتي ژوند ته د رسیدو لپاره اوږده سفرونه کوي. هغه چې ویني د ډېر نږدې دوست یې «انکیدو» چې غورا غښتلی او ځواکمن و، مړ نو پخپله فنا یې باور راځي، دا نو د ګېل ګمېش په څېر متکبر او غښتلي پهلوان ته تر ټولو لویه غمیزه «تراژیدي» ده چې پر خپل مرګ باور وکړي. ګېل ګمېش ددی لپاره چې د تلپاتي ژوند راز ومومي د بلې دنیا سفر پیلوي او د نوح (ع) چې په منظومه کې د «اوته نه پیش تیم» په نامه یاد شوی ملاقات ته ورځي. له دغې مشهورې او زړې حماسې څخه به دا څو کرښې راوژباړو!

اووه شپې او ورځې مې د هغه «انکیدو» مړی وساته!
نه مې پرېښوده چې خښ یې کړي
آن چې له پزې څخه یې چینجي راولویدل
د هغه تر مړینې وروسته مې ژوند ته ونه شو کتلای
او لکه د بیابانونو غل، ورڅخه پټ ګرځمه
اوس اې میرمنې!
ای «سی دوري سابیت»* چې درته ګورمه!
آیا کولای شم چې له مرګ سره مخامخ نه شم
او له دې ویرې څخه ځان لرې کړم؟
سي دوري سابیت ګېل ګمېش ته وویل:
«ګېل ګمېشه! خوشې هڅه کوې؟
هغه تلپاتې ژوند چې ته یې لټوې
هیڅکله به یې تر لاسه نه کړې

---

* سی دوري سابیت snider sabit هغه پوهه ښځه چې ګېل ګمېش ته په یوه مزله کې مخې ته ورځي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت چې آدم يې هستاوه
مرګ يې هم په نصيب کړ...   (۱۰ـ۱۴۳)

له مرګ څخه ويره دومره د انسانانو پر شعور، حواسو او خوبونو حاکمه ده چې د روحي اضطرابونو، خپګانونو، ناهيليو او د پوچۍ د احساس لامل ګرځي.

انسان فکر کوي، دا هر څه ولې کيږي، يعنې څه؟ او بالاخره مرګ !!!

د يونان، روم او هند په زړو افسانو کې لسګونه پېښې داسې موندلی شئ چې يو څوک د ابدي ژوند په لټه کې خپل هرڅه پريږدي او له ځانه بهر وزي. د حضرت خضر (ع) چينه، د آب حيات اصطلاح، د کلپسو وصال، د لمرد زوی - يا د لمرد رب النوع - طلايي ويښته او داسې نور هغه اساطيري سمبولونه دي چې د تلپاتې ژوند هيلې انځوروي.

کره کتونکي وايي، چې «اوديسوس» ځکه د يونانيانو په نظر استثنايي قهرمان دی چې خپلې ميرمنې او هېواد ته د وفادارۍ لپاره له ابدي ژوند څخه تېر شو، هغه مهال چې د «اوجيجيه» ټاپو ته ورسيد او د کلپسو په نامه يوه ښاپيرۍ پرې مينه شوه، دغې ښاپيرۍ اوديسوس اته کاله په ډول ډول بهانو له ځان سره وساته او بالاخره يې چې خپل کور ته د هغه د ستنيدو تنده وليده ورته يې وويل، چې که له ما سره پاتې شې نو ابدي ژوند به دې په برخه شي، خو اوديسوس ونه منله او په پای کې زئيوس له کلپسو څخه غوښتنه وکړه چې اوديسوس ته اجازه ورکړي چې ولاړ شي.

څومره لوی قيمت! ښايي اوديسوس هم ځکه داريسک منلی و، ډاډه و، چې ابدي ژوند نشته او بالاخره به مري، خو په هر صورت ظاهراً يې د خپلې وفادارۍ لپاره لوی تاوان په ځان منلی و.

ګويته د فاوست په تراژيدي کې همدې ته اشاره کوي، فاوست د يوه تلپاتې ژوندون لپاره خپل روح په شيطان پلوري.

د شرقي صوفيانو په آثارو کې پر معنوي ابدي ژوند ټينګار کيږي، دلته هم د فنا او مرګ له ويرې څخه تيښته شته، عرفان يوه لاره په ګوته کوي او هغه د عرفاني سلوک او درجو په تېرولو سره حق ته رسيدل دي، دوی باور لري چې د رياضت، تقوا او نفس سره د مبارزې له لارې د وصلت او وحدت درجو ته د سالک رسيدل هغه ته جاويد او ابدي ژوند او فلاح ور په برخه کوي. موږ ګورو، چې د تصوف له نظره د ابدي ژوند يو لوی خنډ نفس دی، هغه نفس چې موږ ورته ځانځاني ښامار يا ايګو هم وايو.

استاد مجروح کټ مټ همدا خبره تمثيلوي او ددې پېښې رواني اړخونه انځوروي، هغه اضطراب او ويره چې انسان يې له مرګ څخه لري په ځانځاني ښامار کې څو ځله انځور شوې ده:

پرښته د تروږمو
بله ورځ، دا زموږه قهرمان ستر،
شو را پورته له درانه خوبه ناوخته
د هميش په شان يې وکتل خپل ځانته آئينې کې
خو هر څومره چې به څېر شو ائينې ته
يوه څېره ناشنا ناشنا ورته ښکاره شوه
ده ونه پېژاند ځان هيڅ

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه ځکه،
دده عکس په آئینه کې ډېر مغشوش و
او عجبه خو لا دا وه
په آئینې کې دا ښېره ورو ورو روانه ورکیدله
* * *
هم په دې ورځ، چې ماښام شو توره خړه
را پیدا شوه له کوم ځایه
را روانه، پټه پټه، غلې غلې
یوه ناشنا زړه بوډۍ وه
د ښار لویې دروازې ته ودریدله
ښېره بده، هم مرموزه
تور کمیس تور یې پرتوگ تور یې زړوکی د لوگي وو
د ښار لویه دروازه شوله برسېره،
په خپل سر له خپل ځانه
بوډۍ ننوته ښار ته
د هغې هسکې ماڼۍ په لوري لاړه
خو ناشنا شانتې بوډۍ وه،
بې له دې نه چې قدم په ځمکه کښېږدي
د ښایسته زینونه وختله پورته
بې له دې نه چې کوم مکث یا توقف کړي
د مرمرو جگو ستنو نه شوه تېره
د ښایسته ځلانده قصر دروازې ته ودریدله
دې بوډۍ بیا،
نه زنځیر د دروازې وشرنگولو،
نه یې ور وټکولو،
ور برسیره په خپل سر شوه
بوډۍ لاړه، شوه په قصر کې دننه
دا ناشنا زړه بوډۍ خو
ښېره بده هم مرموزه
ستر واکمنه پرښته د تروږمو وه
دا راغلې وه د ستر واکمن دیدار ته
خو لا اوس هم
تیار نه و ملاقات ته قهرمان ستر

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرښته وه ور روانه، ورنژدې شوه
قهرمان ستر يې له لاسه ونيولو
بيا موسکۍ موسکۍ کيدله
څېره بده هم مرموزه
بيا يې وکړو اشارت ناشنا افق ته
هلته دورې قهرمان ته
ځه چې ځو اوس
قهرمان زموږ وډار شو
له دې هسې نااشنا مسافرت نه
نو يې دا شانتې ځواب کړو :
زه خو دلته ميشته خوښ يم
ددې ښار په ديوالو کې
د ښاريانو د ځراغ په پلوشو کې
ستر واکمنې پرښتې ورته په نرمه ژبه ووې
خبر نه يې؟ چې اوس دلته خو څوک نشته
نه کوم ښار شته، نه ښاريان نه څراغونه !
قهرمان په زارۍ ووې
اخر زه خو، لا تر اوسه،
په خپل ژوند پوه شوی نه يم !
نه لذت ما کوم ميندلی ! نه ليدلې خوشالي ما
لاتر ننه، لاتر اوسه
حتی نه دی پيدا کړی، ما خپل ځان هم
لږ نوبت راکړه چې لاړ شم،
يو ځل شاته،
تېرو شو پړاوو ته بېرته ستون شم
خپله ورکه، نامعلومه، خو پيدا کړم !
بيا يې ووې:
خبر نه يې؟
اوس خو وخت ناوخته شوی دی بې شانه
په شاتګ هم بې فايدې دی، ستا د پاره
ځکه ته به بيا تکرار کړې
کړې کړې ګناهونه
بيا به دومې، ځغلې ځغلې،

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانځاني پسې د ځان خپل
هم په دې سراب پسې به بيا روان شې
په اخر کې، يو ځل بيا به،
ته را ورسيږې دلته، دې صحرا ته
قهرمان په زارۍ ووې
ته غوږ کښېږده...
زه خو اورم يو اواز له لرې ځايه
زه يقين لرم چې هلته په بېديا کې
ما څوک غواړي، ماته غږ کړي
څوک زما په انتظار دي
اجازت را کړه چې ورشم
تپوس وکړم. چې څه وايي؟
زه باور کړم، کوم مهم پيغام لري زما د پاره
بوډۍ بيا وموسکېدله، په خندا شوه
نو يې ووې:
دا خو زه يم چې راوړی مې پيغام دی، ستا د پاره
يو پيغام د پيغامونو !
ته پخپله ښه پوهيږې،
چې په سراسر نړۍ کې
اوس څوک نشته غير له مانه
چې اواز در باندې وکړي
انتظار وي ستا راتګ ته
يا پيغام کوم درته راوړي
کوم آواز
چې اوس ته اورې
بل څه نه دي
د خزان بې رحمه باد دی
زما دوست زما ملګری
چې را الوزي په غنو په اغزو کې
قهرمان يو ځلې بيا پېل په زارۍ کړو
اخر دومره خو فرصت لږ شانتې را کړه،
چې يو ځلې، د درياب غاړې ته لاړ شم
يو وار بيا تماشه وکړم،

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسمان د آبي رنګه کنارو زه
د سیند پورې غاړه تېر شم دورې دورې
دا خپل ځان لږ شانتې هېر کړم
څو شېبې لنډې خو وکړمه ژوندون زه
لکه څوک چې هڅه کاندي
کوم بدخویه، ناکلاره کوچنی په خوب باندې بیده کړي
په دې شانتې، دا بوډۍ هم
مهربانه وه بې شانه
په پسته ژبه لګیاوه، نرمه نرمه
په ورو ورو یې ورته ووې
اې زما د زړه واکمنه
هر څه تېر دي
اوس خو ډېر ناوخته شوی دی ناوخته
د زړه سره ! ستا یادېږي؟
په هر لار چې تا ګوزر کړو
پل معبر دې ورانولو
په هر سیند چې تېرېدلې
نو بېړۍ به دې سېځلې، خپلې شاته
تا ګومان کړو.
چې په دې شان د غلیم لاره شوه بنده
هیڅ دشمن به په تا ونه کاندي برید نور
په واقع کې ته خو هغه قهرمان یې
چې دې خپلو فتوحاتو یې مات کړی مغلوب کړی
اوس نه پل شته، نه معبر شته، چې پرې تېر شې
نه کښتۍ شته، نه زورقه چې په سیند دې پورې باسي
لارې نشته
ټولې بندې دي تړلې
یګانه لار د خپل ځان د هېرولو،
هغه لار ده، چې یې زه درته در ښایم
یګانه پړاو چې هلته
د خپل ځان له جهنمه خپل ځان خلاص کړې
هغه ځای دی،
چې زه اوس تا له خپل ځان سره هلته بیایم

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

* * *

د لومړي کرت د پاره
په خپل ژوند کې
قهرمان په حساب پوه شو
بينايي ورته پيدا شوه
چې هيڅکله، په عالم کې
تبنتبدلی هيڅوک نه شي له قسمته
که هر څومره نن سبا کړي
سرنوشت ته
بيا سبادی، بيا انجام دی، خاتمه ده
قهرمان په ژور تل کې د هستۍ خپل
احساس وکړو
چې مطلق يوازې پاتې دی يوازې
او فقط يوه لاره پاتې بله نشته
هغه لار چې تللې، د ناشنا منزل په لوري
په تورتمو تروږمو کې
نامعلومه، بې انجامه
نو را پاڅيدو ولاړ شو
د تورتم په پرښتې پسې روان شو
بيا را ووتل دوی دواړه
د ماڼۍ له کنډوالونه
د لوی ښار له خرابونه. بيا روان شول
لاړل لاړل کومې خواته نامعلومه...

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم فصل

په ځانځاني ښامارکې شعور او تحت الشعور

ښايي پوهاند بهاؤالدين مجروح لومړی افغان معاصر شاعر و ،چې په خپل شعر کې يې دنوې اروا پوهنې يوه موندنه (تحت الشعور) تمثيل کړې ده. او هغه هم په ډېره په زړه پورې بڼه ، ځانځاني ښامار په حقيقت کې د ځانځاني نړۍ د لاروی سفر له شعور څخه و تحت الشعور ته تمثيلوي او دا ښيي ، چې څنګه د تحت الشعور په تورو سمڅو کې د انسان ډېره برخه هستي پټه ده ؟

پخپله استاد مجروح د اژدهای خودي (فارسي متن) په پايليکونو کې کاږي:

«ځان خبری شعور هغې سمڅې ته ورته دی ، چې ژورتيا يې ځانپرسته شعور ته دليدو وړ نه ده ، خو په يوه بحراني دوره کې وګړی خپل چاپيريال تش ، وران او وچويني ، نو فکر کوي ، چې د ژوند انګيزې ښايي په تحت الشعور کې پټې وي. يا په بله ژبه د ژوند سرچينه د سمڅې په ژورو کې ورکه ده او بهرته له بهيدو څخه پاتې ده. انسان مجبور دی ، چې د ذهن له بې ژونده برخې تير شي يا د اثر په ژبه (د وچ بيابان او دښتې سفر پيلوي) او د تحت الشعور درشل ته رسېږي ، مګر... ځانپرسته شعور په تحت الشعوري منځپانګه کې ورکېږي او (ځانځاني) او (انانيت) يا ځانولي له لاسه ورکوي ، په عامه ژبه دې حالت ته ليونتوب وايي.» (۱۱ـ۱۴۲)

استاد مجروح يو بل ځای د تحت الشعور په اړه ليکي:

« د تحت الشعور غبرګون د شعوري کړنو جبران دی ، په دې مانا ، چې شعور بهر پلوی دی ، او هڅه يې داده ، چې د بهرنۍ نړۍ له حالاتو سره جوړ جاړی وکړي ، خو پر عکس د بنياد مانو ګډې تجربې ښيي ، چې تحت الشعور دروني غبرګون ښيي.» (۱۱ـ ۱۵۹)

تحت الشعور (ناخوداګاه) يا ځان ناخبری شعور Unconscious د The skeptic's Dictionary - انلاين سيند -

دا سې تعريف کړې:

The Unconscious or Subconscious mind, according to classical fieudian psychoanalysis is a part of the mind that stores Repressed memories .

ژباړه:

ناخوداګاه يا تحت الشعور د فرويد د کلاسيکی اروا پوهنې له مخې د شعور هغه برخه ده ،چې شاته تمبول شې خاطرې او غرايز پکې خوندي (زيرمه) شوي وي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکیپټکیس ډیکشنري د ناخوداګاه یا تحت الشعور دواړه انګریزي معادلات: Unconscious او Subconscious رااخېستي. (Un) د (لا) یا (نا) او Sub د (تحت) او conscious د شعور په مانا دي. عربي معادل یې لاشعور او تحت الشعور کېږي او پښتو یې پوهاند زیار ځانخبري او ځان ناخبري بولي.

دا ترشعور ورها خوا دانسان دهغو شاته وهل شویو، هېرو شویو او ځپل شویو غریزو، تخیلاتو، خوبونو، غوښتنو، او عقدو زیرمه ده، چې د فردي، قومي او ګډ بشري ژوند په اوږدو کې له شعوري ساحې څخه تحت الشعوري برخې ته رسوب کوي. اوس مهالي اروا پوهان فکر کوي، چې هیڅ عاطفي– فکري– تخییلي– ذهني او استدراکي پېښه کاملا نه ورکېږي او لکه ماده یوازې خپله بڼه بدلوي، ښایي ګڼې پېښې تحت الشعور ته ننوزي. دفروید کشف دا و، چې دغه تحت الشعوري پدیدې هڅه کوي په بیلابیلو بڼو بېرته د شعور ساحې ته راشي نوموړی په دې اړه په زړه پورې مثال هم ورکوي، چې وروسته به په تفصیل راشي خو اوس به تحت الشعور د پېژندلو لپاره یو څه نور تفصیل هم ورکړو.

ددې لپاره، چې تحت الشعور وپېژنو او د شعور له ساحې څخه یې په توپیر وپوهېږو اول به د شعور تعریف وګورو. دځانځاني ښامار شاعر پوهاند مجروح په خپل یو بل اثر «دجبر او اختیار دیالکتیک» کې دشعور ساحه دهاملتون او بالدوین له نظره رامعرفي کوي:

«شعور conscious هغه نسبتا کامله، نسبتاً رڼه پوهه، چې روح یې په خپلو حالاتو او خپلو اعمالو لري. موږ دشعور تعریف نه شو کولای. موږ پخپله ښه پوهیدای شو، چې شعور څه شی دی؟ مګر موږ نه شو کولای، چې غیر له کومې اشتباه دا رڼه پوهه، چې موږ یې په ځان لرو، نورو ته دتعریف په شکل وپوهولای شو. ددې علت بسیط دی. شعور دهرې پوهې په ریښه کې پروت دی. (هاملتون)

هغه حالت، چې موږ ورو ورو په یو بې رویا خوب کې له ځانه بې ځانه کېږو ... هغه حالت په کوم کې، چې موږ ورو ورو دیو آواز په وسیله راویښیږو او په ځان پوهه پیدا کوو دا هغه څه دی، چې شعور ورته وایي» (بالدوین)

استاد مجروح وړاندې داخلاقي شعور پېژندنه هم کوي، چې پر اعمالو دقضاوت قوه ده. (۱۱-۱۷۳)

له تحت الشعور سره موږ هیڅ راز ارادي تماس نه لرو. شعور زموږ دوېښې پوهې ساحه ده، چې کاروو یې. استاد مجروح لیکي، چې «فکر پخپله دتحت الشعوري قواوو دتاثیر لاندې دی.» (۱۱-۷۰)

دفروید له نظره تحت الشعور په یو بل ځای کې داسې راپېژني:

«دفروید په عقیده تحت الشعور د روح هغه منطقه ده، چې دانسان ابتدایي او حیواني غرایز پکې په مجادله کې دي، عقل، فکر، تخییل، اخلاق، صنعت، اونور انساني صفات او مظاهر که موږ په دقت تحلیل کړو، نو په تهداب کې به یې دغه حیواني غرایز بیا مومو .... دفروید په فکر د انسان اساسي غریزه جنسي او شهواني غریزه ده، چې دآرټ (شعر) مجسمه تراشي، نقاشي، تمدن... په راز راز رنګینو جامو کې ځان راښکاره کوي. (۱۱-۷۱)

که څه هم تحت الشعوري فعالیتونو یا د شاته وهل شویو عقدو فوران، ځان ناخبری (ناخوداګاهي) تمایلاتو ته بشر له پخوا هم متوجه و، د یونان، هند، مصر او بین النهرین زاړه آثار، دنړۍ

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځینې لرغوني مذهبي متون او لرغونی ادب ددې شاهد دی ،چې انسان خپلو ځانځاني الهامونو ته متوجه و . او ډېر ځله یې په خپلو هنري – ادبي پنځونو کې دغه الهامونو ته اشاره کړې ده.

له ډېر پخوا څخه خوبونو ، تخیيلي سمبولونو او په اساطیرو او حماسو کې دکرکټرونو غیر شعوري انګیرنې په تحت الشعور کې غریزي غوښتنې ناپیژندل شوې تداعي ګانې موږ دې حقیقت ته متوجه کوي ،چې دتحت الشعور ساحې ته ورته یو پټ راز وسوا سي بشر ته ځان ورښوولی دی.

حماسه پیژندونکي فکر کوي ، چې ګېل ګمیش یوازې ددې لپاره دهوم ببه (درس دځنګل پاچا) جګړې ته ملا ونه تړله ، چې تر ځان بل څوا کمن یې نه غوښت ، چې ژوندی دې وي ، بلکې د اساطیرو پوهان فکر کوي ، چې ښایي له تاریخي پلوه ګیل ګمېش له هوم ببه څخه په قومي ناخوداګاه کې ګروم (روحي عقده) درلوده او کله یې چې دهغه وژل ولیدل دغه ګروم پرانېستل شو . د پاچا ادیپ په حماسه کې دفروید پلویان په ناخوداګاه کې هغې پټې عقدې ته اشاره کوي ، چې ګواکې زامن یې دپلرونو په وړاندې لري ، د دوی په نظر پاچاادیپ خپل پلار یوازې دتصادف له مخې نه و وژلی، بلکې په تحت الشعور کې یې له هغه سره کرکه وه. نوي اروا پوهان یو ګام وړاندې ځي او په دغې تراژیدي ډرامه کې ابوالهول او دهغه معما له پلارولۍ سره دکرکې سمبولونه ګڼي ، چې په عیني توګه نه بلکې دادیپ په ذهن کې به پېښې شوي وي. په اروا پوهنه کې د ادیپ عقده مشهوره ده او داهغه عقده ده ،چې زامن یې له پلرونو سره لري.

خو زیګموندفروید کولای شول په روح کې دتحت الشعوري پدیدو او پر شعور دهغوی اغیز راوپیژني ، که څه هم استادمجروح دفروید کشف بشپړ نه ګڼي اووایي:

« دتحت الشعور کشف د اهمیت له مخې دکریستوف کولومب دکشف په څیرو ، نوموړی ، چې امریکا ته ورسید فکر یې وکړ هندوستان ته رسیدلی دی او په دې پوه نه شو ،چې یوه نوې لویه وچه یې موندلې ده. په همدې توګه فروید د ناخوداګاه شعور قلمرو موند خو هغومره ، چې نن ددې امر (تحت الشعور) په اهمیت خبرې کېږي ، فروید په خپل وخت کې نه و ورته متوجه شوی.

وروسته بیا دده د لارې نامتو لاروی یونګ C.G.Tung دتحت الشعور په اړه خلک وپوهول . »

(۹ـ ۱۵۵)

فروید دتحت الشعور په معرفۍ کې شاته وهل شویو احساساتو ته اهمیت ورکوي او فکر کوي ، چې هېر کړای شوي او ځپل شوي غرایز ، عواطف ، غوښتنې او احساسات دي ، چې تحت الشعور ورڅخه جوړېږي ،دی دغې پروسې ته Repression وایي. راځئ هغه تمثیل ،چې دغه نامتو اروا پوه یې د شعور او تحت الشعور په اړه لري دلته رانقل کړو ، فروید دغه څرګندونې دامریکې په متحده ایالاتو کې د یوې علمي وینا په ترځ کې کړې دي: « اجازه راکړئ داسې وګڼو ، چې دکنفرانس په همدغه کوټه کې ،چې ټول اوریدونکي یې باادبه او پوهنپاله خلک دي - او زه ترې مننه کوم – خو فکر وکړئ دلته داسې څوک هم وي ، چې له رواني پلوه ناروغه وي او ناسم رفتار لري فکر وکړئ دغه سړی په خندا وو ، پرله پسې خبرو او پر زمکه دپښو په کشولو زما فکر له اصلي موضوع څخه اړوي او دخبرو خنډ مې ګرځي. زه به ناچار دخبرو له دوامه لاس اخلم او ښبنه به غواړم ، بیا به نو څلور ښاغلي ، چې ښه څواکمن هم دي، راپاڅیږي او دغه مزاحم سړی به تر یو څه ټیل مټیل وروسته له دغه ځایه وباسي. شړل شوی سړی به بېرته دراتلو اجازه نه لري او زه به خپلو خبرو ته دوام ورکوم. خو ددې لپاره ، چې خنډ بیا رامنځته نه شي او مزاحم سړی بېرته

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دخبرو تالار ته رانه شي څلور مټور ښاغلي به خپلې څوکۍ له دروازې سره کېږدي او مزاحم به راننوتلو ته نه پرېږدي. يعنې تر ممنوعيت وروسته دهغه له راننوتو سره مقاومت هم کېږي. اوس که دغه ساده مثال له رواني لاملونو سره پرتله کړو د شاته وهل کېدو Repression ښه مثال ګرځېدای شي. (۷ـ ۸۷، ۸۸)

تردې وروسته فرويد دشعور او لاشعور تر منځ هغو درزونو او منفذونوته اشاره کوي ، چې ښايي دشاته وهل شويو پديدو دنفوذ لپاره رامنځته کېږي.

فرويد دخبرو تالار خوداګاه (دشعور ساحه) او بهر دتحت الشعور ساحه ګڼي ، شړل شوی سړی دشاته وهل شويو غوښتنو مثال بولي او فرضيه وړاندې کوي ، چې دغه غوښتنې او تمايلات نه يوازې داچې بهرته شړل کېږي، بلکې دشعورساحې ته دراګرځېدو مخه يې هم نيول کېږي .

د فلسفې دتاريخ يو نامتو ليکوال يوستين ګوردر په خپل کتاب (دسوفي دنيا) کې دفرويد همدغه تمثيل رانقلوي او په تفسير کې يې ليکي:

« هغه افکار ، چې دځانخبري ضمير (شعور) له نظره ممنوع او نامطلوب دي. د شعور له ساحې څخه شړل کېږي خو دهغو بې حده ځپل د رواني ناروغيو لامل ګرځي» . (۱۷ـ ۵۰۸)

تر فرويد را وروسته اروا پوهانو دتحت الشعور ساحه ډېره لويه ګڼلې او پريکړې ته رسيدلي ، چې دانسان رواني اضطرابونه ، حرکات ، غبرګونونه ، انګيزې او انګيرنې تر ډېره بريده له تحت الشعور څخه اغيز مني نظر شعور ته. دوی وايي دشعور مثال دکنګل د هغه لوی غره په څير ده ، چې يوازې د څوکې يوه وړه برخه يې له اوبو څخه راوتلې وي. همدغه وړه برخه ،چې ښکاري دشعور برخه ده او تر اوبو لاندې دغره لويه برخه ، چې نه ښکاري ، تحت الشعور دی.

پردې دپوهيدو لپاره پيچلي استدلال ته اړتيا نه شته موږ يوازې د عمر يوه وړه برخه په شعوري ويښتيا کې ژوند کوو ، دخوب ، بې خودۍ او هېرتيا شيبې مو له لا شعور سره دي دناخوداګاه قومي او ګډه بشري برخه ټوله په لا شعور کې پټه وي او دفردي روان لويه برخه هم هره شيبه په تحت الشعور کې رسوب کوي. هره شيبه ، چې تېرېږي خاطره يې لاشعور ته سپارل کېږي.

کارل ګوستاويونګ دخپل کتاب (انسان او د هغه سمبولونه) په لومړي فصل کې دتحت الشعور په اړه مفصلې خبرې کوي ، دغه نامتو اروا پوه دکتاب همدغه فصل پخپل قلم ليکلی او نوم يې دی (د انسان له ناخوداګاه سره اشنايي) يونګ په پيل کې دناخوداګاه په اړه کښلي:

« داسې وقايع شته ، چې موږ په ځان خبرۍ کې ورته پام نه دی کړی يا په بله مانا دغه پېښې زموږ دځانخبرۍ درشل ته نه دي وررسيدلي ، دا وقايع پيښې شوي دي خو موږ په نيمه ځانخبرۍ کې پرته له دې ، چې په ځانخبرۍ ښه يې وپيژنو هغه مو جذب کړې دي. موږ يوازې هغه وخت ددې پېښو دشتون په اړه خبرېږو ، چې ديوې شيبې شهود Intuition ته ورسيږو يا د ژور تفکر پر مهال ددغو پېښو لورته ورنږدې شو. امکان لري موږ ددغو وقايعو هيجاني او حياتي اهميت ته پام نه وي کړی ، خو وروسته ديو ډول تر اند وروسته (پس انديشه After thought) په توګه زموږ له تحت الشعور څخه سر راپورته کړي.»
(۱۲، ۲۲)

يونګ د تحت الشعور دپيژندلو لپاره دانسان پر خوبونو کار کوي او دخپلو ناروغانو بيلګې ارائيه کوي ، چې څنګه يې خوبونو له تحت الشعور څخه دځپل شويو او هېرو شويو رواني پېښو استازيتوب

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاوه ، یونګ دخوبونو او تحت الشعوري سمبولونو پېژندنه وړاندې کوي او له زړو خاطراتو څخه دنوي نسل دیادونو اونښو ذکر کوي ، چې دوی ته په میراث پاتې دي. یونګ زړو افسانو ، اساطیرو او کیسو ته اشاره کوي او دانسانانو ګډ سمبولیک او ناخوداګاهي واقعیتونه معرفي کوي؛ مثلاً یونګ وایي: هغه ځوک ، چې تر خپل وس لوی کارونه کول غواړي یا له خپل توان او دریځ او چت خیالونه لري ښایي په خوب کې ځان دالوتلو یاهم رالویدلو په حالت کې ویني.

دیونګ له همدې اشارې څخه ښکاري ، چې ځانځاني یاځانولي (خودي) یا Egoism په تحت الشعور کې ژورې ریښې لري ، چې ډېر ځله زموږ له ارادې څخه بهر وي ، اوس به راشو او وبه ګورو ،چې دانساني روح دغه پیچلې او مغلقه برخه زموږ استاد مجروح څه ډول تمثیل کړې ده:

په دویم ځرخ کې دځانځاني ښامار لاروی ،چې د واقعیتونو او ژوند دماناوو په لټون پسې وتلی دځان مونډنې په نیت دخپل شعور بریدونه ماتوي او دلاشعور مغارې ته ننوزي ،استاد دغه برخه داسې تمثیلوي:

لاروی دنیمو شپو نور خبر نه شو
چې په څه شانتې روان شو ،
دتور تمې مغارې دخولې په لورې.
دماښام ښاپیرکو ځلانده سترګې بې حسابه ورته ځیروې.
دتور تم پهره داران وو ، هلته ناست ده ته یې کتلې.
غښوغښو هرې خواته وو جالونه اوار کړي.
تنابونه راښکودلي کلک تړلي.
لاروی په ځان پوه نه شو ، چې له دوی نه څنګه تېر شو.
لاړو لاړو ...
فقط دومره په ځان پوه و.
چې احساس دبیرې ډار هېڅ ورسره نشته
بیا لیدل ده ،
چې روان قدم قدم و ، کوزېدلو له زینو نه ،
په نرمۍ په آرامۍ ډېر
دا زینې وې هم آوارې هم پراخې.
د زینو رنګ معلوم نه و
هم احساس کړو لاروی ، چې ،
دقدم لاندې څه نشته
نه ډبره کومه ځمکه کلکه سخته.
تابه وې ، چې هرې خواته هر څه موم دي.
یوه ماده پسته سیاله هم بېرنګه
ده ګومان کړو وزن یې نشته

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبنګې په شان سپک دی.
په لړزه لړزه روان دی
په ورو ورو ښکته سقوط کړي
دغه ځای یو هسې ځای و
چې نه تود و اونه سوړ و
نه رڼا وه نه تورتم و
دېوالونه ښکاره نه وو
شاوخوا ته هر څه ورک پناه پناه وو
په مغشوش خړ پړ منظر کې
خویوازې هلته دورې په یو ځای کې
دتورتم په ژور پای کې
یوه کوچنۍ شانتې رڼا وه ځلیدله
دبنګې په شان سپک سپک
هغه ټولې غلغلې ټول شورماشور چې ،
پاس دسمڅې په مدخل کې اوریدلو
دهغو کوم اثر نه و
نه غړمباوه ددیوانو ، نه شرنګار دزنځیرونو
نه دربا دځغلیدو وه دوحشي مست مست اسونو
نه خو هلته سمندر و ، نه دریاب نه یې بستر و
چې به کله په کلار غلی خاموش و
بیا به کله توپاني شو له غضبه غرېدلو
هلته چوپه چوپیایي وه
بل څه نه وو
ارامي وه ، نااشنا سکوت سکون و
هر قدم چې لاروی ښکته کېدلو
سپین غبار ترې تاویدلو ، خړې لړې زیاتېدلې
په دې لړو په غبار کې
ناشنا شبحې جوړېدلې ، خوځیدلې هرې خواته
بیا به تار په تار کېدې محوه کېدلې
بیا به دورې هلته نورې نوې بڼې داشباحو راوتلې
خوځېدلې ، هم به تللې هم راتللې ، جوړېدلې ورکېدلې
دغه سمڅه ژوندی روح وه لاشعوره
په سکوت په آرامۍ کې یې ژوندۍ دخیال دنیا وه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هی لګیاوه څه خوبونه ورسره وو روياګانې يې لېدلې
دخيالونو تصويرو په جوړولو کلکه بوخته
مودې ډېرې تېرېدلې
په دې هسې ښکته تللو
لاروی ښکته روان و ، سپک بې وزنه
ژور تل ناشنا غبار و ، خړې لړې
ډوبېدلو ډوبېدلو

دانساني روح پټو برخو ته داسې سفر پخوا هم تمثيل شوی دی ، په لويديځ کې دانته په الهي کميدي کې او په يوناني اساطيرو کې اورفيوس پخپلې معشوقې اوريديسيه پسې داروا حو دنيا ته سفر کړی دی. دفلسفي دتاريخ ځينې پوهان فکر کوي ، چې معاصرو غربيانو هم دغه تمثيل له ختيزو صوفيانو څخه اخيستی ، اسدآسمايي فکر کوي ، چې د نيشاپوري عطار منطق الطير او دغزنوي سنايي سير العباد الی المعاد همداسې سفرنامې دي ، چې انسان يې دخپلو روحي وسوسو له مخې د شعور ساحې ته کوي.

د استادمجروح کار تو پير لري او هغه ځکه ، چې په شلمه پيړۍ کې خپل افغان مخاطب ته دختيزو عرفاني تمثيلونو او لويديځونويو اروا پوهنيزو علمي موندنو يوه ګډوله د شعر په ژبه داسې تمثيلوي ، چې فکري موندنې نوې خود تمثيل زمان – مکان، پرسوناژونه او کرکټرونه اشنا او محلي دي. که تر استاد مجروح وړاندې پښتو ادب وکتل شي ،نوې اروا پوهنې په تېره بيا دتحت الشعور داسې روڼ – علمي او شاعرانه تمثيل نه دی شوی. که څه هم استادمجروح نه غواړي د لاشعور ساحه معرفي کړي، بلکې دی هڅه کوي وښيي ، چې څنګه ځانځاني او پر ځان مين شعور دځان ناخبري شعور په برخه کې زېږي ، وده کوي او بالاخره د انساني روح ټول قلمرو نيسي . د لاشعور دبرخې اهميت له همدې ځايه څرګندېږي ، ځکه دانساني شخصيت اصلي ماهيت په همدې ځای کې جوړېږي استادمجروح غواړي ووايي ، چې تحت الشعوري غريزې مو ړ بدلوي او هغه څه رانه جوړوي ، چې يو . اروا پوهان - له هغو څخه استاد په ځانځاني ښامار کې – فکر کوي ، چې له تحت الشعوري اغيزو څخه رازېږېدلی شخصيت که څه هم له ځان سره په کشمکش کې وي او نه غواړي هغه منفي ځانګړنې ولري ، چې لري يې مګر دتحت الشعور ژور اغيز يې اصلاح ته نه پرېږدي ، دا کشمکش په تېره بيا دجنايت کولو پر مهال خپل اوج ته رسيږي ، د داستايفسکي (جنايات او مکافات) رمان دهمداسې يوه روحي کشمکش په زړه پورې تمثيل دی.

د استادمجروح يو پيغام دادی ، چې انسان په خپل محيط او ټولنيز ژوند کې – له فلسفي پلوه له بل او طبيعت سره په اړيکو کې – دومره بوخت شي ، چې ځان ، خپل روحي حقايق او په تحت الشعور کې زيرمه شوي حوادث بيخي هېر کړي. ځکه خو د تحت الشعور محتوا ورته پردی او نااشنا ښکاري. يوازې دانه، بلکې انسان غواړي په لوی لاس په خپل تحت الشعور کې زيرمه شوي عواطف او غرايز هېر کړي او سترګې ورڅخه پټې کړي. کله انسان داسې شي ، چې د دغو غريزو ، غوښتنو او تمايلاتو له رايادولو څخه ويرېږي ، پر ځان مين شعور ويره لري ، چې په لاشعور کې له زيرمه شويو يادونو سره مخامخ شي ، دا چې ولې انسان له دې حقايقو څخه ويرېږي استاد مجروح مخامخ ځواب نه وايي خو د متن له تفسير او تحليل

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه په اروا پوهنه پوه لوستونکی کولای شي د ځانځاني ښامار له سمبولونو څخه ځانته ګڼ دلایل استخراج کړي ، د دغې پېښې او له لا شعور څخه ویره د استاد مجروح په شعر کې داسې راغلې ده :

چې شپه تېره شوه سهار شو
نو د ښار له شورما شوره
ومه دورې دورې تللی
نه اواز نه انعکاس و
تپه تپه چپیايي وه
شپه که توره تروږمۍ وه
خومزل رڼا رڼا و
سبا یې چې روښنايي شوه
رسېدلی ومه زه بیا
د یوې تورې نا اشنا مغارې خولې ته
چې خپره شوه د سهار رڼا هرخوا ته
ګیر چاپیر دنیا بې شانه نا اشنا وه ،
رامعلومه شوه ، چې ډېر وم لرې تللی
انسانانو له جهانه چېرته دورې پرېوتلی
یوه سوزانه داغزو ډکه صحرا وه
غوړېدلې داسمان تر کنارو خپره لمنه
له کوم وخته ، چې جهان راپیدا شوی
په ډبرو کې وچ شوی
دیو خوږ کوږ وږ بسترو
لوی لوی غرونه تور دیوان وو
ساه نیولې په خپل ځای باندې کلک شوي
پټه خوله ساکت خاموشه
یو دبل تر شا ولاړ وو منتظره
ښکارېدله ،کومه لویه حادثه وه را روانه
وحشتناکه ، لړزوونکې ، ناخبره ، نابېره ، نا انسانه
نږدې ما وته د سمڅې توره خوله وه
ننوتې چېرته لرې
نا پایابه ، ورکه ورکه په ناشنا ناشنا تورتم کې
داعجیبه تماشه وه
ناڅاپي مې شوه له سترګو پرده پورته
د ښاریانو د ژوند رمز شو رابرسېره

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانان ولې استوګنه په ښارو کړي ؟
په برجونو ، ماڼۍ ګانو ، پخو پلنو دیوالو کې ؟
آدمزاتي جوړوي لوی لوی ښارونه
له ښارونه تاووي لوی دیوالونه
بیا دننه په کورو کې اقامت کړي
بیا یو بل سره په شخړو په جنګونو
په نیمکمرغه ژوندون شپې سبا کوینه
له دې ژوند څخه مراد دانسان څه دی ؟
هغه دا دی :
له دې دښت څخه دېر لرې او سېدل دي ،
له دې تورو غرونو سترګې پټول دي
د تیارې تروږمۍ سمځې هیرول دي
انسانان یو ازې یو څه نه ډاریږي
چې کوم وخت چېرته بهر لاړ شي له ښاره
بیا ناوخته شي ستانه د ښار په لوري
توره شپه وي ، تروږمۍ وي
دروازې د ښار تړلې کلکې پورې
د ښار هیڅ یو اوسیدونکی جرآت نه کړي
چې د ښار له دروازونه دورې لاړ شي
خو ، چې کله شي ستومانه له جنګو ، له ستېزونه
نو د شپې سره راغونډ شي د کوچنۍ ډیوې رڼا ته
بیا له دې ناشنا دښتونونه کیسې کړي
وایي وایي
« یو لوی غار دی چېرته پټ پروت
توره خوله یې هیبتناکه ، ننوتې ځمکې تل ته
رسیدلی د دوزخ ناشنادرشل ته
نیمه شپه ترې ډارووونکې ارواګانې راوزي ، ځي ،
غرو غونډو کې ننوځي
ژوندي کېږي لوی کنډونه ګړنګونه ،
تور دیوان ترې نه جوړیږي
د وچ رود کوږووږ بستر هم
راژوندی شي اژدها شي
بیا روان د دښت په لور شي

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله کله هم نږدې ځي ، د ښار پورې دروازې ته
داکیسې ټول ماشومان په دقت اوري
ځکه ځکه په معنی یې ښه پوهیږي
او لویان وربانديې خاندې مسخرې کړي
خو په زړه کې ښه ببرېږي پټ لړزیږي
مګر زه ومه له هغه بیابانه
راتېر شوی بې خبره له خطره
د سهار په پلوشو کې
چې ښه ځیر شوم دې دنیا ته
نو یوبل راز حقیقت راته ښکاره شو
د ښار خلک یو پر بل دومره اخته دي
یو دبل په ښو او بدو دومره بوخت دي
چی بهر له ځایه نه ځي
هیڅ نظر په جهان نه کړي
خبر نه دي
چې د دوی ښایسته ښار خو
لوړ برجونه ، دېوالو سره ،
په دې دښت او بیابان کې ډېر کوچنی دی
ډېر ناڅیزه ،
یوه واحه ده په صحرا کې نامحدوده
جزیره ده په دریاب کې ناپایابه
خبر نه دي
که توپان له ریګستانه راولاړ شي
که دا بحر ناڅاپي متلاطم شي
نو دسترګو په یو رپ کې
ښار حصار به پاتې نه وي
هست او بود نیست اونابوده
زما ببره وه له دې بې خبرۍ نه
له دې هسې بې غمۍ نه
ډاربدمه
چې یوه شپه د شپو به مړه وي چراغونه
انسانان به ډوب پراته په خوب بیده وي
ددې غار له ژورتل نه به راووځي

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تور تمو اروا ګانې
په دښتو باندې لښکرې
او تر څو چې سبا کېږي
ښار به نه وي
ترې به پاتې کنډوالې وي ، ویرانې وي.

مګر شعور conscience د استاد مجروح په نزد د یو خوږ کوږووږ بستر ته ورته دی ، چې د لاشعور له سمڅې بهر پروت دی.

شعور د انساني روح دوینې ذهن هغه برخه ده ، چې له عقلي پلوه زموږ ورځنی ژوند تنظیموي. ډېر ځله شعور په عقلاني ځواک تکیه کوي. که مجرد عقل بیل وګڼو نو پوښتنه رامنځته کېږي ، چې آیا دا د انسان دهستۍ یوه خورا کوچنۍ برخه نه ده ؟

ځکه هر څه په وینښ شعور کې نه شي محدودیدلای ، احساسات ، عواطف ، غریزې ، د ښکلاخوښونې ذوق ، تخیيل او نور داسې ارزښتونه یا خو له شعوره بهر او یا یې هم یوه برخه په شعور پورې اړه لري ځکه خوویلای شو ، چې د انسان پر ځان مین شعور تیروزي که فکر وکړي ، چې هر څه (دی) دی او یا (دی) هر څه دی.

د استاد مجروح اصلي پیغام په ځانځاني ښامار کې همدا دی چې پر ځان مین شعور موږ ته دروغ وایي ځکه فکر کوي ،چې ټوله هستي ، هرڅه او ټول ځواک له ده سره دی. نوې اروا پوهنه د شعور له داسې ځانولۍ څخه رازیږیدلي مفاهیم ځانولي Selfishness او ځان مرکزیت Egocentrism بولي. دا د شعور احساساتي حکم نه دی، بلکې دا یې له هستۍ څخه پوهه ده ، شعور دا ګڼي ، چې پر هر څه حاوی دی یعنی له ټولې هستۍ څخه خبر دی ، حال دا ، چې هستي ډېره تر ده لویه ده آن چې په انسان کې دننه پټه شوې دنیا تردې ډېره لویه ، پیچلې ، ناپیژندل شوې او مبهمه ده چې زموږ وینښ شعور دې پرې اګاه اوسي.

موږ کله ،چې ویده یو او خوب وینو ،نو فکر نه کوو ، چې د خوب محتوا دې واقعي نه اوسي ځکه هغه مهال موږ دا هېره کړې ، چې ویده یو موږ په خوب کې د خپل خوب غیر منطقي پیښې هم جدي او رینښتیانۍ ګڼو یوازې هغه مهال د هغو په غیر واقعي توب پوهیږو ، چې راوینښ شو ، وینښ شعور هم فکر کوي ، په هرڅه خبر دی ځکه خو ځان ټول څه ګڼي او پر ځان مین وي ، استاد مجروح وایي ، چې (عقل) د پر ځان مین شعور کلک ملګری هم بالاخره له هغه څخه بیلیږي او یوازې یې پریږدي ځکه خو پر ځان مین شعور یوازې او لالهانده د حقیقت په لټه کې ورک ګرځي ، ددې لپاره د نابلد ملګري تر سرلیک لاندې برخه کتلای شئ.

د ځانځاني ښامار پېښې د شعور او تحت الشعور د ساحو تر منځ په حقیقت پسې د ورک لاروی برخلیک دی ، چې په نړیوالو ادبیاتو کې بیلابیلې جلوې او تمثیلونه لري خوزموږ استاد مجروح دلومړي ځل لپاره په پښتو ادب کې د خپل دغه شهکار په مرسته پر دغو مفاهیمو پوهیدلو ته لاره هواره کړې ،چې خورا په زړه پورې ده.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم فصل

په ځانګړي ښامار کې ځينې سمبولونه

تر هر څه وړاندې راځئ وګورو چې سمبول څه شی دی؟ د سمبول لغوي مانا ده ښنبه، ښکارندوی «مظهر»، نماد يا رمز او په مانا کې ديوې انتزاعي مفکورې عيني او محسوسه ښوونه ده. په بله ژبه سمبول د شيانو د مادي، هيئت او د هغو د فکري او انتزاعي ماهيت ترمنځ داسې استدراکي پول دی چې د يوې ذهني پروسې «بهير» په ترڅ کې رامنځ ته کيږي.

کارل ګوستاو يونګ سمبول داسې را پېژني:

هغه څه چې موږ سمبول بولو يوه اصطلاح يا نوم حتی يو تصوير، چې کيدای شي زموږ په ورځني ژوند کې د يوه مانوس شي ښکارندوی وي خو له خپلې معمولې او ښکاره مانا څخه پرته يوه تلويحي ځانګړې مانا هم ولري. سمبول د يو مبهم، ناپېژندل شوي يا له موږ څخه د کوم پټ څه ښنبه ده... نو يوه کلمه يا شکل هغه مهال سمبوليک ګڼلای شو چې له خپلې ښکاره او مخامخ مانا څخه پرته په بل څه هم دلالت وکړي. سمبول ناخوداګاهي اړخونه لري چې هيڅکله په دقيقه توګه تعريف شوي نه دي». (۱۴،۲۲-۱۲)

د هغه اهميت له مخې چې سمبول يې په ادبياتو او هنر کې لري د سمبوليزم په نامه ځانګړی هنري – ادبي جريان يا مکتب رامنځ ته شوی چې د نړۍ د ادب په تاريخ کې د پام وړ ځای لري. استاد روهي د سمبوليزم لپاره دغه تعريف غوره کړی دی:

« سمبوليزم په سادګۍ سره دې ته ويل کيږي کله چې څوک د يوه ذهني حالت د څرګندولو لپاره يو تصور «ايماژ» ترلاسه کړي او هغه په داسې ډول افاده کړي، چې د ذهني حالت د څرګندولو پر ځای د هغه په باره کې ترلاسه شوی تصور مجسم کړي». (۲ ـ ۴۱۸)

د سمبوليزم د مکتب د را منځ ته کيدو کال ۱۸۸۲ښوول شوی چې د سمبوليزم اعلاميه د فيګارو « Le Figaro» په ادبي ضميمه کې خپره شوه. د دغه مکتب مخکښان بودلر، مالارمه او ورلن ګڼل شوي دي.

خو په ادبياتو کې د سمبول کارونه د دغه مکتب په څېر نوې نه ده په ډېرو زړو ادبي آثارو کې سمبولونه کارول شوي، انسانان د سمبول له مفهوم او کارولو سره زرګونه کاله پخوا آشنا وو، مذهبي هنري او کاري سمبولونه يې کارول. په زاړه هند کې د «بيدپا» فيلسوف «کرينکا دمنکا» چې زموږ په فرهنګي حوزه کې د «کليله ودمنه» په نامه پېژندل کيږي د سمبوليزم غوره نمونه ده. په شرقي فرهنګ کې د سمبوليزم لپاره د «محاکات» اصطلاح کارول شوې ده.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ادبیاتو او هنر پرته په اروا پوهنه کې هم سمبولونه ځانګړې اهمیت لري د فروید او یونګ له نظره د انسانانو خوبونه او رویاګانې له سمبولونو څخه ډک دي. موږ چې څه په خوب کې وینو خامخا زموږ له ناخودآګاه سره اړیکي لري.

ناخودآګاه په خوب کې د سمبولونو په مرسته حضور مومي، د خوبونو تحلیل د سمبولونو په مرسته کیږي او اروا پوهان د دغو سمبولیکو تحلیلونو په مرسته د ناروغ اروایي ستونزې تشخیصوي او درملنه یې کوي. یونګ فکر کوي چې په خوب کې د ناخودآګاه سمبولیک حضور له اروا پوه سره مرسته کوي. چې د ناروغ ستونزه وپيژني نو دا ښکاري چې سمبول په اروا پوهنه – ادب او هنر کې مهم حضور لري.

ځانځاني ښامار چې هم اروا پوهنیز اهمیت لري او هم یو غوره ادبي اثر دی له نویو او قراردادي سمبولونو څخه ډک دی. موږ به دلته د دغه اثر یو شمیر سمبولونه معرفي کړو او د هغو رواني موقعیت ته به اشاره وکړو. خو د سمبولونو تر معرفي مخکې ښایي هېره نه کړو چې له یو سمبولیک مفهوم څخه تعبیر کیدای شي متفاوت وي او د شاعر او هنرمند له خوا کارول شوی سمبول به د هر لوستونکي لپاره بیل یا په یو څه توپیر مفهوم ولري، ځکه خو که دلته له ځینو سمبولونو څخه زموږ تفسیر او تعبیر د درنو لوستونکیو په اند سم نه وو دلیل به یې د تعبیرونو همدا تفاوت وي، همدا راز دا یادونه هم اړینه ده چې موږ دلته یوازې څو ټاکلي سمبولونه معرفي کوو ، ځکه دا اثر د ټولو سمبولونو پېژندل به زموږ د لیکنې له حوصلې بهر وي.

ښار :

ښار د یو شمېر داسې خلکو د اوسیدو ځای دی چې د یوه اقتصادي – سیاسي لامل لپاره سره ګډ ژوند ته اړ کیږي، پخوانیو خلکو هغه مهال ښارونه رامنځ ته کړل چې کرنیز تولیدات به یې بازارونو ته راوړل، د لومړنیو اقتصادي او ولسي چارو د سمون لپاره د غو بازارونو یو سیستم وموند ، همدا سیستم په حکومت بدل شو ، ښارونه له حکومتونو سره همزولي دي، ځکه خو ښار د طبقاتو ، بیلا بیلو قومونو او ټولنیزو متفاوتو ځانګړنو لرونکو خلکو استوګنځای دی. معمولاً د ښار خلک د یوه خاص قوم یا کورنۍ خلک نه وي، له فلسفي پلوه ښارونه «له بل [فرد] سره» د ارتباط چاپیریال دی. قانونمندي او اقتصادي فعالیت د ښارونو خاصه ده، په پخواني یونان کې ښار دولتونه بیل وو ، یعني هر ښار خپل حکومت درلوده، آتن او سپارتا یې لوی ښارونه وو د همدې لپاره په پخواني یونان کې ښار د اجتماعي ژوند خپل ځانګړی مفهوم درلوده «ښاري» د تبعه په مانا هغه مهال د یو شمېر ځانګړو حقونو او مسئولیتونو خاوند و ، دغو حقونو او مسئولیتونو پر ښاریانو د اجتماعي ژوند یو شمېر محدودیتونه تحمیلول نو په دې پار د ښار ژوند د مقید ژوند نښه ده، په ځانځاني ښامار کې استاد مجروح د ښار لپاره لیکلي: « ښار یعنې ګډ اجتماعي ژوند» په ښامار کې ښار د وجود د شعوري برخې سمبول هم دی، د انسان د وجود نښه ده، ځکه ښامار پر ښار واکمني کوي، استاد مجروح لیکي:

یوه ورځ د ورځ ماښام خړه تیاره وه
زه را ووتم د ښار له شور ما شوره
دروازې د ښار شوې پورې

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوم روان د دښت په لوري
حال ویجاړی
لتولې مې د ورک سمندر غاړې (۱۰-۱۳)

ښار د بوخت ژوند ، اړیکو او له نورو سره د همېښني تماس سمبول دی د استاد مجروح فرضیه داده چې انسان هغه وخت ځانته متوجه کیږي چې د ښار له شور ماشوره را ووزي او په چوپتیا او یوازیتوب کې د خپلو سوچونو په مرسته خپل لاشعور وپلټي هله به پوه شي چې پر نفس یې ځومره لوی ښامار حاکم دی.

په زړو افسانو کې ډېر ځله داسې حالت وینو چې یو کرکټر د لویې پریکړې یا اوږده سفر لپاره له ښار څخه بهر را ووزي او د یو مستقل شخصیت په توګه خپله اراده تمثیلوي. بودا له ښاره ووت، دربار یې پرېښود او ځنګله ته ولاړ، هلته یې د ژوند حقیقت بیاموند.

بیابان:

بیابان د ښار پر عکس د یوازیتوب، خپلواکۍ او له ځان سره د اوسیدو سمبول دی. پخوا به چې خلک له یوه ښاره بل ته تلل نو له بیابانونو به اوښتل، په بیابان کې سفرونو انسانانو ته د فکر کولو موقع برابروله، بیابان د اشراق او شهود لپاره ښه ځای دی، په بیابان کې یوازې انسان ځانته متوجه کیږي او له «بل» سره یې اړیکه پرې کیږي. په بیابان کې انسان ویریږي او خپلې کمزورۍ ته یې پام اوړي. په بیابان کې انسان فکر کوي چې یوازې هست شوی، یوازې ژوند کوي او یوازې مري، د فردیت یا (Individualism) احساس په بیابان کې پر انساني اروا حاکمیت کوي. مجنون هغه وخت مشهور شو چې له ښار څخه بیابان ته ولاړ، د هغه په اړه یوه افسانه داسې ده، چې مجنون ادعا کوله، چې په بیابان کې مې هغه وخت لیلا وپېژنده چې په ځان کې مې د هغې روح ولیده. مانا دا چې مجنون هم په بیابان کې ځان ته متوجه شو او بیا یې لیلا په رښتیني مانا ولیده، د استاد مجروح لاروی هر کله چې غواړي د وجود پر حقایقو پوهیږي یا تحت الشعور ته لاره پیدا کړي نو له ښاره ووزی او د بیابان په لاره مزل پیل کوي، بیابان دلته زموږ د لاقیدي، خپلواکي او د ځان پر لور د سفر د لارې سمبول دی:

بیابان و ، تروږمۍ وه، توره شپه وه
خو له ما سره دننه یوه ډیوه وه بلیدله...
... په دې شانې په هغې تورتم صحرا کې
پټه پټه غلې غلې
یوه رڼا شان دنیاګۍ مې وه ملګرې
د خپل خیال په لومه ګیروم
په خپل ځان باندې کړۍ وړۍ چاپېروم
هی مزلې مې کولې

د ورک سمندر غاړې:

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمندر د بر ځله د خوځندوالي يا تحرک، ژوند، لويوالي او پاکۍ سمبول دی، په لويديزو ادبياتو کې د حيرانتيا، ژور تفکر او فلسفي بحثونو لپاره هم کارول شوی دی خو هغه مفهوم چې د اروابناد استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې «د ورک سمندر غاړې» ترکيب لري هم نوی دی او هم ځېرنه غواړي چې ولې استاد مجروح دغه ترکيب دومره مهم کړی چې قهرمان لاروی يې په ټول اثر کې ورپسې ګرځي. د ځانځاني ښامار لاروی د ورک سمندر په غاړو پسې بيابانونه او ښارونه تر پښو لاندې کوي، په فارسي اژدهای خودي کې پخپله ليکوال د ورک سمندر غاړې داسې شرح کوي: «سواحل گمشده، ايام طفوليت عشق های جوانی». (۱۱ـ۴۱)

آيا دا سمه ده چې انسان دې په ماشومتوب او د ځوانۍ په عشقونو پسې دومره سرګردانه وي؟ زه فکر کوم د ورک سمندر غاړې تردې پرته نور مفاهيم هم لري.

دغه عبارت د هستۍ د اصلي ماهيت ورکه ده، ښايي ددې پوښتنې ځواب دی، چې موږ څوک يو، ولې راغلي يو او چېرته ځو ددغو پوښتنو له ځواب موندلو څخه لاروی ناهيلی دی ځکه خو د ورک سمندر غاړې همداسې ورکې پاتېږي او هېڅکله نه لاروی، نه شاليلا او نه ښامار وررسيدلای شي. لاروی يې له هر چا پوښتنه کوي خو بيا يې نه مومي، په مجموع کې دا د بشر ورکه ده او داسې ورکه چې موندل يې ناشوني دي وګورئ:

د تورتم او د رڼا دې تلو راتلو
ځغليدو را ځغليدلو
لاروی لړ خبرولو
چې شپې ورځې دې رواني د رومي د رومي
خو خبر له دې نه، نه و
چې له کوم ځايه راځي دوی
په دې هسې بيړه بيړه
چېرته ځي د څه دپاره؟
بيا به کله
يو احساس شبيه اميد ته نژدې اميد ته ور پيدا شو
نو خپل ځان ته به يې ووې
زه ګومان کړم چې آخر به
په دې سيمه څوک را پيښ شي
په دې خوا به ګوزر وکړي
له ملکونو دورې دورې دلته راشي مسافر کوم
د هغه دورې پراته هېواد کيسې به راته وکړي
ښايي ښايي چې د ورک سمندر
غاړو نه خبروي (۱۰ـ۱۱۴)

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاروی:

د نیمو شپو لاروی د داستان اصلي قهرمان دی، دا په حقیقت کې یو شخص نه دی، دا د حقیقت لټونې تلوسه ده چې د انسان په رواني رمزو رازونو کې سرګردانه ګرځي لاروی کله متکلم دی، کله مخاطب، کله راوي او کله پخپله شاعر، د راوي لید لوری څو ځله بدلیږي او لاروی لا هم په حقیقت پسې ستړی دی. لاروی یو پاک کرکټر دی، شالیلا یوازې دی پیژنې او ښامار ورڅخه کرکه کوي، په زندان کې پراته رندان یې هر کلی کوي او ماشومان او غرڅنۍ ورسره مینه لري. لاروی د حقیقت نښه ده او غواړي د وجود بې خبره اوسیدونکي د وجود له رازه خبر کړي. زما په ځانګړې تعبیر مور کله کله په یوازیتوب کې پخپل ځان کې ډننه له کوم چا سره خبرې کوو، رومانتیکه ژبه یې زړه بولي، اروا پوهان ورته بې طرفه ضمیر وایي هغه څوک چې مور ورسره خبرې کوو زمور په خپګان یا خوشالۍ پسې نه ګرځي او ډېر ځله هغه څه وایي چې توقع یې نه لرو، زمور په وجود کې همدغه څوک د حقیقت لاروی دی.

ښامار:

ښامار افسانوي ځناور دی، د غټ مار مانا هم لري خو په دې تفاوت چې څانګونه او پښې لري او له خولې څخه یې اور بادیږي، ښامار د ظلم، زور، وحشت او حیوانیت سمبول دی، که څه هم په ځینو چیني روایاتو او افسانو کې د مثبت حیوان رول لري، بلکې په چین کې یو منل شوی ځواکمن سمبول هم دی خو له لرغوني زماني څخه ښامار په بېلا بېلو افسانو کې د وحشت د سمبول په توګه حضور لري. صوفیانو له ښامار، له غرونو، دښتو او ځنګلونو څخه را ایستلی دی او د انسان په روح کې یې ځای کړی، له پخوا څخه د انسان نفس له ښامار سره تشبیه شوی دی. مولانا جلال الدین محمد بلخي لیکلي:

ما در بت ها بت نفس شماست
زانکه آن بت مار و این بت اژدهاست
هفت دریار را در آشامد هنوز
کم نگردد شورش آن خلق سوز
دوزخ است این نفس و دوزخ اژدهاست
کو به دریاها نگرد کم و کاست «مثنوی»

ملا ارزاني خویشکی وایي:

دا نوسک یو لوی اژدار دی
په اووه سوو زر سره
هر سر یې پاس تر عرشه
کښته تېر تر تحت الثره

رحمان بابا ددې لپاره چې د جاهل همدمي ډېره وحشتناکه وښیي وایي:

د جاهل تر همدمیه به بهتر وي
که له چا سره همدم وي اژدها

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانځاني ښامار کې «ښامار» عیني موجودیت نه لري دا کاملاً سمبولیک حضور دی ځکه چې د ښامار لپاره ځینې نور نومونه هم کارول شوی، لکه پهلوان، سترټولواک، قهرمان، زمامدار، واکدار، بادار، سردار، فرماندار، فرمانروا او نور. د استاد مجروح په کتاب کې ښامار پرته له یوه ځای څخه تر ډېره د یوه جابر انسان ځانګړنې لری، په مانۍ کې اوسیږي، کله کله پر آس سپور شي. د جګړې وسایل کاروي او انسانان خپل حضور ته مني. دا د سمبولیکو آثارو ځانګړنه ده چې یو کرکټر دې په څو ډوله هیئتونو کې را څرګند شي. د ګویته په «فاوست» کې مفستیو په څو ډوله څېرو کې ظاهرېږي. او د فاوست معشوقه د لرغوني اسطوره یې څېرې یوناني «هلن» په څېره کې بیا را ژوندۍ کیږي.

د ځانځاني ښامار د فزیکي موجودیت تصویر په هغه برخه کې تمثیل شوی چې کله زیږي او رالوییږي وګورئ:

... بیا به ورو ورو په چیمجیانو کې یو غټ شو
نور چیمجیان به یې خوړل ډېر
بیا به نور هم غټیده قوی کېدلو
دا چیمجی به لوی ماهي شو، مار ماهي شو
جسامت به یې غرونه غرونه د نهنګ شو
هی چیمجیان به یې خوړل ټول
د تور ډنډ اوبه به یې څښلې
ولړه تنده به یې نوره زیاتیدله
بیا پیدا به یې پښې کړې
هم تېرې تېرې منګولې، هم وزرې هم ښاخونه
هم اوربوز هم اوږدې داړې تېز غاښونه
دواړه سترګې به یې د وینو کټوري شول
له سپږمونه به یې د اور لمبې ختلې...

دا برخه د ښامار له هغه تصور سره مطابقت لري چې موږ یې په اساطیرو کې لرو، د اساطیرو او افسانو له لارې موږ د دیو، ښاپیرۍ، هما، عنقا، سیمرغ او نورو افسانوي موجوداتو بېلابېل تصویرونه لرو دا ذهني تصویرونه د ښامار په اړه هم شته خو په لږ او ډېر توپیر د یوه غټ مار په توګه دی چې لاس او پښې لري او له خولې څخه یې اور راوزي.

خو نفس ولې ښامار ګڼل شوی، ښایي پخوانیو صوفیانو به له نفس سره په مخالفت کې غوښتل دغه حیواني ځانګړنه خورا وحشتناکه وښیي او د انسان له رحماني خصوصیاتو دې یې بېل کړي.

نفس ته شیطان، ابلیس، دیو، دښمن، دوزخ، نوسک او نور سمبولیک اصطلاحات هم کارول شوي دي. په یو شمېر افسانو کې ښامار عادت لري چې ښکلې نجونې او ناوه ګۍ وخوري. د مومن خان و شیرینو په کیسه کې په هندوستان کې داسې ښامار اوسیږي چې هره ورځ د یوه اوښ بار خوراک ترڅنګ یوه یوه پېغله هم غواړي او ښاریان مجبور دي چې ورته برابر یې کړي، له ښځمنو سره د ښامار علاقمندي ددغه موجود هغه سمبولیک اړخ څرګندوي چې په انسان کې له جنسي غریزې سره اړه لري، د صوفیانو له نظره

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفس د غريزي خواهشاتو مجموعه ده او جنسي غريزه يې په سر کې راځي، ښامار د جنسي غوښتنې لپاره سمبول دی او هره ورځ د خړوبيدو لپاره يوه نوې ښېره غواړي.

«د فروئيديزم له نظره ښامار هغه خيالي ستونزه ده چې نو بالغه کسان له جنسي ژونده ويروي او د هغوی لېبيدو سختې مقابلې ته اړ باسي. (۱۸ـ ۲۸)

نو د اروا پوهنې له نظره هم داسې ښکاري چې پخوانيو صوفيانو او معاصر استاد مجروح ښامار هسې بيځايه د نفس لپاره سمبول نه دی ټاکلی.

سمڅه:

مغاره يا لوی غار په ځانځاني ښامار کې د لاروي د سفر يو مهم منزل دی، استاد مجروح د کتاب په لمن کې ورته ليکلي: «يعنې لاشعور» نو له همدې پيله پوهيږو چې سمڅه يا مغاره د تحت الشعوري دنيا لپاره يو سمبول دی خو ولې، سمڅه د خلوت لپاره، او د تفکر، شهود، الهام حتی وحي راتلو لپاره مناسب ځای ګڼل شوی دی. پيامبرانو او د خدای (ج) وليانو به ورځې شپې په سمڅو کې تېرولې او د عروج پړاوونه به يې وهل، اصحاب کهف يا د سمڅې يارانو يوزاې د ظالمو حاکمانو لاسه نه، بلکې د لوی خدای د پېژندلو لپاره سمڅې ته پناه وړې وه، په زړو اساطيرو کې د مړيو، يا ارواحو دنيا ته د تلو لپاره افسانوي لارويانو د اوږدو تيارو سمڅو لار وهله، د افلاتون مثل نظريه د غار د نظريې په نامه هم يادېږي ځکه په غار کې تړلي وګړي د هستۍ او نړۍ په اړه ژور فکر کوي. مغارې له بهرنۍ نړۍ سره د اړيکو د پريکولو مکانونه دي، هر څوک چې غواړي په خپل ځان کې ننوځي، سمڅې ته به ننوځي. د اروا پوهنې په نظر تحت الشعور په ذهن کې د هغې تورې مغارې په څېر دی چې پای يې نه دی معلوم او خدای خبر تر کوم ځايه به رسيږي دا ټولې قرينې ښيي چې هم په لرغونيو افسانو کې، هم په عرفاني متونو کې او هم د اروا پوهنې په نظريو کې سمڅې او مغارې د تحت الشعور لپاره سمبول ټاکل شوي دي، د همدې لپاره د ځانځاني ښامار لاروی هر ځل چې غواړي په ورکو حقايقو پسې لټون پيل کړي د يوې تورې سمڅې تر خولې ځان رسوي.

غرڅنۍ:

په ځانځاني ښامار کې غرڅنۍ د آزادۍ او محبت نښه ده، استاد مجروح په حاشيه کې ليکي:

«غرڅنۍ: آزاده او بې ګناه مينه او محبت، د استبداد لوی دښمن آزادي بې ګناهي او مينه ده» ۱۰ـ ۴۳)

غرڅنۍ داسې يو ژوی دی چې په دښتو، غرونو او ځنګلونو کې ژوند کوي ددې ترڅنګ چې ښکلې ده، معصومه او بې ګناه هم ده، ډېر ځله يوازې د ځان په ساتلو فکر کوي او دا يې په فطرت کې نه شته چې چا يا څه ته زيان ورسوي. په ادبياتو کې د ښکلا، بې ګناهي او معصوميت په خاطر ستايل شوې ده. له خپلې آزادۍ سره مينه لري ځکه خو د آزادۍ دښمنان ورته دامونه ږدي، پخوانيو پاچايانو به د هوسيو او غرڅنيو ښکار کاوه. اروا پوهان فکر کوي چې پخوانيو پاچايانو غرڅنۍ او هوسۍ يوازې د هغوی د خوړې غوښې لپاره نه ښکار کولې بلکې دا د قهارو او ځواکمنو انسانانو په نهاد کې د هغې وحشي ځانګړنې تلوسه وه چې د زور، قهاريت او وينې بهونې لپاره يې لري. د يوه آزاد، بې غرضه او ښکلي موجود وژل

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښايي همدغه رواني تنده څرګندوي. د ځانځاني ښامار قهرمان «خود پرسته شعور» چې ښار ته ننوزي نو لومړنی کار يې د غرڅنۍ وژل دي، ښامار غواړي په دې حرکت څو څېزونه وښيي:

۱ـ دی بشپړ واکمن دی او څه چې غواړي هغه کولای شي.

۲ـ آزادي، ښکلا، معصوميت او مينه يې نه خوښيږي.

۳ـ خلک بايد د هغه حکم ومني او که نه دی به يې په يوه غشي ووژني.

۴ـ د غرڅنۍ په غوښه ځان مړوي.

دا په روان کې دننه د خود پرسته شعور حاکميت او قهار فطرت ته اشاره ده چې د احساساتو، عواطفو او غريزو مخه نيسي او د آزادي، مينې او ښکلا هر تمايل وژني:

پهلوان په لور د خلکو،
اشاره د نيزې وکړه په درې وارې
بيا يې ووې
هغه څوک چې مې فرمان وړي په سر سترګو
هغه ټول به په امان وي
زه د دوی د سرو سيوری
زه د دوی د ژوند ساتونکی
په دې وخت کې نژدې هلته
غرڅنۍ وه ګرځېدله مسته مسته
ساده زړې، بې خبره، وه معصومه پاکه پاکه
قهرمان ژر په لينده کې غشی کېښود
په يو کش غشی روان شو
غرڅنۍ زړګی شو څېرې
شوه خپره وره په خاورو
نو يې مخ کړلو د ښځو په طرف بيا،
داسې ووې!
نن مې اوږد مزل کړی په دښتو کې
لږ ستومانه شانتې ښکارم
هم مې زړه کيږي خوراک ته،
ورځئ لاړې شئ پالنګ راته تيار کړئ!
او هم دغه غرڅنۍ را وريته کړئ!
يو ځل لوی عظيم سکوت په هر خوا پلن شو
غرڅنۍ لاړې په تېښته،
لو يو غرو ليرې دښتو ته
هم له دغه زمانې نه را په دېخوا،

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لا تر اوسه
غرځنۍ ببرته ستنې نه شوې ښارو ته،
تربدلې رمبدلې له انسانه

شالیلی:

په بیدیا کې، د هغې لارې په غاړه
هلته ناسته وه په خاورو
یوه پېغله نازنینه
زوړ کمیس یې اغوستلی شین بخن و
اوږدې زلفې پریشانې
نرمې نرمې د صحرا باد ښورولې
د غروب په سره رڼا کې یې د سرو زرو شغلې شغلې کولې
یو منګی ډک د اوبو یې خوا ته پروت و

دا شالیلا څوک ده، هغه له خپل شین کمیس، څېرې ګریوان او له اوبو ډک منګي، موسکا پر شونډو او بې پروا حسن سره څو ځلې را ځرګندېږي او لوی رول لوبوي، دهغې په څېره او نقش کې هم لږ و ډېر بدلون راځي خو زما په نظر یې رواني کرکټر هماغه یو دی. استاد مجروح په اژدهای خودي کې د دغه کرکټر په اړه لیکي: «الهه سبز پوش: غریزه جنسي آمیخته با محبت عشق و زیبایی». (۵۱.۱۱)

شالیلا د جنسي غریزې، مینې او ښکلا سمبول ده او په کیسه کې مثبت نقش لري. شرقي عارفان فکر کوي چې له غریزې تمایل پرته هم مینه یو کامل مفهوم لري، دوی هغې مینې ته چې د جنسي غریزې پر بنسټ بنا وي مجازي او که د یو عرفاني مقصد لپاره وي حقیقي عشق وایي.

د فروید اروا پوهنه چې وروسته د هغه د پلویانو او شاګردانو له خوا وپالل شوه فکر کوي چې عشق یوازې جنسي او غریزي بنسټ لري او د عشق لپاره کوم معنوي اصل نه شته. ځینو د نوې اروا پوهنې پر بنسټ د مجنون په مینه ملنډې وهلې او هغه یې اروایي ناروغي بللې، ددوی په فکر که مجنون نه شوای کړای لیلا تر لاسه کړي بله نجلۍ به یې موندلې وه، نه دا چې په هغې پسې یې ځان واژه.

د استاد مجروح شین کمیسې لیلا ددې دواړو مزج او ګډو له ده. دا د عشق او مینې سمبول ده خو د مینې لامل یې غریزي او جنسي میلان دی. که دا سې نه وای ولې شاعر دهغې ښکلا تمثیلوي او ولې یې د نارینه اتل په وړاندې یوه ښکلې پېغله ټاکلې ده؟که څه هم چې شالیلا د پاکۍ، سپېڅلتوب او ساده والي نښه ده، رڼې اوبه «د ژوند، روڼوالي او ښیرازۍ سمبول» ویشي او تږي مسافران خړوبوي. شالیلا له لاروي سره مینه لري او کلونه کلونه یې په انتظار ناسته وي.

شالیلا له لاروی سره یوځای د ښامار دربار ته ځي او د حقیقت له ویلو څخه باک نه لري. شالیلا ښکلې هم ده او د شرقي صوفیانو د عشق د سمبول په څېر د معنوي ارزښتونو یوه نښه هم ده.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شالیلا د عرفاني معشوق په څېر لاروی «سالک» د حقیقت لوړو مدارجو ته رسوي خو د نوې اروا پوهنې له نظره د هغه غریزي تمایل ښکارندوی هم ده چې پر ځان مین شعور یې د مقابلې وس نه لري او په لاشعور کې پټو غریزو او غوښتنو ته د وررسیدو لپاره د لاروي لارښوونه کوي. سړی ویلی شي چې شالیلا د هغې معنوي مینې سمبول دی چې د جنسي غریزې پر بنسټ رامنځ ته کیږي او ورو ورو په انساني روح کې ریښې غځوي، یو مهال دومره پیاوړې شي چې د صوفیانو د معنوي معشوق ځای ونیسي. له شالیلا سره مینه د انسان قدیمه تلوسه ده، د نړۍ لویې کیسې، شعرونه، هنري آثار حتی روحي پېښې خامخا په داسې یوې مینې پورې تړلې وي، آدم (ع) د حوا لپاره ځمکې ته راغی او د هابیل او قابیل ترمنځ د مینې په خاطر لومړنۍ وینه وبهیده. له ادمه تردې دمه شالیلا زموږ د رواني تندې لویه برخه ده، استاد مجروح وایي:

تابه وې چې:

له کوم وخته چې عالم را پیدا شوی

دغه پېغله نازنینه هلته ناسته

د خپل ورک مسافر لاره یې څارله

د خپل ژوند او د هستۍ له ژور تل نه

تمه تمه منتظره وه دیدار ته

ددې هسې سرګردانه مسافر خپل

لاروی د شالیلا په عشق کې دومره ژور شي چې بلاخره فکر کوي د هغه ورکه «یعنې د ژوند ریښتنې مانا – د ورک سمندر غاړې» دهغې په سترګو کې دی:

لاروي نه ځاپه ولید

چې د ورک سمندر غاړې

دهغو آبي چشمانو په دریاب کې

نژدې هلته ښکاریدلې

عشق هغه پیچلې معما ده چې له بشر سره یو ځای زیږیدلې او تر څو بشر وي ورسره به وي، خو دا معما هېڅکله نه ده حل شوې، چا د دنیا د ټولو ښځو بدن ته سفر ګڼلی او چا د نر او ښځې ترمنځ له مجازي مینې څخه د بر لوړ او الهی سوغات بللی.

استاد مجروح وایي چې عشق غریزي سرچینه لري خو معنوي مدارجو ته د وررسیدلو هغه ځواک دی چې که له لاروي سره مل نه وي هېڅ ځای ته به ونه رسیږي. په ښامار کې شالیلا همداسې یو سمبول دی.

په ځانځاني ښامار کې یو بل سمبول «ټولواکمنه د مارانو» دعشق او سرسبزۍ د نښې په توګه شالیلا ته ورته هغه سمبول دی چې په ځانځاني ښامار کې د یوه روحي بحران « سیلاب او باران» پرمهال له روح څخه وځي. دا په سیند کې پر یوې ګرګې پروت هغه کړی کړی شین مار دی چې په سر یې یو سور ستوری ځلیږي دا پېښه سړي ته د هندي ارباب الانواعو ببلا ببل ظهور او غیبتونه تداعي کوي چې کله د یوې ښځې، نر یا کوم ژوي په توګه را څرګندیږي. البته زه نه پوهیږم، چې د ژوند په یوه ځانګړي پړاو کې د روحي بحران له امله هماغه د عشق او محبت الهه « شین کمیسې شالیلا» څنګه د یو کوړی کوړی مار په

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جسم کې حلول کوي ما د هند په ځينو زړو روايتونو کې دې ته ورته پېښې لوستلي يا اوريدلي دي. خو دلته يې پر اساطيري او سمبوليک شاليد يا سابقه څه نه شم ويلای.

د اژدها ستاينځای:

هر هغه څه چې د انسان ايډيولوګ شي په روان کې ځانته ځای مومي. ايډيولوګونه يا په ميراث پاتې کيږي، يعنې کسبي وي يا د يوې عقلي او فکرې پروسې په پايله کې ترلاسه کېږي. د ميراثي اعتقاد د تثبيت لپاره اول باور کېږي او بيا د باور لپاره دلايل په لوی لاس رامنځ ته کېږي، حال دا چې عقلی باورونه د دلايلو پر بنسټ وروسته د عقلی ځواک له حکم څخه رامنځ ته کېږي. باورونه او اعتقادات هم په شعور او هم په تحت الشعور کې ژورې ريښې لري.

کله کله ځان «خود» يا «زه» د همدغو اعتقادونو مرکز ګرځي او ځان ستاينه پر ځان لمانځنه بدليږي. د ځان لمانځنه «پرستش خود» د نرسيسيزم وروستی حد دی، په روح کې د همدغه حالت لپاره «د اژدها ستاينځای» نښه ده.

په ځانځاني ښامار کې اژدها حکم کوي، چې په ښار کې د هغه لپاره معبد جوړ کړي:
ستر تولواکه پهلوان بيا
خپلې هسکې ماڼۍ خواته
آبادي يې بله وکړه باشکوه
نوم يې شو د عبادت ځای
دا معبد و، ستاينځای و، د ښامار مار
د تولواک مجسمه وه
له ډبرې جوړه شوې
نيم وجود يې د انسان نيم اژدها و،

پر ځان مين شعور دغه معبد د ځانلمانځنې لپاره جوړوي، عجيبه ده، استاد مجروح ليکلي دي چې د ښامار مجسمه داسې جوړه شوې وه چې نيم وجود يې د انسان او نيم نور د اژدها و، ددغې هيولا انساني بدن په شعور کې واقع دی او هغه نيمه برخه يې چې د ښامار بڼه لري په تحت الشعور کې ده تحت الشعور د ځانستاينې اصليت ښيي او د ښامار اصلي څېره انځوروي.

په عامه وينا کې خلک وايي: فلاني له دې يا هغې مسئلې، فکر يا شخص څخه بت جوړ کړی او لمانځي يې، په لرغونو زمانو کې انسانانو چې د هر څه فنا ليدله نو تمثالونه جوړول يې پيل کړل دغو تمثالونو د داسې څېزونو استازيتوب کاوه چې خلکو ته په ايډيولوګونو بدل شوي وو، د بتانو جوړولو او بت پرستۍ له همدې ځايه وده وکړه، په تاريخ کې وينو چې قهارو، جابرو او پر ځان مينو واکمنانو خپل تمثالونه جوړول او خلک يې د هغو ستاينو ته را بلل، دا د ځانلمانځنې اجتماعي بڼه ده.

راهب د هغو دلايلو نښه او سمبول ده چې نور حواس، غرايز، افکار او روحي تمايلات ځانځانۍ ستاينې ته رابولی او ددغې ناسمې ګروهې لپاره عقلی دلايل جوړوي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوزخیان:

زموږ شاعر د دوزخیانو لپاره په حاشیه کې لیکلي: «د ژوند قدرتونه، طبیعي غریزې، عواطف او هیجانونه» خو تردې مخکې چې پر دغو مفاهیمو غور وکړو، ښایي په یاد ولرو چې په ځانځاني ښامار کې یو ډېر په زړه پورې تمثیل چې د ځپل شویو عواطفو لپاره او په تحت الشعور کې د هغو د زنداني کیدو د تصویرولو په نمت راغلی دغو دوزخیانو انځور دی.

دوزخیان د ښامار د ماڼۍ تر ځمکې لاندې زندانونو کې په زنځیر او زولنو تړل شوي دي او کله چې په شور راشي نو ټوله ځمکه خوځوي آن تردې چې ښامار هم په خپله ماڼۍ کې د هغو زور احساسوي.

ځانځاني ښامار په وجود کې له موجودو ځواکونو او احساساتو څخه یوازې عقل او فکر استخداموي او له ځان سره یې ملګري کوي، نور عواطف، هیجانونه، احساسات، غرایز، غوښتنې، ښکلا خوښوونه، هنري تمایلات عشق او محبت ټول ځپي او د تحت الشعور کندو ته یې استوي که څه هم دغه ځواکونه په اسانۍ نه ځپل کېږي، ځکه د تحت الشعور لویه برخه له هغو څخه ډکه وي او د «ایګو» د غوښتني پر خلاف د انسان په شخصیت جوړونه کې کاري ونډه لري خو اروا پوهان فکر کوي چې ددغو عاطفي ځواکونو ځپل په روح کې د خطرناکو ګرومونو «عقدو» د رامنځ ته کیدو لامل هم ګرځیدلای شي.

استاد مجروح دې پېښې ته داسې اشاره کوي:

قدرتونه د تعمیر د ابادۍ اوس
قدرتونه د تخریب د خرابۍ دي
ځکه ډېر کلونه کیږي
دوی پراته دي، په تورتم بندیخانو کې
پر زنځیر باندې تړلي
پیدا کړي دوی بل شان نوې څېرې دي
اروا ګانې د دوزخ ترې جوړې شوې
کوم قدرت چې نوم یې «مینه محبت» و
اوس یې نوم د «تنفر» دی غوره کړی
پرونی قدرت د «عشق د جذباتو»
نن هغه ځانته «روحي اضطراب»وایي

خو استاد ولې پر دغو ځواکونو د «دوزخیانو» نوم ایښی؟ پر ځان مین شعور ددې لپاره چې عواطف وځپي او له خپلې مخې څخه یې لرې کړي نو د عقل او فکر په مرسته دا باور رامنځ ته کوي چې غرایز د ګناه سرچینې دي، ځکه خو د دوزخیانو نوم ورباندې ږدي، د منځنیو پیړیو په یو شمېر مذهبی متونو کې موږ وینو چې جنسي غریزه له دوزخ سره تشبیه شوې بلکې جنسي روابط د دوزخ د دروازې ننبې ګڼل شوي دي. داسې انځور شوې تابلوګانې لیدل شوي چې ښځینه جنسي غړی له سرو لمبو څخه ډک د مرګ د تنور په بڼه راښیي. دا بیله څېرنه غواړي چې ولې د منځنیو پیړیو په اروپا کې مذهبي باورونه دومره ډېر د جنسي تمایلاتو پر ضد وو.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرښته د تروړمیو:

په ځانځاني ښامار کې یوه زړه بوډۍ ده چې د تروړمیو پرښته هم ګڼل شوې، دا د مرګ نښه او سمبول ده، د فنا، ورکېدو او له منځه تللو استازې ده. خو دا عجیبه مرګ دی، زړه بوډۍ ناڅاپه وارنه کوي بلکې په پسته ژبه له خپل قرباني سره خبرې کوي او مرګ ته یې وربولي، دا هم نه ددې لپاره چې پر هغه د مرګ سختۍ اسانه کړي بلکې دا پخپله یوه شکنجه ده او غواړي د ځانځاني ښامار قهرمان «ښامار» پـه دې وپوهوي چې له ټول زور او ځواک سره سره بالاخره په فنا محکوم ده او مرګ باید د یوه واقعیت پـه توګه ومني.

استاد مجروح دغه زړه بوډۍ داسې انځوروي:

هم په دې ورځ، چې ماښام شو توره خړه
را پیدا شوه له کوم ځایه
را روانه، پټه پټه، غلې غلې
یوه ناشنا زړه بوډۍ وه
د ښار لویې دروازې ته ودرېدله
څېره بده، هم مرموزه
هېولا وه بد منظرې
تورکمیس توریې پرتوګ توریې زړوکی د لوګي وو

بوډۍ هېڅ څوک نه شي ایسارولای، ټولې دروازې پخپله ورتـه پرانیستل کېږي او مخامخ ځان خپـل قرباني ته وررسوي. دغه مرموزه بوډۍ د هېڅ چا نه خوښېږي خو هر چاته ځان رسوي، هغه ډېره ځواکمنه ده، ښامار، واکمن او اتل یوازې همدې ته د زاریو ګونډه وهي خو دا هر څه بې فایدې دي، ځکه انسان په مرګ محکوم دی.

«کل نفس ذایقة الموت» سورة ال عمران

په پخوانیو افسانو کې زړه بوډۍ، کوډګره بوډۍ او تورکمیسې بوډۍ د مرګ او جاسوسۍ نښه وه.

په پښتو فولکلوریکه حماسه «موسی خان او ګلمکۍ» کې یوه مکاره بوډۍ دوه ځلې را څرګندېږي یو ځل پاچا ته د ګلمکۍ پټ ځای ورښیي او بل ځل په خپلو نوکانو کې زهر پټوي چې د ګلمکۍ پـه لاس پاخه شوي خواړه پرې ولړي او موسی خان او ولیخان دواړه پرې مړه کړي.

د دغې حماسې بوډۍ چې مرګ او تباهي پخپلو نوکانو کې لېږدوي کټ مټ د ځانځاني ښامار د تروړمیو هغې ښاپیرۍ ته ورته ده چې د مرګ استازې ګڼل شوې ده. پـه ګڼو اروپایي افسانو کې پر جارو سپره کوډګره بوډۍ د قهرمانانو د مرګ چلونه سنجوي او د مرګ زیری راوړي.

د ځانځاني ښامار دغه بوډۍ په انساني شعور کې هغه تریخ باور دی چې موږ یې د خپل مرګ پـه اړه لرو. ټول پوهیږو چې مرو، ټول د خپلې فنا شاهدان یو، حتی پر ځان مین شعور هم باور لري چې بلاخره مري، موږ له خپل دغه باور څخه ځورېږو هم، په تخیل کې ارمان کوو، چې د تل پاتې ژوند پرچینه ورپېښ شو، زموږ د همدغه زوړ او جمعي تخیل په نتیجه کې داسې افسانې لرو چې انسانانو د دغې چینې ناکامه لټې پیل کړي، خو مه دې شه ! مرګ او بیا هم مرګ. پر مرګ تریخ باور زموږ پـه دننه کې پټ دی زړه بوډۍ

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په ناخودآګاه کې ناسته ده او کله کله مو شعور مروړي، خو بیا هم ځانځاني ښامار «پرځان مین شعور» خپل استبداد، تکبر او ځان ستاینې ته دوام ورکوي. د تروږمیو پرښته همدا پیغام له ځان سره لري خو پر ځان مین شعور یې په اسانه نه مني بالاخره زاری کوي چې بیا ژوند ورکړي خو بدرنګه بوډۍ ورته وایي:

خبر نه یې؟
اوس خو وخت ناوخته شوی دی بې شانه
په شاتګ هم بې فایدې دی ستا دپاره
ځکه ته به بیا تکرار کړې
کړي کړي ګناهونه
بیا به درومې، ځغلې ځغلې
ځانځاني پسې د ځان خپل... (۱۰-۱۰۱)

زړه بوډۍ یوازې د مرګ سمبول نه ده، دا پر مرګ د ترخه باور ښبه هم ده او د هغې شکنجې رمز هم چې مرګ یې انسان ته د خپل حقیقت په وریادولو ورکوي، مرګ را روان دی خو تر رارسیدلو مخکې یې خپل باور زموږ په ذهن کې کرلی دی، ددې بوډۍ غږ تل او هر ځای اوریدل کېږي.

* * *

ځانځاني ښامار ګڼ نور قراردادي او نوي سمبولونه لري چې خورا ډېر څه پرې لیکل کېدای شي، خو زه فکر کوم چې په دغه بحث کې د ټولو پېژندنه نه ځایېږي او له بلې خوا له ټول کتاب څخه همدا څو یې د کتاب د سمبولیک ارزښت د ښوولو لپاره کافي دي، خو هېره دې نه وي چې د هنري سمبولونو تعبیر متفاوت وي، کېدای شي درانه لوستونکي له ځینو دغو تعبیرونو سره نه وي موافق. خو زموږ هڅه دا وه چې د اروا پوهنې له مخې ځینې هغه سمبولونه معرفي کړو چې د روحي بحران د ځینو برخو تمثیل یې کړی دی.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم فصل

په «ناآشنا سندرې» کې د کیسو رواني اړخ

له ځانځاني ښامار پرته اروا ښاد پوهاند مجروح یو شمېر نور شعرونه هم لري چې ځینې یې په یوه بله مجموعه «ناآشنا سندرې» کې خپاره شوي دي. په دې شعرونو کې یو څو سیاسي – ټولنیز پیغامونه لري، په ځینو کې د تاریخ د ترخه طنز نښې وینو او ځینې یې ټولنیزو نیمګړتیاوو ته ګوتنیونه ده، یو یا دوه یې د اتلو او حماسو شخصیتونو په ستاینه کې لیکلي دي. موږ به یوازې د «ناآشنا سندرې» منظومو ته کتنه وکړو، چې له ارواپوهنې سره ارتباط لري.

ناآشنا سندرې د «شاعر» او «زمانې» ترمنځ د مرکو هغه مجموعه ده چې د زاړه یونان له اساطیرو او افسانو (Myths) څخه غوره شوي دي. پیل یې د شاعر او زمانې ترمنځ د یو رومانتیک او تغزلي بیان په راوړلو شوی دی بیا د «اورفیوس» او «اوریدیسه» کیسه پیلیږي. د کیسې لنډیز دا سې دی: په قدیم یونان کې یو شوریده شاعر اوسیده چې «اورفیوس» نومیده او یوه ښکلې پېغله چې «اوریدیسه» نومیده پرې مینه شوه دوی سره واده هم وکړ خو یوه ورځ په یوه پېښه کې اوریدیسه مار وچیچله او مړه شوه د هغې مین شاعر اورفیوس ډېر وځورید او ژړا انګولا یې پیل کړه اسمانونو او ځواکمنو ارواګانو ته یې زارۍ پیل کړې چې اجازه ورکړي د خپلې معشوقې د لیدو لپاره د مړیو دنیا ته سفر وکړي. اورفیوس دا سفر پیل کړاو د تناروس غار ته ورننوت، په خپل سفر کې یې ډېر ځواکمن ارباب الانواع وکتل او زارۍ یې ورته وکړې چې اجازه ورکړي اوریدیسه بېرته د عشق د احترام په خاطر ورسره دنیا ته ستنه شي. د شاعر عاشقانه نغمو او ویرونو د هغو زړه نرم کړ او اجازه یې ورکړه چې اوریدیسه ورسره ولاړه شي خو شرط یې دا و، چې په بېرته تللو کې به اورفیوس مخکې او اوریدیسه به ورپسې وي او تر هغو چې د ژوند او مرګ له پولې نه وي اوښتي شا ته به خپلې معشوقې ته نه راګوري، شرط ومنل شو او دواړه روان شول، خو اروفیوس چې د خپلې معشوقې وصال لیونی کړی و شرط یې هېر شو او په لاره کې یې مخ راواړه چې ووینې اوریدیسه شته که نه، بس همدا کتل و او د شرط ماتیدل ناڅاپه یې مینه له مخې ورکه شوه، چې بیا یې هېڅکله ونه لیده شاعر له دې غمه لیونی شو او دنیا ته په راګرځېدو یې داسې سوې نغمې پیل کړې چې کاڼو، بوټو او مرغانو ورته ژړل، د اورفیوس په نغمو نجونې او پېغلې مینې وې خو ده هېڅ توجه نه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورته کوله بلاخره نجونو ورڅخه د کسات اخیستلو هوډ وکړ؛ ډبرې، نیزې او چړې یې راواخیستې خو هره وسله به د اورفیوس شاعر د نغمو په مقابل کې ویلې شوه او کار یې نه کاوه، نجونو چې دا حال ولیده نو شور ماشور یې پیل کړ او د شاعر د نغمو غږ یې ورک کړ، بالاخره غشي، نیزې او ډبرې په شاعر ولګیدې او هغه یې له پښو وغورځاوه، قهرجنو پېغلو د شاعر اورفیوس بدن ټوټې ټوټې کړ، د هغه سر یې په سیند کې وغورځاوه خو نغمې او شعرونه یې لاهم غلي نه شول آن چې ونو، اوبو او هر شي دغه نغمې تکرارولې بالاخره د ځنګلونو او سیندونو الهی د هغه د بدن ټوټې را غونډې کړې او په «لیبترا» نومي ځای کې یې خښې کړې. د هغه پر قبر یوه ونه شنه شوه او یوه بلبل په کې ځاله وکړه ویل کیږي چې د نړۍ تر ټولو خوږ غږی بلبل پر همدې ونه چغیده او د اورفیوس د مینې ترانې یې ویلې، ښایي شاعر به په هغې دنیا کې له خپلې معشوقې سره یوځای شوی وي خو نغمې یې دلته جاویدانې پاتې شوې.

* * *

بله کیسه د انګۍ او نرګس ده. انګۍ په یونان کې یوه ښکلې الهه وه او مور یې پرې انګۍ «انګازه» نوم ایښی و، دغې ښکلې او بې پروا شهزادګۍ یو بد عادت درلوده چې خبر لوڅه وه او ډېره به غږیده، د هر چا وروستۍ خبره به یې تکراروله، یوه ورځ په یوه پېښه کې ددې د ډېرو خبرو له امله ارباب الانواع پرې وخښمیدل او هغه یې له ژبې څخه محرومه کړه داسې چې یوازې وروستۍ خبره یې تکراروله او بس، نور یې څه نه شو ویلای، د انګۍ همدا جزا بس نه وه یوه ورځ په یوه ښکلي زلمي ورپېښه شوه چې نرګس (Narcissus) نومیده، نجلۍ زړه بایلو ده خو نه یې شو کولای دغه زلمي ته خپله مینه اظهار کړي ځکه ژبه یې بنده شوې وه، نرګس چې په ښکار وتلی و نو په خپلو ورکو ملګرو پسې یې غږ کړلو انګۍ د هغه غږ تکراراوه، نرګس حیران و چې دا څوک ده، بالاخره نجلۍ وغوښتل ښکلی نرګس په غیږ کې ونیسي خو کبرجن زلمي کبر وکړ او له هغې څخه یې ځان لرې کړه، انګۍ له دې غمه پر ځنګل ننوته، ورکه شوه خو غږ یې د تل لپاره پاتې شو، نن هم چې تاسو په غره کې ناره وکړئ نو د خپلې نارې انګازه به واورئ، دا هماغه انګۍ ده چې ځواب درکوي. ښه، انګۍ خو ولاړه خو راځئ وګورو چې د نرګس برخلیک څه شو، هغه چې خپل حسن ته ډېر مغرور و نو نه یوازې د انګۍ بلکې د ډېرو ښکلو نجونو زړونه یې ورمات کړي وو او د ټولو ښیرواې ورپسې وې بالاخره د انتقام الهی دغه ښیراوې قبولې کړې او نرګس یې په غم اخته کړ، هغه داسې چې، یوه ورځ نرګس غوښتل اوبه وڅښي، کله چې چینې ته ورکوز شو په اوبو کې یې خپل مخ ولید، ګومان یې وکړ، چې بل څوک دی بس زړه یې پرې بایلود، نرګس پر خپل عکس مین شو او دې مینې یې پر ژوند اور ولګاوه، نرګس د خپلې مینې له غمه خواریده او چیغې به یې وهلې، خوارې انګۍ به د هغه چیغې تکرارولې او نرګس به ویلې کیده بالاخره د هماغې چینې پر غاړه د عشق له غمه مړ شو، پر چینه یو ګل را وټوکیده چې سپینې پاڼې او ژیړه سترګه یې درلوده، دغه ګل اوس هم نرګس بولي چې لکه یوه سترګه دې بې وفا دنیا ته حیرانې حېرانې ګوري.

دا کیسې د (Mythology) یا اسطورو د منطق له نظره د پخواني یونان عقاید او له تخییلی ارباب الانواعو سره د انسانانو د اړیکو څرنګوالی ښیي او له ادبي – هنري پلوه د هغه مهال په زړه پورې روایات دي ځکه موږ وینو چې عشق، طبیعي انځورونه، او رومانتیک مناسبات او عالي تخییل په دغو کیسو کې له ورایه ښکاري، د کیسو جوړښت په خپل افسانوي انداز کې خپل ادبي ارزښت هم لري. خو موږ په

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې بحث کې پر دغو ارزښتونو نه غږېږو او حتی د استاد مجروح د شاعرۍ په رنګينيو او سبک هم بحث نه کوو. زما په نظر «ناآشنا سندرې» د اروا پوهنې له نظره هم د اهميت خاوند اثر دی، د دغه شعر ځينې سمبولونه موږ د اروا پوهنې دنيا ته بيايي او د انسان په دننه کې پېښې تداعي کوي. د اورفيوس، انګۍ او نرګس د کيسو پېښې که له يوې خوا په بهرنۍ دنيا او د طبيعت په غېږ کې پېښېدلای شي يو بل تصور يې دا هم دی چې هر شخصيت او کرکټر د انساني روح او يوې ښکارندې سمبول وي او پېښې دې په بهرني چاپېريال کې نه، بلکې دننه په انسان کې پېښې شي او شاعر دې وغواړي چې دغه اروايي رمزو راز او پېچلې اړيکې د داسې خوږو کيسو په مرسته تمثيل کړي. راځئ وګورو له همدې اړخه د ناآشنا سندرې اثر څنګه تعبيرولای شو.

د اورفيوس او اوريديسه د کيسې لويه برخه هغه پېښې دي چې اورفيوس شاعر يې د مړيو په دنيا کې ويني. اورفيوس د خپل تخييل په مرسته د تناروس غار ته ننوځي او هلته د ماورالطبيعه شخصيتونو سره ملاقات کوي.

نه پوهيږم ولې، له ډېر قديمه انسان تلوسه لري، چې د هغې دنيا په راز پوه شي او وپوهيږي چې وروسته له مرګه پر انسان څه راځي او څه ډول ځای ته ورځي. ګېل ګمېش هم د اسې تلوسې د بلې نړۍ سفر ته اړ يوست، دو شيانته پاچا له شيطانانو سره د جګړې په پلمه اصلاً د خپلې محبوبې «شکونتلا» مينې اسمانونو ته ورساوه او هلته يې خپله شکونتلا بيا وموندله، سرې ويلی شي چې د اورفيوس کيسه د شکونتلا د افسانې بل وريانت دی.

دانته هم د خپلې معشوقې «بياتريسه» په مرسته د بلې دنيا سفر پيل کوي او دوزخ، برزخ او جنت ګوري. (PP ـ۱۹)

په شرقي عرفان کې پير د خپل مرشد لاس نيسي او د مانا دنيا ته سفرونه کوي، او په «حال» کې د ملکوت د دنيا سياحت کوي.

اروا پوهنه په دې نظر ده چې داسې اروايي سفرونه د تحت الشعور ساحې ته د ورتللو په مانا ده، ځينې به په وجد او جذبه کې ورځي او شاعرو ليکوال به د تخييل او تفکر په مرسته ورځي.

د تحت الشعور دنيا خورا مهمه ده، هلته د مړيو په اړه خاطرات او تصورات خوندي دي.انسان چې له چا سره مينه لري او دغه مينه يې عاطفي، غريزي او په مجموع کې رواني ځواکونه تر اغيز لاندې نيسي نو د مينې ګڼ خاطرات د تحت الشعور ساحې ته رسوب کوي، چې بيا ببرته د فوران پر مهال د انسان شخصيت، اعمالو، کړووړو، تفکر او احساساتو ژور غيزښندي.

موږ مخکې هم اشاره ورته وکړه، چې فرويد باور لري چې جنسي تمايلات او غرايز تر ټولو اغيزمن ځواک دی چې د انسان تحت الشعور او شعور دواړه تر اغيز لاندې لري، ځکه خو ډېر ځله انسان په خپلې هغې ورکې پسې ګرځي چې دغه تلوسه يې په روح کې خړوب کړای شي، انسان په خپله ناخودآګاه کې د خپلې ورکې معشوقې لټه پېل کوي د هغې خاطرات را سپړي او غواړي بيا څو شيبې له هغې سره واوسي. د اورفيوس کيسه ښيي چې ورکې معشوقې ته رسيدل به ممکنه وي خو د لنډې مودې لپاره. تحت الشعور ته د ورتللو لارې ارادي نه دي، هلته چې هر څه پيښيږي هغه هم زموږ په اراده کې نه دي، اورفيوس ونه شو کړای له اوريديسې سره ډېر وخت تېر کړي هغه ورڅخه ورکه شوه او دغه دوهم ځل ورکيدو د شاعر روح

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې وځاپه چې د سويو کړيکو او سوځوونکو نغمو شور يې دنيا ليونۍ کړه. دعالي هنر او شعر سرچينه همداسې سوز او شور دی. که مونږ غواړو د ادبياتو او هنر ارواپوهنه وڅېړو نو بايد د انسان دغه ډول رواني خصوصيت ته پام وکړو.

د اورفيوس د سفر دغه برخه ولولئ:

چې پيدا کړي خپله ورکه «اوريديسه»

نو روان شو د تورتم جهان په لوري

د ارواحو د امواتو قلمرو ته

«تناروس» د غار له خولې نه

ښکته لاړ د ځمکې تل ته

لومړی تېر شو د ارواحوا د اشباحو له هېواده

د استاد مجروح يو بل اتل «دځانځاني ښامار لاروی» هم کټ مټ همداسې يو سفر پيل کړی و او د تحت الشعور سمڅو ته ننوتلی و، يوازې په دې توپير چې هغه د ژوند مانا لټوله او اورفيوس خپله معشوقه غوښته، دواړه پلټنې په تحت الشعور کې ترسره شوې، هلته هم د شين کميسې شاليلی وجود تر سترګو کېږي او دلته هم شاعر اورفيوس داوريديسه ديدن کوي.

عجيبه ده چې اوريديسه په هغې دنيا کې هم ګوډه ګوډه ځي ځکه په دې دنيا مار په پښه چيچلې وه.

اوريديسه يې احضار کړه

د ارواحو له کتاره

اوريديسه مار چيچلې

ګوډه ګوډه را نږدې شوه... (۷.۲۰)

شاعر اورفيوس د خپلې معشوقې مرګ هومره ځورولی چې دخپلې معشوقې وروستی تصور يې د يوه رواني ګروم په توګه خپل کړی دی، اوريديسه د هغه په تحت الشعور کې هم ګوډه اوسيږي او دا ده د شعور او تحت الشعور ترمنځ د يوې مخامخ اړيکې يوه غوره بېلګه.

د ناآشنا سندرې لومړۍ برخه د ارواپوهنې له نظره د تحت الشعور يو په زړه پورې تمثيل دی. د زاړه يونان راوي په دې نه پوهيده چې شاعر اورفيوس بلې فزيکی نړۍ ته نه دی تللی، بلکې هغه په ځان کې ننوتلی، خپل لاشعور ته ورغلی او هملته يې خپله غريزه «اوريديسه» ليدلې ده.

خو د انګۍ او نرګس کيسه بيا بېله ده، دا کيسه د نرسيسيزم (Narcissism) د مهمې رواني ځانګړتيا ريښه را پېژني او يو ادبي روايت يې د زړو يوناني اسطورو له منځه را اخيستی دی. تردې وړاندې چې د نرسيسيزم په اړه بحث ته راشو، وبه ګورو چې انګۍ څه ډول يو سمبول دی. په کيسه کې مو وليدل چې انګۍ ښکلې الهه ده خو يو څه شوخه او خبر لوڅه ده.

له رواني پلوه انګۍ او نرګس د انسان دوه متضاد خصلتونه ښيي. انګۍ نورو ته پام ساتي، څاري يې او د بل په خبرو کې ورلوېږي، انګۍ د بل غږ تکراروي او تر څو «بل» څه ونه وايي دا چوپه وي، د بل عيب لټول د انسان يو منفي عادت دی، که انګۍ د نورو په چارو کې غرض نه کولای د ارباب الانواعو په ښېرا به نه اخته کېده، راځئ د استاد مجروح له خولې يې واورو چې انګۍ ولې په ښېرا اخته شوه:

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه ورځ د ورځ «ژونونو»
مقتدره رب النوعه چا خبر کړه
چې مېړه یې «ژوپیتر»
د ځمکو اسمانونو خودمختاره زمامدار
چېرته پټ پټ د ځنګلونو او چینو له الهو سره
کوي بوس و کنار
«ژونونه» شوه حسوده
تروره ګرځېدله خپل مېړه یې لټولو
مخامخ شوه له انګۍ سره
«انګۍ» پیل کړو په خبرو
«ژونونه» دومره شوه په سوال ځواب مصروفه
چې الهو فرصت پیدا کړو
زر زر لاړې شولې پټې هره خوا
چې «ژونو» شوله خبره له احواله
نو له قهره یې انګۍ ته داسې وویل:
ای بې شرمې خبر لوځې... (۲۰ـ۱۴)

وایي «چې نه کار هلته دې څه کار» د انسان له ناسمو عادتونو څخه همدا دی چې د نورو په چارو کې ځان بوختوي خو ډېره ځله د نورو منفي چارې پلټي، انګۍ د همدې عادت سمبول دی. خو نرګس ددې پر عکس پر ځان مینتوب، له ځانه د رضایت او په خپلو ښېګڼو کې د ورکیدو نښه ده.

دغه افسانه وایي چې دواړه عادتونه ښه نه دي او نتیجه اخلي چې هم د نورو په چارو کې منفي لاسوهنه او هم پر ځان غره توب د جزا وړ دي، تاسو ولیدل چې انګۍ او نرګس دواړه د ارباب الانواعو له خوا مجازات شول.

* * *

خو راځئ وګورو چې پر ځان مینتوب (Narcissism) څه ته وایي؟ ویکیپېډیا پر لیکه دایرة المعارف یې داسې پېژندنه را اخیستې ده:

Narcissus, the Greek hero after whom narcissism is named became obsessed with his own reflection.

The term narcissism means love of one self, and refers to the set of character traits concerned with self – admiration, self – centeredness and self – regard.

The name was chosen by Sigmund Freud, from the Greek myth of Narcissus. Who was doomed to fall in love with his own reflection in a pool of water?

While almost everyone is narcissistic to some degree, certain forms of narcissism can be highly dysfunctional, and are classified as pathologies such as the Narcissistic personality disorder and malignant narcissism.

<u>http;//en.wikipedia.org/wiki/Narcissism.</u>

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: « نرګس یوناني اتل دی چې تر ده وروسته نرسیسیزم د هغه په نامه شو، چې د خپل تصویر په لیدو رنځور شو «رواني عقده یې واخیسته». د نرسیسیزم د کلمې مانا له خپل ځان سره مینه ده او د انسان په شخصیت کې د هغې ځانګړنې «خصیصې» نوم دی چې ټول پام یې د ځان ستاینې او ځان ته د حیرانتیا په اړه وي. ځان د هر څه مرکز ګڼي او غواړي نظر او پام پر ځان ولري. دا نوم زیګموند فروید ایښی دی. هغه دا نوم له هغې یوناني اسطورې څخه اخیستی و چې په هغه کې نرګس ته پر ځان د مینتوب جزا ورکړل شوه، هغه خپل مخ د اوبو په ډنډ کې ولید او په ځان یې زړه بایلوده.

د یادولو وړ ده چې هر انسان له ځینو اړخونو څخه پر ځان مین (Narcissistic) دی. د نرسیسیزم بېلا بېل ډولونه د یوې نیمګړتیا «معلولیت» یا روحي ناروغۍ په توګه یادولای شو.

د آسیب پېژندنې «طبي علومو» له نظره په بېلا بېلو ځانګو دغه ویشل شوې ناروغي ګواښمنه ده او د یوه اختلال او روحي بې نظمۍ بڼه لري».

همدې انسایکلوپیډیا یې لنډ تعریف داسې را اخیستی:

«د ځانځانۍ، ځان ته د پام د معلولیت پر اساس بې حده او افراطي پر ځان مینتوب ته نرسیسیزم وايي چې د انسان یو رواني ځانګړتیا ده».

پخپله د نرګس پښتو کلمه هم د یوناني (Narciss) څخه اخیستل شوې ده، نو کولای شو په پښتو کې دغې رواني ځانګړتیا ته «نرګسیت» هم ووایو.

د شخصیت جوړونې پوهان او د ټولنپوهنې هغه متخصصان چې د فرد او ټولنې پر اړیکو څېړنه کوي په دې باور دي چې د منفي نرګسیت یا نرسیسیزم لوی عیب دا دی چې وګړی د شخصیت جوړونې په بهیر کې د ځان اصلاح ته پام نه کوي. ځکه پر ځان مین شعور یا په نرسیسیزم اخته روان په ځان کې کمی او نیمګړتیا نه شي موندلای ځکه خو د اصلاح لټه نه کوي. نامتو شخصیت څېړونکې میرمن هیلن چاکټر په خپل کتاب «شخصیت څنګه وده کوي» کې په دې بحث کوي چې څنګه باید ځان ته له یوې بې غرضې زاویې وګورو او پرته له دې چې پر ځان مین شعور مو مخه ونیسي تل د ځان د اصلاح لپاره هڅه جاري وساتو:

«خپل ځان په داسې حیث مطالعه کړه لکه یو «بیل» شخصیت چې دی او ځانته خصوصیات او مقومات لري.

پخپل ځان کې په دایمي ډول تغیرونه راوله، هغه تغیرونه چې ته یې لازم او ضروري بولې او ددې مشق او تمرین څخه هېڅ کله غافل مه اوسه او کهالي مه په کې کوه». (۲۲ـ۲۴)

خو هغه څه چې د یوه علمي اصل په توګه مهمه ده او مخکې د نرسیسیزم په تعریف کې اشاره ورته وشوه هغه دا ده چې هر انسان له یوه اړخه نرسیسیت دی، یعنې په هر شخصیت کې دغه رواني ځانګړنه شته، صوفیانو به ویل چې د نفس زنداني کول هم د ځان د معنوي ګټې لپاره یوه هڅه ده، مانا دا چې بیا هم د «زه» لپاره کوښښ کول دي.

له «خودي» سره د نرسیسیزم توپیر دا دی چې لومړی هغه یو فلسفي مفهوم دی، خو نرسیسیزم د اروا پوهنې یوه داسې اصطلاح ده چې د انسان په شخصیت، کړو وړو او روحي عکس العملونو کې یې علایم او نښې د پېژندلو وړ دي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فروید فکر کاوه چې په یوه عادي فرد کې نارمل نرسیسیزم ورانوونکی نه دی او ټولنې ته د زغملو وړ وي. خو دغه رواني ځانګړنه که په یوه برخه کې د افراط تر بریده ورسیږي چې یا خپله د انسان نور استعدادونه، توانمندۍ او روحي سلامت وران کړي یا خو بل وګړي او ټولنې ته زیان ورسوي، بیا نو د یوې روحي ناروغۍ نوم ورکولای شو.

د نرسیسیزم لپاره یو وګړي په خپل ځان کې ببلا بېل څه موندلای شي. څوک له خپلې څېرې او ښکلا سره، څوک له جامو سره، څوک له خپل کوم استعداد سره او څوک له خپلې روغتیا یا کوم بل عادت سره افراطي مینه لري. اروا پوهان وايي چې د وخت په تېریدلو سره دغه مینه په روحي وسواس بدلیدای شي.

د څېرې – استعداد یا ظاهري کړو وړو په اړه نرسیسیزم د نورو د نظر له مخې هم رامنځ ته کیدای شي، د یوې مشهورې فلمي ستورې په اړه یوه کیسه شته چې ټولو یې د مخ د ښکلا او سپین والي صفت کاوه، دغې اداکارې له خپل پوستکي سره دافراط تر بریده احتیاط کاوه، د خپل جلد بیمه یې له یوه لوی شرکت سره په لکونو ډالره کړې وه، یو ځل د شوټنګ پر مهال د لرګي یوه وړه ټوټه یې پر وچولي ولګیده او لږ یې مخ ټپي شو.

ددغې فلمي ستورې د بیمې شرکت یو میلیون او اته سوه زره ډالره ولګول چې پر وچولي یې د ټپ داغ پاتې نه شي، ددغه ټپ اندازه د یوه نوک نیمایي هومره وه خو دغه مشهوره اداکاره ورته څو میاشتې وځوریده.

په ټولنیزو چارو کې پر خپله مفکوره ودریدل او ټینګار او ځانته حق په جانب ښکاریدل هغه مهال په منفي نرسیسیزم بدلیږي چې شخص ښه باور ولري، چې دده خبره ناسمه ده او علمي اساس نه لري خو بیا هم ماته نه شي زغملای او د خپلې ناسمې خبرې د زبادولو لپاره سل ډوله دلایل راوړي. دا د غیر نارمل نرسیسیزم یو شکل دی.

را به شو د استاد مجروح «ناآشنا سندرې» ته، کیسه په پوره خوږلنۍ او هنري ژبه موږ ته د نرسیسیزم یوه ابتدایي بیلګه را پېژني او په خورا په زړه پورې ډول یې له یوه بل رواني خصوصیت «په نورو پسې خبرې کول او یا یې په چارو کې بې ځایه ځان ښکېلول» سره یو ځای راوړي، د دواړو عادتونو انجام هم ښیي، دا په حقیقت کې د انسان پر ځان مین شعور، د نورو په چارو کې بې ځایه غرض، دننه په ځان کې سقوط او له ټولنې سره پر اړیکو یې اغیز په تمثیلي او هنري ژبه ارائیه کول دي چې زموږ پیاوړي اروا پوه شاعر په بریالیتوب ترسره کړي دي.

پایله:

اروا پوهنه نوی علم دی. خو په نورو علومو او هنرونو کې یې ریښې خورا لرغونې دي. په زړو اساطیرو او افسانو کې د انسان د رواني ځانګړنو په اړه ځرګندونې شته. په شرق کې عرفاني ادبیات د انسان د رواني تمایلاتو، غوښتنو، پوښتنو او ځینو انګیزو رمزونه منعکسوي. په هغه ډول چې ځینې مهم فلسفي افکار په عرفاني او ادبي آثارو کې راغلي د انسان یو شمېر رواني ځانګړتیاوې هم معرفي شوې دي، چې د تحت الشعور د ساحې نښې، عشق، غریزي میلان، غمونه، خوښۍ، هیجانات او نور احساسات یې د یادولو وړ دي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصرو پښتو ادبیاتو کې استاد مجروح لومړنی یا په لومړنیو لیکوالو او شاعرانو کې تر ټولو وتلی شاعر او لیکوال دی چې د اروا پوهنې د نوي علم مسایل یې په خپلو ادبي لیکنو او شعرونو کې شامل کړي دي.

ځانځاني ښامار د اروا پوهنې له نظره هغه ادبي اثر دی چې د دغه نوي علم یو شمېر ارونه او بحثونه یې د هنر په ژبه را پېژندلي دي.

د فروید او د هغه د پیروانو د ځینو نظریاتو او موندنو په اړه په ځانځاني ښامار کې په زړه پورې تمثیلونه شته، مثلاً موږ چې د دغه اثر لولو نو پوهیږو چې «زه» (Ego) څه ډول رول لري، اید (ID) او Super (Ego څه دي او څه ډول د انسان پر روحي نړۍ کې موازنه ساتي. استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې د ځینو نامتو فیلسوفانو ، لکه افلاطون او ژان پل سارتر نظریات هم څېړلي او شک یې پرې کړی دی.

په ځانځاني ښامار کې هڅه شوې ده چې عشق، خودي، عقیدې، غریزو ، ځپل شویو عواطفو ، زړو او هېرو شویو خاطرو او نورو ته له نوې زاویې څخه وکتل شي او معرفي شي. په دغه اثر کې د روح او د هغې د جوړونکو عناصرو ترمنځ خورا پېچلې او نه لیدل کېدونکې اړیکې څېړل شوي دي، چې بشر یې له آدمه تردې دمه د پېژندلو هڅه کوي.

په ځانځاني ښامار کې وینو چې زړو یادونو څنګه زموږ په شخصیت کې ځان پټ کړی او موږ په کرار نه پرېږدي، کېدای شي د داسې یادونو او خاطرو عمر زرګونو کلونو ته ورسیږي. په ښامار کې د شعور او تحت الشعور په زړه پورې تمثیل شوی دی او د روحي پېښو ، انګیزو او پدیدو پېژندنه د په زړه پورې سمبولونو په مرسته شوې ده. ددې تر څنګ د استاد مجروح ناآشنا سندرې هم داسې یو هنري اثر ګڼلی شو چې د اروا پوهنې ځینې آرونه یې تمثیل کړي دي.

دا بحث یو ځل بیا ثابتوي چې د اروا پوهنې د پیچلیو مسألو د معرفي لپاره ادبیات ښه وسیله ده او دا د ادبیاتو هغه رول دی چې له پېړیو پېړیو راهیسې یې لري. اروا پوهنه چې د هر فرد لپاره مهمه پوهنه ده او د ځان پېژندنې لپاره غوره وسیله ګڼل کېږي بشپړ ساینسي زده کړه یې د هر وګړي لپاره مقدوره نه ده، څکه خو یې د عمومي بحثونو د پېژندلو لپاره د ځانځاني ښامار په څېر آثار خورا په زړه پورې او ګټور دي. ځوان نسل که غواړي د انسان، ټولنې او طبیعت د پېژندلو لپاره ادبیات استخدام کړي نو ځانځاني ښامار او د استاد مجروح نور شعرونه ورته ښه موډولونه ګڼل کېدای شي.د استاد مجروح په آثارو کې د روحي بحرانونو دلایل، څرنګوالی او پایلې په هنري ژبه څېړل شوي دي، ده د انسان وجود او روحي دنیا داسې تمثیل کړې ده چې پېښې یې په بهرنۍ دنیا کې هم پېښېدلای شي او که د اروا پوهنې له زاویې څخه ورته وکتل شي نو دانسان د روحي دنیا جوړښت هم را پېژني.

زما په ګومان د استاد مجروح یاد شوي آثار له یو بل اړخ څخه هم ګټور دي او هغه دا چې که زموږ ځوان شاعران، لیکوال او هنرمندان غواړي علمي بحثونه او داسې مسایل چې د انسان په روحي جهان پورې اړه لري په خپلو پنځونو کې مطرح کړي نو د ګڼو نړیوالو شهکارونو تر څنګ دې د اروا ښاد پوهاند سید بهاؤالدین مجروح پښتو آثار هم نه هیروي. چې مطالعه یې کړي او دا زده کړي چې څنګه دا مسایل په ادبیاتو او هنر کې وپیي.

پای

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه:

۱. اپلاتون. **جمهور**. فواد روحاني «ژباړه». شرکت انتشارات علمي و فرهنگي. شپږم چاپ. ۱۳۷۴هـ ش. تهران.

۲. پرتوي، م. **زيبايي شناسي نوين**. کميته دولتي. طبع و نشر. مطبعه دولتي. ۱۳۲۳هـ ش. کابل.

۳. چاکټر، هيلن. **شخصيت څنګه وده کوي**. د م. عبدالخالق واسعي ژباړه. پښتو ټولنه. ۱۳۴۰هـ ش. کابل.

۴. خټک، خوشال خان. **کليات** «دوهم ټوک». د افغانستان د علومو اکاډمۍ، آريانا مطبعه، ۱۳۶۹هـ ش، کابل.

۵. خټک، خوشال خان: **د خوشحال کليات**، د افغانستان د علومو اکاديمي، دولتي مطبعه، ۱۳۵۹هـ ش، کابل.

۶. دانته، **کمدي الهی** «۳جلده»: شجاع الدين شفا «ژباړه» څوارلسم چاپ، موسسه انتشارات امير کبير، ۱۳۸۴، تهران.

۷. روهي، محمد صديق: **ادبي څېړنې**، دانش خپرندويه ټولنه، دوهم چاپ، دانش مطبعه، ۱۳۸۲هـ ش، پېښور.

۸. شاملو، احمد. **کېل کمېش**. نشر چشمه، څلورم چاپ، ۱۳۸۵هـ ش، تهران.

۹. غضنفر، اسدالله: **پيغامونه پټ پراته په افسانو کې**، ځولۍ «مجله» دويم کال، لومړی او دويمه ګڼه، ۱۳۸۲هـ ش، کابل.

۱۰. فرويد، زيګموند: **داستايوسکی و پدرکشي**، حسين پاينده «ژباړه» ارغنون «مجله» ۳مه ګڼه، ۱۳۷۳هـ ش، تهران.

۱۱. فرويد، زيګموند: **روانشناسي**، مهدي افشار «ژباړه»، لومړی چاپ، انتشارات کاويان، تهران.

۱۲. کاليداس. **شاکونتالا**. د مونيرو ويليمز ژباړه « انګريزي» د م.ع. صديقي ژباړه «فارسي». د اطلاعاتو کلتور وزارت. ۱۳۴۲هـ ش. کابل.

۱۳. ګردر، يوستين: **دنیای سوفي**، حسن کامشاد «ژباړه»، شپږم چاپ، انتشارات نيلوفر، ۱۳۸۱هـ ش، تهران.

۱۴. مجروح، سيدبهاالدين: **اژدهای خودي** «دفتر اول و دوم»، اداره نشر کتب کليد، ۱۳۸۵، کابل.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵ـ مجروح، سیدبهاالدین: ***ځانځاني ننداره***، د کليد د کتاب خپرولو اداره، دوهم چاپ، ۱۳۸۵هـ ش، کابل.
۱۶ـ مجروح، سیدبهاالدین: ***د جبر او اختيار ډيالکتيک***، دوهم چاپ، د ادبياتو او بشري علومو پوهنځی، ۱۳۵۳هـ ش، کابل.
۱۷ـ مجروح، سیدبهاالدین: ***ناآشنا سندرې***، د کليد د کتاب خپرولو اداره، ۱۳۸۵هـ ش، کابل.
۱۸ـ مورنو، انتونيو: ***يونگ و خدايان انسان مدرن***، داريوش مهرجويي «ژباړه» ۱۳۷۶هـ ش، تهران.
۱۹ـ يوريپډس، د ټراى ښځې، (د اسد آسمايي او عبدالغفور لېوال پښتو ژباړه) د افغان کلتوري ټولنو جرگه، دانش مطبعه، ۱۳۸۷هـ. ش کابل.
۲۰ـ يونگ، کارل گوستاو: ***انسان و سمبولهايش***، ابوطالب صارمي «ژباړه»، موسسه انتشارات امير کبير، ۱۳۵۲هـ ش، تهران.

Downloaded from: Ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library